

สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา
มหาวิทยาลัยมหิดล

ฉบับ 2 ภาษา THAI-ENGLISH

“——วิธีวิทยาการจัดกระบวนการเชิงลึก เพื่อฟื้นฟูความสัมพันธ์สู่ความปรองดอง ในสังคมที่ขัดแย้งร้ายลึก——”

DEEP FACILITATION METHODOLOGY FOR
RESTORATION IN DEEP DIVIDED SOCIETY

ميتودولوجي فاسيليتاسي اوتتوق قموليهن قرسليسيهن دالم مشاركت

โครงการขับเคลื่อนนโยบายชั้นนำสังคม
เพื่อนรักต่างศาสนา:

ผู้นำกับการถักทอสันติภาพและความปรองดองในสังคมไทย
INTERFAITH BUDDY: LEADERS FOR WEAVING PEACE AND RECONCILIATION IN THAILAND

قرصحاتن بيذا الام: قميمقين جالينن كامانن دان كدامين دالم مشاركت تاي

พัทธ์ธีรา นาคอุไรรัตน์ ชาญชัย ชัยสุขโกศล

วิธีวิทยาการจัดกระบวนการเชิงลึก

เพื่อฟื้นฟูความสัมพันธ์สู่ความปรองดองในสังคมที่ขัดแย้งร้ายลึก

Deep Facilitation Methodology for Restoration in Deep Divided Society

Dalam Metodologi Fasilitasi Untuk Pemulihan Perselisihan Dalam Masyarakat

میتودولوژی فاسیلیتاسی اونتوق قمولیهن فرسلیسیهن دالم مشارکت

บรรณาธิการเล่ม: ชุมศักดิ์ นรารัตนวงศ์

พัทธธีรา นาคอุไรรัตน์ ขาญชัย ชัยสุขโกศล

เลขรหัสประจำหนังสือ: 978-616-586-784-9

พิมพ์ครั้งที่ 1 2564

จำนวน 600 เล่ม

ออกแบบปก-รูปเล่ม: กัตพงษ์ รัตนพันธ์

ภาษาหลาย (อักขรวิธี และรูป): อับดุลอาซิส ประสิทธิ์หิมะ และ ฮารา ชินทาโร่

ประสานงานการพิมพ์: กัญญกนิช เวลาแจ้ง

โดยทุนสนับสนุนจาก มหาวิทยาลัยมหิดล 2563 โครงการขับเคลื่อนนโยบายชั้นนำสังคม

“เพื่อนรักต่างศาสนา: ผู้นำกับการถักทอสันติภาพและความปรองดองในสังคมไทย”

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พัทธธีรา นาคอุไรรัตน์ หัวหน้าโครงการ

มหาวิทยาลัยมหิดล
Mahidol University
Wisdom of the Land

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

พัทธธีรา นาคอุไรรัตน์.

วิธีวิทยาการจัดกระบวนการเชิงลึก เพื่อฟื้นฟูความสัมพันธ์สู่ความปรองดองในสังคมที่ขัดแย้งร้ายลึก = Deep Facilitation Methodology for Restoration in Deep Divided Society.-- นครปฐม : สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล, 2564. 112 หน้า.

1. ความขัดแย้งทางสังคม. 2. ความขัดแย้งทางสังคม -- แง่ศาสนา. I. ขาญชัย ชัยสุขโกศล, ผู้แต่งร่วม II. ชื่อเรื่อง. 303.6

จัดทำโดย: พัทธธีรา นาคอุไรรัตน์

สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล

999 อาคารปัญญาพิพัฒน์ ศาลายา นครปฐม 73170 โทร. 02-4410813-5

www.ihrp.mahidol.ac.th

พิมพ์ที่: 108.เค.108.อินเตอร์เวิร์น จำกัด

16 ซอยมาเจริญ 1 แขวง 3 แขวงหนองค้างพูล เขตหนองแขม กรุงเทพฯ 10160

โทร. 02-8120597, 098- 2577319

คำนิยม

รศ.ดร.ภก.สมภพ ประธานธรรารักษ์

รองอธิการบดีฝ่ายพัฒนาคุณภาพและบริการวิชาการ
มหาวิทยาลัยมหิดล

หนึ่งในเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ขององค์การสหประชาชาติคือ การส่งเสริมสังคมที่สงบสุขและครอบคลุมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พัทธธีรา นาคอุไรรัตน์ หัวหน้าโครงการ “เพื่อนรักต่างศาสนา: ผู้นำกับการถ่ายทอดสันติภาพและความปรองดองในสังคมไทย” โดยมีคุณชาญชัย ชัยสุขโกศลเป็นผู้ร่วมโครงการได้ใช้การสานเสวนาเรื่องสุขภาพเป็นจุดเริ่มต้นนำไปสู่การสร้างควมไว้วางใจและปรองดอง เพื่อนำมาสู่สันติภาพในสังคมที่มีความขัดแย้งในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยโครงการนี้เป็นหนึ่งในโครงการที่ได้รับทุนขับเคลื่อนนโยบายชั้นนำสังคม ของมหาวิทยาลัยมหิดล เพื่อผลักดันให้เกิดการนำงานวิจัยและวิชาการไปสู่การชี้นำสังคม

เมื่อได้รับการติดต่อให้เขียนคำนิยมให้กับหนังสือเล่มนี้ “วิธีวิทยาการจัดกระบวนการเชิงลึก เพื่อฟื้นฟูความสัมพันธ์สู่ความปรองดองในสังคมที่ขัดแย้งร้ายลึก” ผมตอบรับท่านอาจารย์พัทธธีราอย่างไม่มีรีรอ เพราะตลอดเวลาที่รับฟังการนำเสนอรายงานความก้าวหน้าของโครงการ ได้เห็นความมุ่งมั่นของทีมงานในการทำงานในพื้นที่ที่คนนอกมองว่าเสี่ยงภัย และได้ข้อค้นพบที่เป็นประโยชน์ในการแก้ปัญหาสังคมที่มีความแตกแยกร้ายลึก

และเมื่อได้อ่านหนังสือเล่มนี้แล้วยังทำให้เข้าใจในสาเหตุของสังคมที่มีความขัดแย้งและแนวทางการแก้ปัญหามากขึ้น ผู้เขียนได้ใช้กลวิธีในการนำเสนอเพื่อให้ผู้อ่านเห็นสาเหตุของปัญหาความขัดแย้งในสังคม การทดลองใช้เครื่องมือต่างๆเพื่อแก้ปัญหา และกรณีศึกษาของไทยและต่างประเทศ ผมขอแสดงความยินดีและขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พัทธธีรา นาคอุไร และคุณชาญชัย ชัยสุขโกศล ที่นำประสบการณ์การวิจัยในพื้นที่ภาคใต้มาเป็นหนังสือเล่มนี้ ทำให้ผู้อ่านได้เข้าถึงถึงสภาพสังคมที่ขัดแย้งร้ายลึกรวมถึงวิธีการแก้ปัญหา ซึ่งจะเป็นประโยชน์กับสังคมไทยในภาวะปัจจุบันต่อไป

คำนิยม รศ.ดร.โคทม อารียา

ที่ปรึกษา สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา
มหาวิทยาลัยมหิดล

ความขัดแย้งเป็นเรื่องธรรมดา มีอยู่ทุกแห่ง ทุกเวลา อย่างไรก็ตาม หนังสือเล่มนี้กล่าวโดยเฉพาะถึงความขัดแย้งทางสังคมที่ยืดเยื้อ ที่ร้ายลึก และบางครั้งก็ถึงตาย ในทางการเมืองมีความขัดแย้งเช่นนี้หลายครั้ง เช่น ความขัดแย้งที่นำไปสู่การสังหารหมู่ในเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ความขัดแย้งที่นำไปสู่การชุมนุมใหญ่ของกลุ่มพันธมิตร, กลุ่ม นปช., กลุ่ม กปปส., ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลกับเยาวชนและประชาชนตั้งแต่ปี 2563 ถึงปัจจุบัน และความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลกับขบวนการในจังหวัดชายแดนภาคใต้ตั้งแต่ปี 2547 ถึงปัจจุบัน แต่เรายังไม่สามารถก้าวข้ามความขัดแย้งเหล่านี้ไปได้ หนังสือเล่มนี้มีข้อเสนอให้หลีกเลี่ยงทางออกแบบ “ไม่แพ้ชนะ” เพื่อหาทางออกที่ยั่งยืนแบบ “ชนะทั้งคู่” และตอบโจทย์สิ่งที่แต่ละฝ่ายให้คุณค่า

ในกรณีของความขัดแย้งที่ร้ายลึก เป็นการยากที่จะให้ฝ่ายต่าง ๆ มาคุยกันถึงสิ่งที่ตนให้คุณค่าที่อยู่ลึกและมีสภาพเปราะบางจนไม่ต้องการพูดถึง จึงจำเป็นที่จะมีการจัดกระบวนการที่ไปกระตุ้นความรู้สึกเชิงลึกให้แสดงออกมา ก่อนเริ่มกระบวนการ ผู้จัดหรือกระบวนการมักเริ่มด้วยการพูดคุยแบบแยกกันกับฝ่ายต่าง ๆ จนเกิดความเข้าใจและไว้วางใจกระบวนการ จากนั้นจึงเชิญชวนให้ทุกฝ่ายเข้าร่วมในกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อให้ฝ่ายต่าง ๆ เกิดความคุ้นเคยกันในเบื้องต้น

หนังสือเล่มนี้เสนอกระบวนการที่เป็นนวัตกรรมอันเหมาะสมแก่การเผยความรู้สึกในเบื้องลึกของฝ่ายที่ขัดแย้งกัน กระบวนการแรกที่เสนอคือการสานเสวนาเชิงลึก ซึ่งนอกจากจะเน้นในเรื่องการฟังอย่างลึกซึ้งและการพูดจากใจจริง เหมือนในการสานเสวนาทั่วไปแล้ว กระบวนการอาจจัดให้มีการสวมบทบาทไว้ เพื่อให้เกิดอารมณ์ “เอาใจเขามาใส่ใจเรา” อีกทั้งจะปล่อย (บางจังหวะก็ช่วยกระตุ้น) ให้ผู้เข้าร่วมระเบิดอารมณ์ - ความรู้สึกออกมาอย่างดุเดือด หลังการพูดคุยอย่างดุเดือดการทะเลาะกันผ่านไป ผู้เข้าร่วมการสานเสวนามักพร้อมที่จะเปิดดวงการพูดคุยอย่างร่วมสร้างสรรค์สิ่งใหม่

กระบวนการที่สองที่เสนอในหนังสือเล่มนี้มีความน่าสนใจมาก และมีชื่อเรียกว่า “งานกระบวนการ” หรือ process work ที่ อาร์โนลด์ มินเดล (Arnold Mindell) ได้บุกเบิกและพัฒนาไว้ โดยเฉพาะวิธีวิทยาที่เรียกชื่อว่า “ประชาธิปไตยเชิงลึก” ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กับจิตวิทยาของ Carl Jung วิธีวิทยานี้ต้องการฟังเสียงทุกเสียง ไม่ว่าจะผ่านการแปลงวาจา, ภาษาท่าทาง, บทกวี, ละคร, หรือศิลปะอื่น ๆ ไม่ว่าจะดังจากชายขอบหรือศูนย์กลาง ไม่ว่าเสียงนั้นจะมาผู้ด้วยสถานะหรือผู้มีสิทธิพิเศษ ฯลฯ ในกระบวนการประชาธิปไตยเชิงลึก เสียงที่ได้ยินจะสะท้อนความจริงใน 3 ระดับ ระดับแรกคือความจริงเห็นพ้อง เสียงที่แปลงออกมาจะพูดถึง กฎ กติกา ระเบียบ ข้อเท็จจริง ฯลฯ ระดับที่สองคือความจริงเหมือนฝัน เสียงจะมาจากผู้พูดที่เปลี่ยนบทบาทได้หลายหลากเหมือนในฝัน หรือบางทีก็ไม่มีเสียงหากสื่อผ่านร่างกาย เช่น การสะอึกสะอื้น หรือทำกั๊กตึงตึง หรือเป็นเสียงพึมพำก่อกวนหลอกลอน หรือเป็นเสียงที่มาจากนอกขอบหรือกำแพงกันที่แบ่งเขตความปลอดภัย ฯลฯ เสียงจากในฝันอาจจะพาการพูดคุยสู่จุดร้อนแรง ที่ความจริงจะมาจากจิตใต้สำนึก ระดับที่สามคือความจริงแก่นแท้ เสียงอาจมาจากคุณค่าในส่วนลึก จากหลักการที่หวงแหน ซึ่งถ้าตอบใจยกย่องสำหรับแต่ละฝ่ายได้ ก็จะคลี่คลายสู่ทางออก แม้จะชั่วคราว

ในตอนท้าย หนังสือเล่มนี้ได้เสนอกรณีศึกษาที่น่าสนใจไว้สองกรณี

ผมได้รับประโยชน์จากการอ่านหนังสือเล่มนี้ อย่างน้อยในเชิงประยัติ แต่ยังไม่ได้มีโอกาสจะฝึกปฏิบัติเป็นกระบวนการในการคลี่คลายความขัดแย้งร้ายลึกที่ใช่วิธีวิทยาการจัดกระบวนการเชิงลึกตามที่อธิบายไว้ การก้าวข้ามความขัดแย้งแบบ “ชนะทั้งคู่” เป็นเรื่องที่ยาก เพราะมีความซับซ้อนและเหตุปัจจัยเกี่ยวข้องมากมาย นวัตกรรมเช่นที่นำเสนอในหนังสือเล่มนี้ จึงเป็นที่ต้องการสำหรับสังคมการเมืองไทย ที่ยังติดอยู่กับดักหรือวังวน ผมเชื่อว่าสังคมไทยต้องพัฒนาไปสู่ประชาธิปไตย ซึ่งคงไม่ใช่เพียงประชาธิปไตยผ่านเสียงส่วนใหญ่ หากเป็นประชาธิปไตยเชิงลึกที่ทุกเสียงได้รับการรับฟังด้วย จึงขอบอขอบคุณผู้เขียนคือ อาจารย์พัทธธรรมา นาคอุไรรัตน์ และอาจารย์ชาญชัย ชัยสุภโกศลไว้ ณ โอกาสนี้

ตุลาคม 2564

คำนำ

“รู้หน้า ไม่รู้ใจ ...” คำสั้น ๆ เรียบง่าย แต่มีนัยสำคัญบาดลึกถึงกันถึงหัวใจ ไม่เพียงสร้างความร้าวรานในระดับปัจเจก หากทว่ายังส่งแรงกระเพื่อมเป็นรอยขีดข่วนร้าวลึกสู่สังคมวงกว้างระดับประเทศ

ปฏิเสธไม่ได้ว่ายิ่งโลกเคลื่อนไปข้างหน้าพร้อมกับเทคโนโลยีแปลกใหม่ สังคมกลับยิ่งต้องเผชิญความรุนแรงในรูปแบบที่ซับซ้อนแตกต่างทั้งทางตรง และในระดับโครงสร้าง คนเคยรู้จัก เคยรักใคร่ เคยให้ความช่วยเหลือ กลับมีรอยต่างแยกห่างกันไปเรื่อย ๆ ทั้งที่อาศัยอยู่บนพื้นแผ่นดินหรือประเทศเดียวกัน

หนังสือ “วิธีวิทยาการจัดกระบวนการเชิงลึก” แม้เป็นเพียงหนังสือเล่มเล็ก หากทว่าเนื้อหาโดยรวมกลับอัดแน่นมากด้วยคุณค่า หากทุกคนทุกฝ่ายในฐานะ “คู่ขัดแย้ง” หรือในฐานะผู้อยู่ร่วมในเหตุการณ์บาดหมาง ต้องการฟื้นฟูความสัมพันธ์ของทุกคนสู่ความปรองดองในสังคมที่ขัดแย้งร้าวรานเช่นทุกวันนี้

เป็นเนื้อหาที่ถูกอรรถาธิบายทั้งเชิงแนวคิดทฤษฎี หรือกระบวนการทางวิชาการ ขณะอีกแง่มุมหนึ่งเป็นไปในลักษณะเรียบง่าย เป็ตรหัสให้หัวใจต่อหัวใจ ได้ถ่ายทอดสื่อสารกัน มีการหยิบยกกรณีศึกษาของคู่ขัดแย้งทั้งในต่างประเทศคือ “โครเอเชีย” ที่มีการสร้างความปรองดองหลังสงครามผ่านพื้นที่ด้วยการบูรณาการประชาธิปไตยเชิงลึกเชื่อมสัมพันธ์พื้นความปรองดอง และในพื้นที่ “ชายแดนใต้” ของไทย ผ่านการหาแนวทางแก้ไขปัญหาด้วยวิธีการสานเสวนา (dialogue) ระหว่างพี่น้องพุทธ-มุสลิม โดยเหล่าอาจารย์ผู้มากประสบการณ์ลงพื้นที่ภาคสนามอย่างทุ่มเทจริงจัง หากได้ทำงานแบบ “นั่งเทียน” เพียงอาศัยจินตนาการสร้างสันติภาพ จินตภาพสร้างภาพลวงตา แต่กลับยึดโยงชีวิตจิตวิญญาณผู้คนเข้าด้วยกัน ใช้วิธีคิดหรือกระบวนการวิธีการใหม่ ๆ ทำงานภายใต้สถานการณ์ความขัดแย้งที่ฝังรากลึกอยู่ในสังคมไทยเวลานี้

ช่วงที่ผ่านมา สังคมไทยเผชิญกับการใช้อารมณ์เป็นใหญ่ หากได้ยึดหลักเหตุผลรอบคอบ ยิ่งเมื่อความสัมพันธ์ขาดสะบั้น การกักตมมานสันติภาพมีอาจเกิดขึ้นได้ในโลกความจริง เพราะความขัดแย้งเป็นเรื่องพลวัต และชีวิตมนุษย์ยังคงเคลื่อนไหวตลอดเวลา กระบวนการใหม่จึงมุ่งความสำคัญไปที่ชุมชนฐานราก ปลดปล่อยเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่สลับซับซ้อนสู่แนวทางแบบเรียบง่ายแต่ทรงพลัง ก้าวข้ามบาดแผลร้าวลึก พื้นฟูความสัมพันธ์และไว้วางใจ ใช้ความรับผิดชอบสร้างความปรองดองและป้องกันความขัดแย้ง

ไม่ว่าฝ่ายไหนก็ตาม วัฒนธรรมการสื่อสารและเปิดใจกว้างเพื่อ “ฟัง” เสียงเด่นของหัวใจซึ่งกันและกันอย่างลึกซึ้งด้วยความเข้าใจ (empathy) เท่านั้น ที่จะร่วมคลี่คลายปัญหาได้อย่างแท้จริง นำไปสู่สันติภาพที่ยั่งยืนทั้งใน ฐานะปัจเจกและระดับโครงสร้าง แบบ “ชนะทั้งคู่” (both-and) หรือ “ชนะทั้งหมด” บนฐานรากของมิตรภาพและความไว้วางใจ เช่นที่เชื่อว่า “ความขัดแย้งไม่ จำเป็นต้องนำไปสู่สงครามเสมอ แต่อาจนำมาซึ่งโอกาสและหนทางใหม่ ๆ ที่ สร้างความสัมพันธ์ ความสนิทสนม และความเป็นชุมชนได้”

ชุมศักดิ์ นราธเนศวร

บรรณาธิการ

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

สังคมที่ขัดแย้งร้ายลึกอย่างยาวนานนับสิบปี มักเผชิญทั้งความรุนแรงทางตรงและความรุนแรงเชิงโครงสร้าง รวมทั้งความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมมากมาย ที่ทั้งก่อให้เกิดการสูญเสียทางกายภาพ และสร้างบาดแผลทางจิตใจ และอารมณ์ความรู้สึก กรอบเขาและทำลายความไว้วางใจในกันและกัน ภายใต้อาคารสร้างอันไม่เป็นธรรมที่คอยกดขี่และบังคับผู้คน ราวกับจะให้อยู่ในสภาพ “จำยอม” เช่นนั้นตลอดไป การสร้างความปรองดองภายใต้สภาวะข้างต้นไม่ใช่เรื่องง่ายและไม่อาจเกิดขึ้นได้ในระยะเวลาอันสั้น

เอกสารชิ้นนี้เขียนขึ้นด้วยความตั้งใจอยากให้องค์กรไทยมีกระบวนการวิธีการใหม่ๆ ในการทำงานกับความขัดแย้งที่ฝังรากและสร้างความแตกแยกร้ายลึกยาวนานได้โดยไม่ใช่เพียงการให้แต่ละฝ่ายพูดสยดหรือดบด้วยหรือแค่เพียงยึดหลักความคิดเหตุผลเท่านั้น ซึ่งบทเรียนของหลายสังคมก็ชี้ให้เห็นว่า ท้ายที่สุดก็นำไปสู่การเอาชนะกันด้วยเหตุผลมากกว่าจะรักษาความสัมพันธ์เชื่อมโยงไว้ งานชิ้นนี้นำเสนอกระบวนการและแนวทางเอื้ออำนวยให้แต่ละฝ่ายได้กลับมารู้สึกสัมพันธ์เชื่อมโยงกันได้จากความกรุณาส่วนลึกจากหัวใจของกันและกัน เพื่อถุกทอดความสัมพันธ์และพยายามสร้างสันติภาพและการปรองดองให้เกิดขึ้นจากระดับชุมชนฐานรากขึ้นไปบนที่ให้เกิดขึ้นได้จริง พร้อมกับตระหนักถึงความจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขเชิงโครงสร้างควบคู่กันไปด้วย เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องรู้สึกถึงการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นธรรมได้มากขึ้น อันจะส่งผลถึงสันติภาพที่ยั่งยืนได้มากขึ้น

หัวใจสำคัญ อยู่ ณ จุดที่แต่ละฝ่ายของความขัดแย้งร้ายลึกสามารถพูดด้วยเสียงความรู้สึกนึกคิดลึกๆ ที่แท้จริงของตนเอง และอีกฝ่ายได้ยินทั้งในระดับความเข้าใจที่ครบถ้วน ถูกต้องตามที่ผู้พูดอยากสื่อสาร และในระดับที่สะท้อนเข้าไปถึงหัวใจตนเองได้นั้น แม้เป็นเรื่องยาก แต่เป็นไปได้ และเมื่อเกิดขึ้นแล้ว ก็จะเป็นจุดพลิกผัน (shift) สำคัญของการเปลี่ยนแปลงความขัดแย้ง ซึ่งจะ เป็นเนื้อหาหลักของข้อเขียนชิ้นนี้ว่าด้วยเรื่อง “กระบวนการประชาธิปไตยเชิงลึก”

กระนั้นก็ตาม กว่าจะถึงจุดนั้นได้ ก็จำเป็นต้องมีการสร้างความรู้จากมักคุ้นและเชื่อมความสัมพันธ์กันระดับหนึ่งก่อน แล้วค่อยๆ “นัด” ให้เกิดความกล้าที่จะพูดคุยกันในเรื่องยากๆมากขึ้น ซึ่งจะได้ฉายภาพรายละเอียดในหัวข้อ “ขั้นตอนและลักษณะงานของฝ่ายที่สาม” และ “การสานเสวนา” ในส่วนสุดท้าย ข้อเขียนนี้จะได้ยกตัวอย่างกรณีศึกษาในต่างประเทศที่ใช้กระบวนการประชาธิปไตยเชิงลึกในการเชื่อมสัมพันธ์ฟื้นคืนความปรองดองขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งหลังจากสังคมได้ผ่านสภาวะแตกแยกร้ายลึกด้วยสงครามและความรุนแรงหลายปี

Executive Summary

A society which has been deeply divided for decades is likely to experience a great deal of direct and structural violence as well as cultural violence, which causes physical losses and psychological and emotional trauma and also erodes and destroys mutual trust under an unjust structure which keeps suppressing and compelling people as if they are forever in a “submissive” state. Bringing about reconciliation in these circumstances is not an easy matter, and may not happen within a short period of time.

This article aims to offer a new methodology in working with deep-rooted and long term divisions in society. Lesson learned from many countries show that working at only rational levels or allowing each party in the conflict to have a sumptuous superficial conversation will end up with shallow changes or win-lose situations, rather than restoring a relationship between them or having them reconnect willingly. This article presents facilitation processes and methods in reconnecting both sides once again from the compassion in their own hearts, in order to reweave relationships and build peace and reconciliation from the grassroot community level up, while bearing in mind the necessity of structural change so that stakeholders have a sense of a fairer co-existence and more sustainable peace.

Key points are the moments when each party in the conflict can authentically express their true voice and feelings, and feel that they are being listened to by the other side, and fully and correctly understood in line with the speaker’s intentions, and that the listeners feel emotionally moved in their hearts. This is difficult, but possible. And when it happens, it will be the key shift in conflict transformation. This will be elaborated more in the “Deep Democracy Process” section.

Nevertheless, before reaching that moment, there needs to be a long process of getting to know each other, ice-breaking, and building a sufficient sense of psychological safety among them so that they can have the courage to enter more difficult conversations. This will be detailed in the sections on “Steps and Engagement of the Third Party” and “Dialogue”. The last section will demonstrate case studies from other countries and Thailand in using the Deep Democracy Process in reconciliation and restoring relationships in divided societies after undergoing many years of war and violence.

Ringkasan Eksekutif

Masyarakat yang bertelingkahan berpuluh-puluh tahun, sering menghadapi kekerasan langsung dan kekerasan struktural, serta pelbagai kekerasan kebudayaan sehingga menyebabkan kehilangan fizikal, kelukaan hati atau psikologi dan emosi, malahan menghakiskan dan memusnahkan kepercayaan di antara satu sama lain. Di bawah struktur ketidakadilan yang memaksa dan menindas seolah-olah berada dalam keadaan "tunduk" selama-lamanya. Pembinaan kedamaian dalam keadaan tersebut, tidak mudah dan tidak mungkin berlaku dalam masa yang singkat. Penulisan ini ditulis dengan berhasrat untuk masyarakat Thai mempunyai proses terbaru dalam melaksanakan kekerasan dan kekerasan yang berlarutan, proses kedamaian bukan hanya setiap pihak menggunkan pertuturan yang manis atau berdasarkan pemikiran rasional sahaja bahkan pengajaran yang telah lapas menunjukan bahawa masyarakat masing-masing menggunakan kekuasaan atau menggagalkan dengan alasan lebih banyak daripada mendapatkan persetujuan dan mengekalkan hubungan. Penulisan ini mempamerkan proses dan peraturan yang memberi kemudahan kedua-dua pihak untuk memulihkan persaudaraan malahan benar-benar mengeratkan perhubungan, ketenteraman dan perdamaian di dalam kampung serta menerima perubahan struktur supaya menimbulkan keadilan dalam masyarakat. Intinya, terletak pada pertuturan baik lagi ikhlas dan pemahaman yang lengkap sehingga meresap di kalbu. Walaupun sukar, tetapi mungkin dan setelah berlaku pertelingkahan, ia boleh menjadi titik perubahan kedamaian penting dalam kekerasan. Kesemuanya, menjadi kandungan utama karya ini yang bernama "proses demokrasi secara mendalam" walau bagaimanapun, sebelum disampaikan cara tersebut, pasti berdasarkan perhubungan rapat dan pengeratan, kemudian beransur-ansur memberi perasaan keselamatan sehingga dapat membincangkan perkara yang sukar dan akan membentangkan secara teliti yang bertajuk "peraturan dan pelbagai peranan daripada pihak ketiga" dan "perundingan". Di bahagian akhir penulisan ini, ada sebuah kajian kes luar negara yang menggunakan proses demokrasi secara mendalam dapat memulihkan perdamaian, setelah mana masyarakat melalui kekerasan secara mendalam dan kekerasan beberapa tahun.

ริชกسن ایکسیکوتیف

مشاركت یغ برتلیغکهن برقولوه-قولوه تاهون، سریغ مغهادفی ککانسان
لغسوغ دان ککانسان ستروکتورل، سرتا قلاباگای ککراسن کبودایان سهیغک مپیکن
کهیلغن فیزیکل، کلوکاءن هاتی اتاو قسیکولوگی دان ایموسی، مالهن مغهاکیسکن دان
موسناهن کفرچایان د انتارا ساتو سام لاین.. د باوه ستروکتور کتیدقادلین یغ
ممقسا دان منینداس ساوله-اوله برادا دالم کادان "توندوق" سلاما-لاما. قمینان
کدامین دالم کادان ترسبوت، تیدق موده دان تیدق موغکین برلاکو دالم ماس یغ
سیغکت.. قنولیس این دتولیس دغن برحسرت اونتوق مشارکت تای ممقوپای
فروسیس تربارو دالم ملقساناکن ککانسان دان ککراسن یغ برلاروتن، فروسیس
کدامین بوکن هان ستیاف قیهق مغکونکن فرتوتورن یغ مانیس اتاو برداسرکن
قمیکیرن راسیونل سهاج بهکن قغاجران یغ تله لافس منونجوکن بهاوا مشارکت
ماسیغ-ماسیغ مغکوناکن ککواسان اتاو مغکاکلکن دغن السن لبیه بایق درقد منداقتکن
فرستوجوان دان مغکلکن هو بوغن. قنولیس این مقامیرکن فروسیس دان فراتورن
یغ ممبری کموداهن کدوا-دوا قیهق اونتوق ممولیهکن فرساوادران مالهن بنر-بنر
مغرتکن فرهوبوغن، کنتترامن دان فرداماین دالم کامقوغ سرتا منزیم فروبهن
ستروکتور سوقای منیمبولکن کعادیلن دالم مشارکت.. اینتیث، ترلتق قد فرتوتورن
باءیق لاکی إخلاص دان قماهمن یغ لغکف سهیغک مرسف د قلیو.. والوفون سوکر،
تنافی موغکین دان ستله برلاکو فرتلیغکهن، ای بولیه منجادی تیتیق فروبهن کدامین
قنتیغ دالم ککاسارن.. کسموان، منجادی کندوغن اوتام کاریا این یغ برنام "فروسیس
دیموکراسی سچارا مندالم" والو باکایمانافون، سبلوم دسمقایکن چارا ترسبوت،
قستی برداسرکن فرهوبوغن راقت دان قغیراتن، کمودین برانسور-انسور
ممبری فراسان کسلامتن سهیغک داقت ممبینچغکن فرکارا یغ سوکر دان اکن
ممبنتغکن سچارا تلیتی یغ برتاجوق "فراتوران دان قلاباگای فران درقد قیهق کتیک"
دان "فروندیغن". د بهاگین اخیر قنولیس این، اداسبواه کاجین کیس لوار نگارا یغ
مغکوناکن فروسیس دیموکراسی سچارا مندالم داقت ممولیهکن فرداماین، ستله مان
مشارکت ملالوئی ککاسارن سچارا مندالم دان ککانسان ببراف تاهون

บทสรุปเชิงกระบวนการ

1. ในความขัดแย้งร้ายลึกนั้น คนทำงานและสร้างความปรองดองในฐานะฝ่ายที่สามที่ไม่มีอำนาจบังคับหรือตัดสินพิพากษาใด ๆ สามารถใช้อำนาจกระบวนการได้ 4 แบบ ตามแต่ละบริบทและพลวัตของความขัดแย้ง

2. เริ่มแรกจำเป็นต้องใช้ “การทูตกระสวย” (shuttle diplomacy) เข้าหาคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย (งานแบบที่#2) เพื่อแนะนำตัว สร้างความคุ้นเคย และทำให้แต่ละฝ่ายรู้สึกไว้วางใจฝ่ายที่สามมากเพียงพอ ว่าจะมาเพื่อรับฟังด้วยความเข้าใจ (empathy) แต่ละฝ่ายอย่างแท้จริง และเพื่อสร้างความร่วมมือให้แต่ละฝ่ายก่อนเข้าร่วมกระบวนการคลี่คลายและฟื้นคืนความสัมพันธ์

3. เมื่อแต่ละฝ่ายพร้อมพบหน้ากันแล้ว ฝ่ายที่สามอาจเปลี่ยนลักษณะงานมาเป็นการจัดให้ทั้งสองฝ่ายมาพบปะกัน เพื่อสร้างความคุ้นเคย (Icebreaking) (งานแบบที่#1) โดยยังไม่จำเป็นต้องพูดคุยอะไรกันในเรื่องยากๆที่ขัดแย้งกัน เพียงแค่มีกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน เช่น การเชิญชวนดูและตรวจคัดกรองสุขภาพร่วมกัน การนำประเด็นเรื่องศาสนสถานปลอดภัย ปลอดภัย ปลอดภัย การร่วมกันออกเยี่ยมผู้ป่วยติดเตียง ผู้อาวุโสติดบ้าน การร่วมงานประเพณีที่ไม่ขัดศรัทธาทางศาสนา การช่วยเหลือผู้ยากไร้ งานอาสาสมัครอื่น ๆ ฯลฯ

4. เมื่อทั้งสองฝ่ายเริ่มคุ้นเคยกันมากขึ้น จึงเริ่มการจัดกระบวนการสานเสวนา (งานแบบที่#3) เพื่อทำให้แต่ละฝ่าย ได้เริ่มพูดคุยแลกเปลี่ยนความเห็นและฟังรับฟังกันและกันให้ได้ยิน โดยไม่ด่วนตัดสิน และอาจเริ่มต้นจากหัวข้อเบา ๆ ก่อน เป็นช่วงที่แต่ละฝ่ายยังพูดคุยกันด้วยโหมดสุภาพ เกรงใจและดูทำกันอยู่ (สานเสวนา ช่วง#1)

5. เมื่อทั้งสองฝ่ายคุ้นเคยกับความรู้สึกนึกคิดของกันและกัน และไว้วางใจกันมากเพียงพอ จึงเริ่มเข้าสู่การสานเสวนาเชิงลึกมากขึ้น ช่วงช่วง#2 (โหมดุดัน) ในหัวเรื่องที่ยากและรู้สึกติดค้างอยู่ในใจระหว่างกันและกันมากขึ้น ซึ่งต้องใช้ทักษะการไกล่เกลี่ยหรือเป็นคนกลาง (งานแบบที่#4) รวมถึงกระบวนการกลุ่มแบบประชาธิปไตยเชิงลึกด้วยเช่นกัน

6. ในช่วงสานเสวนา โหมดุดันนี้ การพูดคุยมักอยู่ระดับความจริงเห็นพ้อง (ความจริงชั้น#1) เต็มไปด้วยหลักการ เหตุผล ข้อมูล ข้อเท็จจริง ที่จะเริ่มนำมาหักล้างกันมากขึ้น กระบวนการมีหน้าที่คอยสังเกตว่าเสียงแต่ละเสียง มาจาก “บทบาท” หรือ “หัวใจ” อะไร? มี “เสียงผี” หรือ “ข้างตัวใหญ่ในห้อง” อะไรที่คนพูดถึงอยู่บ่อย ๆ หรือไม่? มีใคร (หรือทั้งกลุ่ม) กำลังติด “ขอบ” อะไรบางอย่าง ที่หากก้าวข้ามได้ ก็จะทำให้กลุ่มยกระดับการพูดคุยขึ้นอีกขั้นหรือไม่? มี “สัญญาณซ่อน” หรือ อวัจนภาษาใด ๆ ที่ไม่สอดคล้องกันกับคำพูดที่เอ่ย

ออกมาหรือไม่? และมีความต่างของลำดับ/ชั้นสถานะ (rank) ปรากฏขึ้นระหว่างบทสนทนาหรือไม่?

7. ทั้งหมดนี้ เพื่อพาวงสานเสวนาเชิงลึกทั้งวง ลงลึกมาสู่ความจริงเหมือนฝัน (ความจริงชั้น#2) ซึ่งเป็นชั้นที่ความขัดแย้งจะชัดเจน จะเคลื่อนไหวและเลื่อนไหลได้มากกว่า และสามารถช่วยย่นให้มาสู่การพูดถึงความจริงที่พูดไม่ได้ อคติที่ไม่อาจกล่าว ความรู้สึกที่มีอาจยอมรับให้มีขึ้นได้ ฯลฯ ความจริงว่าด้วยสิ่งเหล่านี้ หากได้ปรากฏออกมาในวงสนทนา มักมาพร้อมกับจุดร้อนแรง เป็นช่วงเวลาที่หลายครั้งต้องทดลองเสี่ยง พาวงเข้าไปในดินแดนที่ไม่มีใครรู้ว่าจะเกิดอะไรขึ้นต่อไป

8. ณ นาทีร้อนแรงและเสี่ยง กระบวนการมีหน้าที่เป็นสติและสร้างความตระหนักให้กับกลุ่ม โดยพยายามประคับประคองให้กลุ่มสามารถฝ่าข้าม (ไม่ใช่ยับยั้ง) ให้กลับไปยังและยึดเหตุผลเหมือนเดิมในโหมดสุภาพ) เพื่อไปสู่ความเข้าใจใหม่ ๆ ที่ไม่นึกคิดมาก่อน จนอาจทำให้บางฝ่ายหลุดออกจากจุดยืนของตน สลับบทบาทไปยืนอยู่ในจุดของอีกฝ่าย และเกิดความเข้าใจในกันและกัน (โหมดสะท้อนคิด ในสานเสวนา ช่วง#3) และได้สัมผัสถึงความจริงแก่แท้ของกันและกัน หรือร่วมกันของกลุ่มได้ (ความจริงชั้น#3) ที่อาจได้แก่ ความเป็นธรรม ความรู้สึกมีศักดิ์ศรี ได้รับการเคารพให้เกียรติในอัตลักษณ์ของกลุ่มตน ความใส่ใจ ความปลอดภัย ความรับผิดชอบ ฯลฯ

9. เมื่อได้สัมผัสความจริงแก่แท้ของกันและกัน วงสานเสวนาจะสามารถเคลื่อนสู่การพูดคุยในโหมดร่วมสร้างสรรค์ (ช่วง#4) ได้โดยอัตโนมัติ ทั้งสองฝ่ายเริ่มมีความหวัง และมีความคิดใหม่ ๆ และแผนการต่าง ๆ ที่เป็นไปได้สำหรับการเดินร่วมกันต่อไปข้างหน้ามากมาย เป็นช่วงเวลาแห่งการเฉลิมฉลองเล็ก ๆ ของทางออกชั่วคราว หรือจุดคลี่คลายชั่วคราวหนึ่ง

10. กระนั้นก็ตาม ในความขัดแย้งร้ายลึกมักเต็มไปด้วยประเด็นความขัดแย้งที่ยบย้อยจำนวนมาก จึงอาจมีบางประเด็นที่ร้อนแรงปะทุขึ้นมาอีก และนำพาวงเคลื่อนผ่านสู่โหมดดุเดือด (ช่วง#2) ในชั้นความจริงเหมือนฝัน (ชั้น#2) อีกครั้ง จึงมีความเป็นไปได้เสมอที่วงจรสานเสวนาแบบประชาธิปไตยเชิงลึกจะหมุนต่อไปอีกหลายครั้ง เพื่อแสวงหาการคลี่คลายสู่โหมดสะท้อนคิด/สลับบทบาท (ช่วง#3) รวมถึงสภาวะความจริงแก่แท้และการพูดคุยในโหมดร่วมสร้างสรรค์ (ช่วง#4) ต่อไป

11. ทั้ง 10 ประการข้างต้นคือสิ่งที่กระบวนการจะต้องเตรียมตัว เตรียมใจ และเตรียมการจัดการบริหารเวลาทั้งสำหรับตัวเองและผู้เข้าร่วมให้ด้ ว่าในการจัดกระบวนการสานเสวนาแต่ละครั้ง ควรสิ้นสุดที่จุดใด และจบด้วยแผนการเดินทางร่วมกันในขั้นตอนไปในภาพใหญ่ของสถานการณ์อย่างไร

Deep Facilitation Process : Summary

1. In deeply divided conflicts, reconciliation workers as a third party without any enforcement or judgmental authority, can support the process in 4 types of work related to the context and dynamic of the conflict.

2. The third party can begin with “shuttle diplomacy” (work #2) to introduce themselves and to build connections and trust with each party so that they understand the purpose of the third party, which is to listen empathetically to each side and encourage the relationship to be ready to enter the reconciliation processes.

3. When the parties to the conflict are ready to meet, the third party can shift to “icebreaking” (work #1) by holding some event where the parties do something together with no need yet to touch on difficult or divisive issues, such as screening for covid-19; promoting no-smoking and disease-free religious places; visiting bedridden patients and the housebound elderly; participation in traditional events that do not violate religious rules; helping the poor; other volunteer activities, etc.

4. When both parties feel more familiar with each other, then dialogue (work #3) can be arranged for them to exchange their opinions and to practice listening to each other without judgment. The dialogue can begin with some light topics, as it is the of ‘talking nice’ phase of dialogue (phase #1).

5. When both sides gain sufficient trust, then deeper dialogue can be encouraged for them to enter phase #2 (talking tough) with more difficult topics where they have doubts or resentment. Here comes mediation (work #4) as well as the Deep Democracy process.

6. During the ‘talking tough’ phase, the dialogue often is dealing with ‘Consensus Reality’ (reality layer #1) with concepts, theories, principles, reasons, information, and facts to convince others. Facilitators can monitor: What ‘role’ (or ‘representation’) is each voice speaking from? Is there any ‘ghost role’ (or ‘elephant in the room’) that participants keep mentioning? Is anybody (or the whole group collectively) on some ‘edge’ that if they can cross over, the dialogue will shift to next phase? Is there

any 'double signal' (or non-verbal language) that is not aligned with the verbal expression? And do any rank differences appear?

7. All these observations aim to deepen the dialogue into Dream-like Reality (reality layer #2) where the deadlock can be broken and move forward, and unspeakable truths, unspoken prejudices, unacceptable feelings, etc. can be voiced. The emerging of these items of (dream-like) reality will come with 'hot spots,' in which facilitators many times need to take risks moving the dialogue into unknown territory.

8. At a hotspot or risky moment, facilitators have the duty of being aware for the whole group by carefully encouraging the group to breaking through (not cooling them down to calm and reason, which is the 'talking nice' phase) to new unexpected understandings. Then some participants might temporarily switch 'role' to the other side and reach more empathy ('Reflective Dialogue/Role Switching' phase #3). New Essence Reality (reality layer #3) can be touched, such as, justice, dignity and being respected for ones' collective identity, care, safety, responsibility, accountability, etc.

9. When Essence Reality can be reached, the group automatically moves to Generative Dialogue (phase #4). Both sides feel hope and have a lot of new ideas and possible action plans for the next step in walking together. This is a small celebratory moment of a temporary solution or cool spot.

10. However, in deeply divided conflicts, there are a great number of small issues. So some hotspots might burst out once again and move the dialogue cycle further to 'talking tough/tension/conflict' (phase #2) and to Dream-like Reality (layer #2). So, it is always possible that the cycle of Deep Democracy dialogue recurs many times, in order to resolve into the phase of Reflexive Dialogue/Role Switching (phase #3) and Essence Reality (layer #3) and Generative Dialogue (phase #4).

11. All ten points above are things that facilitators should be aware of and prepared to manage the time both for themselves and for participants, about when and how (related to the big picture of the conflict transformation journey) to end each Deep Democracy dialogue.

Rumusan proses

1. Walaupun dalam konflik yang berpanjangan dan berakar umbi, pihak ketiga yang berusaha untuk membina perdamaian yang tidak mempunyai sebarang kuasa masih dapat berperanan untuk membantu proses melalui 4 jenis kerja, mengikut konteks dan dinamika konflik berkenaan.

2. Sebagai permulaan, “diplomasi ulang-alik” (shuttle diplomacy atau การทูตกระสวย) perlu dilaksanakan untuk mendekati kedua-dua pihak yang berkonflik (kerja jenis #2). Diplomasi ini bertujuan untuk mengenalkan diri orang ketiga kepada pihak yang berkonflik dan bermesra dengan mereka, sehingga mereka mempercayai pihak ketiga dengan secukupnya. Dengan demikian, kedua-dua pihak yang berkonflik juga yakin bahawa pihak ketiga ini sedia mendengar pandangan mereka dengan hati yang terbuka atau dengan kefahaman yang sejati, dan kerja pihak ketiga adalah bersifat sebagai persediaan bagi kedua-dua pihak sebelum menyertai proses perdamaian dan juga untuk menghidupkan kembali perhubungannya.

3. Apabila kedua-dua pihak bersedia untuk bersemuka, tugas pihak ketiga adalah mengadakan pertemuan antara mereka untuk membina kemesraan (icebreaking atau สร้างความคุ้นเคย) (kerja jenis #1). Pada peringkat ini, agenda utama yang berat dalam konflik tidak perlu dibincangkan lagi. Sebaliknya, mereka boleh berbincang tentang aktiviti bersama tertentu, seperti pemeriksaan kesihatan bersama, tempat beribadah bebas penyakit, selamat dan bebas rokok, lawatan bersama untuk pesakit atau warga tua yang terlantar di katil, penyertaan majlis-majlis tradisional yang tidak bercanggah dengan prinsip agama, bantuan kepada fakir miskin, kerja sukarela yang lain, dan sebagainya.

4. Apabila kedua-dua pihak mula ada kemesraan, proses dialog boleh dimulakan (kerja jenis #3) supaya kedua-dua pihak dapat bertukar pandangan dan melatih diri dalam mendengar pandangan pihak lawan tanpa membuat sebarang keputusan. Proses ini boleh dimulakan dengan topik yang ringan dahulu. Ini adalah tahap dialog di mana kedua-dua pihak

berbicara dengan sopan, segan dan memerhatikan gerak-geri antara satu sama lain (dialog fasa #1).

5. Apabila kedua-dua pihak sudah terbiasa dengan perasaan dan pandangan pihak yang lain, dan terdapat kepercayaan secukupnya antara satu sama lain, maka dialog yang lebih mendalam boleh dimulakan, iaitu dialog fasa #2 (tahap perbincangan panas). Dalam fasa ini, topik yang sukar dan terpendam dalam hati masing-masing boleh dibincangkan. Pihak ketiga pula perlu menggunakan kemahiran sebagai mediator atau orang tengah (kerja jenis #4) dengan bertegang teguh kepada prinsip demokrasi.

6. Dalam dialog pada tahap panas ini, perbincangannya akan berkisar pada kenyataan (kenyataan tahap #1) yang penuh dengan prinsip, alasan, data, dan fakta. Kedua-dua pihak cuba membuktikan kesahlan pihak lawan semata-mata. Dalam proses ini, perlu perhatikan: Dari “peranan (บทบาท)” atau “topeng (หัวโขน)” manakah datangnya satu-satu suara? Adakah “suara hantu (เสียงผี)” atau “gajah di dalam bilik (ช้างในห้อง)”)? Apakah topik yang sering dibincangkan? Ada siapa (atau keseluruhan kumpulan) yang terikat dengan kerangka tertentu yang menghalang perbincangan untuk maju ke tahap yang lebih tinggi? Adakah “isyarat tersembunyi (สัญญาณซ่อน)” atau “komunikasi bukan lisan (อวัจนภาษา)” yang tidak selaras dengan perbincangan lisan? Adakah terdapat perbezaan tahap/darjat (ลำดับ/ชั้นสถานะ) dalam perbualan?

7. Kesemua ini untuk membawa dialog kepada tahap kenyataan yang lebih mendalam, iaitu kenyataan seperti mimpi (ความจริงเหมือนฝัน) (kenyataan tahap #2). Pada tahap ini konflik akan terhenti, dan lebih bebas untuk berbincang tentang kenyataan yang tidak boleh dibincangkan sebelum ini, prasangka yang tidak pernah dinyatakan, dan perasaan yang tidak diizinkan untuk timbul sebelumnya, dan lain-lain. Biasanya kenyataan tentang perkara-perakara ini dibawa dalam dialog dengan perasaan panas. Apabila sesi dialog memasuki tahap yang tiada siapa boleh menyangka apa yang akan berlaku, risikonya perlu diuji banyak kali.

8. Apabila suasana menjadi panas dan berisiko, penyelenggara proses (NS=UNGS) perlu mengingatkan para peserta dialog dengan

membantu mereka mencapai kefahaman baru yang tidak pernah disangka (bukan menahan perasaan mereka untuk bertenang dan berpegang kepada prinsip seperti dalam fasa dialog sopan), sehingga mereka dapat terlepas daripada pendiriannya sendiri dan dapat memahami peranan pihak lawan sehingga timbul saling kefahaman (fasa renungan (สะท้อนคิด) dialgo tahap #3), dan dapat bersentuh dengan kenyataan teras (ความจริงใจแก่นแท้) pihak lawan (kenyataan tahap #3), yang mungkin terdiri daripada keadilan, maruah, kehormatan terhadap jati diri, keperihatinan, keselamatan, tanggungjawab dan lain-lain.

9. Apabila dapat mengetahui kenyataan teras pihak lawan, sesi dialog dapat memasuki fasa pembinaan bersama (โหมร่วมสร้างสรรค) (fasa #4) secara automatik. Kedua-dua pihak ada harapan dan fikiran baru, dan pelbagai rancangan selanjutnya untuk dilaksanakan bersama pada masa hadapan. Ini merupakan jangka masa yang baik untuk mencari jalan keluar sementara, atau dapat meredakan suasana untuk sementara waktu.

10. Walau bagaimanapun, konflik yang berakar umbi dan berpanjangan biasanya penuh dengan agenda konflik yang kecil-kecil. Oleh itu ada kemungkinan bahawa sesetengah agenda itu diungkitkan kembali dan menjadi panas, sehingga sesi dialog akan kembali kepada tahap perbincangan panas (fasa #2) sekali lagi. Dengan demikian, sentiasa perlu diperhatikan agar sesi dialog ini berjalan dengan berpegang teguh kepada prinsip demokrasi, dan dapat meredakan ketegangan sehingga kembali kepada fasa renungan yang memahami peranan pihak lawan (สะท้อนคิด/สลับบทบาท), termasuk juga dapat menyentuh kenyataan teras (ความจริงใจแก่นแท้) dalam fasa dialog pembinaan bersama (โหมร่วมสร้างสรรค) (fasa #4)

11. Penyelenggara proses perlu bersiap sedia dengan kesemua 10 perkara di atas, baik dari segi mental mahupun dari segi pengurusan masa untuk diri sendiri dan para peserta. Hal ini penting untuk menentukan di manakah setiap sesi dialog harus berakhir, disertakan dengan perancangan bersama untuk bagaimana menangani keadaan secara keseluruhan selanjutnya.

รอมอสัน ฟูโรซิส

1. والاوفون دالم كونفليك يغ برقعجن دان براكر اومبي. فيهي كننيك يغ بروسها اوننوق ممينا فردامين يغ نيدق ممقويأي سبارغ كواس ماسيه دافت برقران اوننوق ممبنتو ฟูروسيس ملالوي جنيس كرجا. مغيكوت كوننيكس (USUN) دان ديناميكا (wadi) كونفليك برکان.

2. سباگاي فرمولان, "ديفلوماسي اولغ-اليق" (shuttle diplomacy atau) فرلو دلقسانن اوننوق مندكتي كدوا ۲۱ فيهي يغ بركونفليك (كرجا جنيس #2). ديفلوماسي اين برتجان اوننوق مغلنن ديري اورغ كننيك كدف فيهي يغ بركونفليك دان برميسرا دغن مريك, سهيغ مريك ممقرايأي فيهي كننيك دغن سچوكوف. دغن دميكين, كدوا ۲۱ فيهي يغ بركونفليك جوك بقيه بهاو فيهي كننيك اين سديا مندرغ قندغن مريك دغن هاتي يغ تربوك اتاو كفهم يغ سجاتي. دان كرجا فيهي كننيك ادله برصفا سباگاي فرسدیان باگي كدوا ۲۱ فيهي سلوم مپرتاي ฟูروسيس فردامين دان جوك اوننوق مغيديفونن كمبالي فرهو بوغن.

3. اقبيلا كدوا ۲۱ فيهي برسديا اوننوق برسموك, توگس فيهي كننيك ادله مغادانن قرتومان انتارا مريك اوننوق ممينا كميسران (สร้างควมคุ้นเคย) (كرجا جنيس #1). قد فريغت اين, اكيندا اوتام يغ برت دالم كونفليك نيدق فرلو دبنيجنن لاغي. سباليق, مريك بولييه برينيغن تنتغ اكينيوتي برسام ترنتنو سقرتي فرميسان كصحتن برسام. تمقت برعبادة ببس فياكي, سلامت دان ببس روكون. لاون برسام اوننوق فساكي اتاو ورگ توا يغ ترلنتر دكاتيل, قيرتان مجلس ۲ تراديسيونل يغ نيدق برقعكه دغن فرينسيغ اكام, بنتوان كدف فقير دان مسيكن, كرجا سوكاريل يغ لاین, دان سباكين.

4. اقبيلا كدوا ۲۱ فيهي مولا اد كميسران, ฟูروسيس ديالوك بولييه دمولاكن (كرجا جنيس #3) سوفاي كدوا ۲۱ فيهي دافت برتوكر قندغن دان ملاتيهين ديري دالم مندرغ قندغن فيهي لاون تنفا ممبوات سبارغ كفوتوسن. ฟูروسيس اين بولييه دمولاكن دغن توفيك يغ ريغن دالولو. اين ادله تاهف ديالوك دمان كدوا ۲۱ فيهي بريچارا دغن سوفن, سکن دان ممراهتيكن كرق-كري انتارا ساتو سام لاین (ديالوك فاسا #1).

5. اقبيلا كدوا ۲۱ فيهي سوده تريباس دغن فراسان دان قندغن فيهي يغ لاین, دان تردافت كقرچايان سچوكوف انتارا ساتو سام لاین, ماك ฟูروسيس ديالوك يغ لبه مندالم بولييه دمولاكن, يايئو ديالوك فاسا #2 (تاهف فربنيغن فانس). دالم فاسا اين, توفيك يغ سوكر دان ترقدن دالم هاتي ماسيغ بولييه دبنيجنن. فيهي كننيك قولا فرلو مغكونان كماهيرن سباگاي ميدياتور اتاو اورغ تغه (كرجا جنيس #4) دغن برقعغ تخوه كدف فرينسيغ ديموكراسي.

6. دالم ديالوك قد تاهف فانس اين, فربنيغن اكن برکيسر قد كپاتان (كپاتان تاهف #1) يغ قنوق دغن فرينسيغ, داتا, دان فكتا. كدوا ۲۱ فيهي چوبا ممبوتيكن كسالن فيهي لاون سمات ۲, دالم ฟูروسيس اين, فرلو فرهاتيكن: دري مانكه "فرانن" (unuan) اتاو "توفيغ" (ทอვი) مانكه دناغن ساتو ۲ سوارا! ادكه "سوارا هنو" (เสยง) اتاو "كاجه دالم بيليق" (เจ้าในห้อย)؟! ادكه توفيك

คำขอบคุณ

หนังสือเล่มนี้เป็นผลผลิตมาจากโครงการ “เพื่อนรักต่างศาสนา ผู้นำกับการถกทอสันติภาพและความปรองดองในสังคมไทย” ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในแผนงานโครงการขับเคลื่อนนโยบายธรรมาภิบาลสังคม

กล่าวอย่างที่สุด ไม่เพียงแต่คนหนุ่มสาวในสังคมโลกเท่านั้นที่กำลังเผชิญกับความท้าทายเรื่องความขัดแย้ง แม้แต่ในสังคมไทยเองก็เช่นกัน คำถามสำคัญสำหรับสถาบันอุดมศึกษาในโลกปัจจุบันและโลกอนาคตที่ซับซ้อนมากขึ้น คือ สถาบันอุดมศึกษาซึ่งเป็นแหล่งประสิทธิ์ประสาทสรรพวิทยาการที่ไม่เพียงจะผลิตสร้างบัณฑิตออกไปรับใช้สังคมเท่านั้น แต่ตัวสถาบันอุดมศึกษาเองจะดำรงสถานะการเป็นปัญญาให้กับสังคมได้อย่างไรในการเผชิญกับปัญหาสารพันที่มีความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้นพอง ๆ กับระดับความรุนแรงของปัญหาที่เพิ่มสูงขึ้นตามไปด้วย ทั้งนี้ ปัญหาส่วนใหญ่เป็นปัญหาที่สั่งสมบ่มเพาะมานาน เช่น ความขัดแย้งทางการเมือง ความขัดแย้งทางสังคมวัฒนธรรม ความเหลื่อมล้ำ ปัญหาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่ง Juliet Millican (2018) ได้ชวนให้เราหันมาทบทวนบทบาทของสถาบันอุดมศึกษากับการทำหน้าที่คลี่คลายความขัดแย้งด้วยปัญญา หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ ด้วยสันติวิธี

น้าภาควิจิ์ว่า มหาวทิยาลัยมหิดล โดยสถาบันสัทธรมนุษยชนและสันติศึกษา ได้ทำงานเกาะติดสถานการณ์การสร้างสันติภาพในพื้นที่ชายแดนใต้มาตั้งแต่เริ่มต้นการปะทุระลอกใหม่ของความรุนแรงในปี พ.ศ. 2547 และมุ่งมั่นทำงานอย่างไม่ลดละในการสร้างสันติภาพและความเป็นธรรมให้เกิดขึ้น และสันติภาพที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นไม่ได้หากว่า ผู้คนที่มีความขัดแย้งดำรงอยู่ในพื้นที่ที่ยังอยู่อย่างหวาดระแวงไม่ไว้วางใจ ไม่ปฏิสัมพันธ์อย่างมีตร่วมสังคม

ในสังคมซึ่งผ่านความขัดแย้งรุนแรงยืดเยื้อยาวนาน ไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะฟื้นฟูความสัมพันธ์สร้างควมไว้วางใจขึ้นมาใหม่ ดังนั้น “เครื่องมือ” หรือ “วิธีการ” จึงสำคัญและจำเป็นต้องใส่ใจอย่างยิ่งยวด โดยเฉพาะเมื่อความขัดแย้งนั้นสร้างบาดแผลให้ผู้ที่เกี่ยวข้องและประเด็นที่หลากหลาย ทั้งมีมิติความละเอียดอ่อนทางศาสนา ชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมเฉพาะเข้ามาเกี่ยวข้องเช่นในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย อย่างไรก็ตาม เครื่องมือที่นำเสนอในเล่มนี้มิได้มีข้อจำกัดในการใช้งานเพียงเฉพาะในพื้นที่ภาคใต้เท่านั้น หากยัง

สามารถนำไปใช้ในพื้นที่อื่น ๆ อีกด้วย เพื่อจุดมุ่งหมายคือ การรับฟังทุกเสียงอย่างใส่ใจและเกื้อกูลกันจะนำพาซึ่งความเมตตากรุณาต่อกันบนพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ ซึ่งผู้เขียนเชื่อมั่นว่า เครื่องมือที่สามารถพาผู้คนที่ยังเห็นต่างสำรวจและทำงานกับวิถีความเป็นมนุษย์ของตนและผู้อื่นได้นั้นคือจุดสำคัญของการฟื้นฟูความสัมพันธ์และถักทอมิตรภาพขึ้นมาได้ใหม่

ผู้เขียนขอขอบพระคุณมหาวิทยาลัยที่ให้การสนับสนุนโครงการฯ นี้ด้วยดีมาตลอด เป็นการเปิดโอกาสให้ทั้งผู้เขียนและทีมงาน ตลอดจนเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมที่อยู่ในพื้นที่ชายแดนได้มีโอกาสสัมผัสแหล่งมรดกภาพและความห่วงใยจากสถาบันการศึกษาที่ได้ชื่อว่าเป็น “ปัญญาของแผ่นดิน” และได้ทำให้ผู้เขียนและทีมงานได้ทำหน้าที่อย่างซื่อตรงต่อปณิธานนั้นอย่างเต็มที่

หนังสือเล่มนี้จึงเป็นทั้งการค้นความรู้สู่ชุมชน และเป็นคู่มือที่จะนำไปใช้ขยายผลต่อไปในวันข้างหน้า

ผู้เขียนขอบคุณผู้เข้าร่วมโครงการทุกรูป ทุกคน ผู้ที่เข้ามาทักทายและให้ความสะดวกหนุนเสริมกระบวนการทำงานของพวกเรามาตลอดปี พ.ศ. 2563 และแม้ในห้วงยามแห่งโรคระบาดที่ทำให้ไม่สามารถพบปะกันอย่างซึ่งหน้าได้ แต่น้ำใจไมตรีก็มาอย่างต่อเนื่องมิได้ขาด นับเป็นสายธารแห่งมรดกภาพที่อบอุ่นและจะโอบอุ้มกระบวนการสร้างสรรค์ภาพและความปรองดองในสังคมไทยสืบไป

ด้วยจิตคารวะ

พัทธธรา นาคอุไรรัตน์

ชาญชัย ชัยสุขโกศล

21 กันยายน 2564

วันสันติภาพโลก

xxi

1. บทนำ

เส้นทางสู่การรื้อฟื้นศรัทธาในสังคมที่มีประสบการณ์ความขัดแย้งและได้รับผลกระทบจากความรุนแรงยืดเยื้อและโดยตรงนั้น ไม่ได้ราบรื่นและเดินไปในทิศทางข้างหน้าแต่เพียงอย่างเดียว และมีใช้ด้วยเส้นทางที่ตรง หากแต่เป็นเส้นทางที่วกวนและหลายครั้งต้องวกกลับไปที่เริ่มต้นใหม่ กว่าที่จะสามารถปิดหมุดหมายให้สันติภาพและความปรองดองหยั่งรากลึกได้ อีกทั้งยังต้องการความรักความมุ่งมั่นอย่างแรงกล้าและความร่วมมือร่วมใจของชุมชนนักปฏิบัติการถกเถียงฟื้นฟูความสัมพันธ์ (McNeil, 2015)

เวลา กระบวนการ และความมุ่งมั่นตั้งใจจริง เพื่อให้เกิดการขบถ การชดเชยเยียวยานั้น ทั้งเรียกร้องความกรุณา (Lederach, 1999) และความเป็นธรรมก่อนที่จะมุ่งหวังเห็นผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมเป็นการรื้อฟื้นศรัทธา สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นต้นทุนมูลค่าประเมินมิได้ที่สังคมต้องจ่ายภายหลังความขัดแย้งแตกแยก ร้าวลึก เช่นเดียวกับการเพิกเฉยต่อความรุนแรงและการกดขี่ ที่อาจนำมาซึ่งต้นทุนมหาศาลในการฟื้นฟูสันติภาพและความปรองดอง

2. ความขัดแย้งร้าวลึก

สังคมที่ขัดแย้งร้าวลึกอย่างยาวนานนับสิบปี มักเผชิญทั้งความรุนแรงทางตรงและความรุนแรงเชิงโครงสร้าง รวมทั้งความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมมากมาย ที่ทั้งก่อให้เกิดการสูญเสียทางกายภาพ สร้างบาดแผลทางจิตใจและอารมณ์ความรู้สึก ทั้งกร่อนเซาะและทำลายความไว้วางใจที่เคยทำหน้าที่เป็นต้นทุนสายสัมพันธ์ทางสังคมไปเกือบหมดไม่เพียงแค่นั้นชาวยุโรปใต้ของไทยเท่านั้น ยังหมายรวมถึงความขัดแย้งร้าวลึกทางสังคมการเมืองที่ใจกลางกรุงเทพมหานคร เช่น กรณี 6 ตุลา 2519 หรือ พฤษภาคม 2553 ที่เหยื่อมิได้รับการเยียวยาบาดแผลและคืนความเป็นธรรม ศักดิ์ศรีที่ผู้เสียหายอย่างเป็นธรรม ทั้งถึง และในเวลาที่ไม่ช้านานจนเกินไป กระทั่งกลายเป็นการทับถมให้รู้สึกถูกรังแกทำความอยู่ดีธรรมซ้ำเติมมากขึ้นไปอีก

ภายใต้โครงสร้างอันไม่เป็นธรรมที่คอยกดขี่และบังคับภายใต้การกดทับมิให้มีพื้นที่ในการส่งเสียง และไม่มีการบูรณาการในการสร้างชุมชนนักปฏิบัติเพื่อการรื้อฟื้นศรัทธาความสัมพันธ์ระหว่างกันนั้น กระบวนการฟื้นฟูถกเถียงความสัมพันธ์จะยิ่งท้าทายยิ่งขึ้น และความขัดแย้งแตกแยกก็จะยิ่งร้าวลึกและยากต่อการแก้ไข

ไม่เพียงแต่ความขัดแย้งรุนแรงยึดเหนี่ยวในชายแดนใต้เท่านั้นที่จำต้องใส่ใจ หากแต่ความขัดแย้งรุนแรงทางการเมืองที่ใจกลางกรุงเทพฯ ในรอบปี 2563 - ปัจจุบันจำเป็นต้องใส่ใจ ด้วยตัวแสดงที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งระลอกใหม่ เป็นกลุ่มคนที่อายุน้อยลง และมีความหลากหลายประเด็นที่สมรโรงทั้งเก่าและใหม่ ทำให้การแก้ไขปัญหายังซับซ้อนมากขึ้น และส่งผลให้เกิดการแตกกระจัดกระจายออกเป็นอีกหลายกลุ่มประเด็น ทำให้ปมปัญหาพันสีกวากับโครงใจผูกปม Gordian Knot¹ ให้อากแก่การคลายปม

3. การแปลงเปลี่ยนและก้าวข้ามความขัดแย้ง

ในสถานการณ์เช่นนี้ สังคมไทยจำเป็นต้องค้นหากระบวนการใหม่ๆ ในการทำงานฟื้นฟูความสัมพันธ์และความไว้วางใจ โดยไม่ใช่เพียงการให้แต่ละฝ่ายพูดสยดหรือถอยด้วย และจำเป็นต้องก้าวพ้นการยึดหลักความคิดเหตุผลเพียงอย่างเดียวเท่านั้น เพราะมนุษย์มักอ้างเหตุผลสร้างความถูกต้องชอบธรรมเพื่อการกดขี่ ทำลายล้าง หรือแก้แค้นอีกฝ่ายเสมอมา และการสร้างความไว้วางใจไม่อาจทำได้ด้วยการอธิบายเชิงตรรกะเหตุผลเพียงอย่างเดียว แต่เราจำเป็นต้องก้าวข้ามมาสู่ทำงานคลี่คลายในระดับอารมณ์ ความรู้สึก และความรู้สึก ๆ ของแต่ละฝ่ายด้วยเช่นกัน

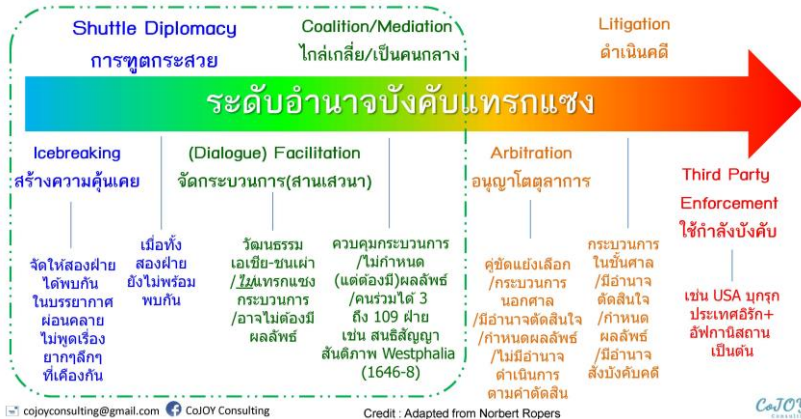
นอกจากนี้ เราจำเป็นต้องก้าวข้ามตรรกะแบบไม่แพ้ก็ชนะ (either-or) มาสู่ตรรกะแบบชนะทั้งคู่ (both-and) เพราะเราไม่สามารถทำให้อีกฝ่ายให้แพ้อย่างราบคาบและกำจัดออกไปจากสังคมได้ โดยเหลือเพียงฝ่ายชนะเพียงฝ่ายเดียว แต่เราจำเป็นต้องสร้างโครงสร้างพื้นฐานเพื่อสันติภาพ (infrastructure for peace) ซึ่งเป็นทั้งระบบความสัมพันธ์และกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันที่มีดีต่าง ๆ ที่ “ชนะทั้งคู่” หรือ “ชนะทั้งหมด” กล่าวคือ สามารถตอบโจทยสิ่งที่แต่ละฝ่ายให้คุณค่า และทุกฝ่ายรู้สึกสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างยินยอมพร้อมใจ

4. ขั้นตอนและลักษณะงานของฝ่ายที่สาม

ในสถานการณ์ความขัดแย้งร้ายลึกยาวนานนั้น คนทำงานด้านความขัดแย้งและสร้างสันติภาพในฐานะฝ่ายที่สามมีความสำคัญยิ่ง งานของฝ่ายที่สามมีหลากหลายลักษณะขึ้นอยู่กับระดับอำนาจบังคับแทรกแซง (ดูภาพที่ 1) ไล่จากระดับต่ำสุดไปจนถึงสูงสุดคือ 1) สร้างความคุ้นเคย (Icebreaking) 2) การ

¹ อุปมาถึงปัญหาที่ยากเกินกว่าจะแก้ไขด้วยวิธีปกติธรรมดาแต่สามารถแก้ไขได้ด้วยความกล้าหาญ

ทูตกระสวย (shuttle diplomacy) 3) การจัดกระบวนการ(สานเสวนา) 4) การไกล่เกลี่ย/เป็นคนกลาง เรื่อยไปจนถึง 5) การตั้งอนุญาโตตุลาการ 6) การดำเนินคดีในชั้นศาล และ 7) การใช้กำลังบังคับฝ่ายเดียว

ภาพที่ 1 : งานลักษณะต่าง ๆ ของ “ฝ่ายที่สาม” ในข้อพิพาท/ความขัดแย้ง

แนวทางการทำงานของเรา คือ การใช้อำนาจบังคับแทรกแซงให้น้อย ดังนั้น ลักษณะงานที่เราทำ คือ ตั้งแต่งานแบบที่ 4 ลงมาถึงงานแบบที่ 1

ในสังคมที่ขัดแย้งร้ายลึกหลายแห่ง ความสัมพันธ์ถูกสะบั้นลงไปถึงขั้นที่คนแต่ละฝ่ายไม่รู้จักมักคุ้นกัน ไม่ไว้วางใจกัน ทั้งยังมีภาพประทับตราอีกฝ่ายว่าเป็นเช่นนั้นเช่นนี้ **หากใครจะเข้ามาเป็นตัวกลางฝ่ายที่สาม คนกลุ่มนั้นก็จะได้ไม่ได้รับความไว้วางใจและเต็มไปด้วยความกังวลของฝ่ายเป็นเบื้องแรกไปด้วยว่า** เข้ามาเพื่ออะไร ต้องการจะเข้าข้างฝ่ายใด หรือจะทำให้ฝ่ายใดชนะหรือไม่

ดังนั้น แม้แก่นๆใหญ่ใจกลางหลักของเรา คือ การนำพาผู้คนเข้าสู่กระบวนการพูดคุยสานเสวนา (งานแบบที่ 3) และไกล่เกลี่ย (งานแบบที่ 4) แต่ก่อนหน้านี้ เราจำเป็นต้องทำการทูตกระสวย (งานแบบที่ 2) เพื่อสร้างความไว้วางใจระหว่างแต่ละฝ่ายกับฝ่ายที่สามโดยตรงก่อน กล่าวคือ **เข้าไปเยี่ยมเยียนพบปะพูดคุยกับคนแต่ละกลุ่มในสถานที่ที่พวกเขารู้สึกคุ้นเคยและปลอดภัย** เช่น ในหมู่บ้านของพวกเขาเอง หรือในการประชุมกลุ่มของพวกเขาเอง เป็นต้น เพื่อแนะนำตัว ชี้แจงวัตถุประสงค์และเจตนาในการทำงานของเรา **รับฟัง**

เรื่องราวความทุกข์ยาก เจ็บปวด โกรธแค้น ความกลัว ฯลฯ ของแต่ละฝ่ายด้วยความเข้าใจ (empathy)

การรับรู้ด้วยความเข้าใจ (empathy) นี้ เป็นหัวใจสำคัญในทุกๆ ช่วงของการเป็นฝ่ายที่สาม ซึ่งต้องขยายความว่า ไม่ใช่ความเห็นอกเห็นใจ (sympathy) เท่านั้น **เพราะการเข้าใจ (empathy) คือ การรับรู้ด้วยหัวใจของเราว่าสิ่งที่อีกฝ่ายต้องการหรือให้คุณค่าให้มีความสำคัญลึกๆ** ในจิตใจคืออะไร เช่น ต้องการความปลอดภัย ความเคารพ ความเป็นธรรม ฯลฯ ทั้งนี้ เราสามารถเข้าใจความต้องการลึกๆ ของเขาได้ โดยไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยกับวิธีการหรือพฤติกรรมของพวกเขาก็กล่าวโดยสั้นว่า “เข้าใจได้ แม้เห็นต่าง” นี่แตกต่างจากความเห็นอกเห็นใจ (sympathy) ซึ่งเป็นการเข้าใจและ “อิน” ไปด้วยกับฝ่ายนั้นๆ จน “เข้าข้าง” ฝ่ายเขา และไม่สามารถ “ออกมา” จากการเข้าข้างได้

ในขั้นการทูตกระสวยนี้ ยังรวมถึงการตอบคำถาม ข้อสงสัยบางประการ หากแต่ละกลุ่มมีคำถามกลางแกลงหรือไม่มั่นใจในกลุ่มเราในฐานะฝ่ายที่สาม รวมถึงสอบถามถึงความยินยอมพร้อมใจ (willingness) ถ้าจะไปพบปะพูดคุยกับอีกฝ่าย ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งยังไม่พร้อม ก็ไม่สามารถเร่งรัด หักหาญน้ำใจกันได้ สิ่งที่ทำได้ คือ **เข้าเยี่ยมเยียนพูดคุยหลายๆ ครั้งอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้าง มิตรภาพ และความไว้วางใจ** ให้เกิดขึ้นระหว่างฝ่ายนั้นๆ กับฝ่ายที่สามมากเพียงพอ

ในระหว่างที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายยังไม่พร้อมพบกันนี้ สิ่งที่ต้องระมัดระวัง (หากเราเยี่ยมเยียนพูดคุยกับฝ่าย ก.) คือ ไม่อธิบายเหตุผล วิธีคิด ความรู้สึก ฯลฯ เกี่ยวกับฝ่าย ข. มิฉะนั้น จะกลายเป็นการแกล้งต่างให้กับฝ่าย ข. ซึ่งจะทำให้ฝ่าย ก. ยังไม่ไว้วางใจเราในฐานะฝ่ายที่สาม ว่าเรามาเพื่อแกล้งให้อีกฝ่าย (ฝ่าย ข.) หรือมาเพื่อรับฟังและเข้าใจฝ่ายตน (ฝ่าย ก.) กันแน่

การอธิบายเหตุผลของฝ่าย ข. ให้ฝ่าย ก. ฟัง จะทำได้บ้าง เมื่อฝ่าย ก.เอง เปิดปากถามขึ้นเอง ว่าอยากรู้ว่าอีกฝ่ายคิดเห็นและรู้สึกอะไรกันแน่ หรือทำไมพวกเขาจึงทำเช่นนั้นเช่นนี้ สิ่งที่จะต้องระมัดระวังอย่างยิ่งในการตอบคำถามเหล่านี้ คือ การตอบในลักษณะที่ไม่ว่าจะอย่างไรยังเป็น “ตอกส้ม” ความสัมพันธ์ แต่เป็นการตอบที่ยังคงรักษาความสัมพันธ์ระหว่างแต่ละฝ่ายไว้ และถ้าทำได้ คือ การตอบโดยให้ฝ่าย ก. เข้าใจความต้องการลึกๆ ของฝ่าย ข. หรือสิ่งที่ฝ่าย ข.ให้คุณค่าให้มีความสำคัญ ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ฝ่าย ข. ทำเช่นนั้นเช่นนี้ หรือเลือกวิธีการนั้นๆ

ครั้งเมื่อแต่ละฝ่ายพร้อมที่จะพบปะ ทำความรู้จักกันขึ้นมาบ้างแล้ว แต่ยังไม่พร้อมจะคุยประเด็นที่ขัดแย้งโดยตรง เราอาจเปลี่ยนลักษณะงานมาเป็นการสร้างความคุ้นเคย (งาน #1) โดยจัดให้ทั้งสองฝ่ายได้มีกิจกรรมร่วมกัน

บางอย่าง ซึ่งอาจไม่เกี่ยวข้องกับความคิดแย้งนั้นๆ โดยตรง ในบรรยากาศใหม่ๆ และสถานที่อื่นๆ เช่น ปลุกดันไม้ร่วมกัน ไปศึกษาดูงานในพื้นที่อื่นในประเด็นอื่นๆ ที่น่าจะเป็นประเด็นสนใจร่วมกัน เป็นต้น

แต่ถ้าทั้งสองฝ่ายพร้อมที่จะเริ่มพูดคุยกันในประเด็นความขัดแย้งมากขึ้น เราอาจเริ่มเปลี่ยนมาเป็นผู้จัดกระบวนการสานเสวนา (ระดับที่ 3) ได้เช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นการจัดแยกต่างหาก หรือจัดขึ้นระหว่างการทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อสร้างความคุ้นเคยดังกล่าวในย่อหน้าที่แล้วก็ตาม

5. การสานเสวนา

การสานเสวนา เป็นเครื่องมือสำคัญในกลุ่มวัฒนธรรมชนเผ่าทั่วโลก ทั้งในเอเชีย แอฟริกา อเมริกาเหนือ ละตินอเมริกา ออสเตรเลีย ฯลฯ ที่ใช้เมื่อในหมู่บ้านหรือชุมชนมีความขัดแย้งไม่ลงรอยเกิดขึ้น สมาชิกในชนเผ่ามักจะมาล้อมวงกันและพูดคุยกันอย่างยาวนาน บางครั้งอาจเป็นสามวันสามคืน เพื่อหาทางคลี่คลายความไม่ลงรอยนั้น ๆ

สานเสวนาอาจมีหรือไม่มีกระบวนการ (facilitator) ผู้นำการสานเสวนาก็ได้ แต่ลักษณะสำคัญ คือ ฝ่ายที่สามไม่มีหน้าที่แทรกแซงกระบวนการ และการพูดคุยแบบนี้อาจไม่จำเป็นต้องมีผลลัพธ์ก็ได้ เพราะเพียงแค่การได้สื่อสารหลายสิ่งหลายอย่างที่รู้สึกนึกคิดหรือติดค้างในจิตใจออกมา ก็เพียงพอแล้วสำหรับหน้าที่ของการสานเสวนา ยิ่งถ้าสามารถไปถึงขั้นฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างกันและกันได้ ก็จะยิ่งเป็นประโยชน์

ในยุคสมัยใหม่ สานเสวนา (dialogue) เป็นที่รู้จักกันมากขึ้นจากข้อเสนอของ เดวิด โบห์ม (David Bohm) ลูกศิษย์คนสำคัญคนหนึ่งของอัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ ในปี 1991 เพื่อแก้ปัญหา “คนเก่งทำงานร่วมกันไม่ได้” กล่าวในบริบทขณะนั้น คือ นักวิทยาศาสตร์จอร์จ-2 กลุ่มของโลก (คือ กลุ่มของไอน์สไตน์ ผู้คิดค้นทฤษฎีสัมพัทธภาพ แห่งอเมริกา และกลุ่มของเวอร์เนอร์ ไฮเซนเบิร์ก (Werner Heisenberg) ผู้คิดค้นควอนตัมฟิสิกส์ แห่งเยอรมนี) คุยกันไม่รู้เรื่อง จนกลายเป็นหนังสืออันโด่งดังของเขาเรื่อง On Dialogue (Bohm, 1996)

หลังจากนั้น ก็มีวิธีการจัดกระบวนการสานเสวนามากมายหลากหลายวิธีเพิ่มขึ้นอีกมากมาย กว่า 10 ชนิด อาทิเช่น Appreciative Inquiry, Open Space Technology, World Café, Theory U, การสื่อสารอย่างสันติ (Nonviolent Communication) ฯลฯ รวมถึงประชาธิปไตยเชิงลึก ที่จะกล่าวถึงในข้อเขียนชิ้นนี้ ดังที่ปรากฏบางส่วนในหนังสือ Mapping Dialogue (Marianne et al., 2012) เครื่องมือสานเสวนาใหม่ๆ เหล่านี้ เป็นที่นิยมใช้กันทั้งในครอบครัว ระดับองค์กรและประเด็นปัญหาสาธารณะ รวมถึงความขัดแย้งต่างๆ และใช้ได้

ตั้งแต่มุมมองที่ไม่เห็นคุณค่า ไปจนถึงนับพันคน งานเสวนามีหลักสำคัญๆ 5 ประการ ได้แก่ (ประยุกต์จาก Isaacs, 2008 และ Marshall Rosenberg 2003)

1) ฟังอย่างลึกซึ้ง (Deep listening) ตั้งใจ และละเอียดลออ ฟังเพื่อให้ได้ยินและรับรู้ความรู้สึกและความต้องการลึกๆ ของทั้งผู้ที่เราสนทนาด้วย และของตัวเองด้วย

2) ให้เกียรติและเคารพผู้พูด (Respecting) ยอมรับคนคนนั้นอย่างที่เขาเป็น ให้เกียรติและเคารพว่าเขาพูดจากฐานคุณค่าหรือความต้องการลึกๆ บางอย่างของเขา

3) ละวางจากการตัดสินไปชั่วคราว (Suspending Judgment) รู้เท่าทันตัวเองว่ากำลังประเมินหรือตัดสินสิ่งที่คนอื่นพูดอยู่ และรู้ว่าเราประเมิน/ตัดสินอีกฝ่ายบนฐานความต้องการลึกๆ ของเรา หรือสิ่งที่เราคุณค่า ซึ่งแตกต่างจากของอีกฝ่าย เมื่อละวางการประเมิน/ตัดสินนั้น ๆ ลงเป็นการชั่วคราว

4) พูดย้อนด้วยความเข้าใจ (Empathetic Reflection) ว่า เราได้ยินว่า อีกฝ่ายกำลังรู้สึกอย่างไร? กำลังกังวลกับเรื่องใด? อะไรที่เป็นสิ่งที่อีกฝ่ายให้คุณค่า หรือให้ความสำคัญ? อะไรเป็นความปรารถนาลึกๆ ในใจของเขา? เราอาจไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยกับวิธีการหรือพฤติกรรมที่เขาทำก็ได้

5) พูดจากใจจริง (Honest Expression) เก้าที่จะเป็นไปไม่ได้ โดยไม่พูดตัดสิน ดำเนินคำความคิด ความเห็น หรือการกระทำของคนอื่น ๆ แต่พูดถึงสิ่งต่างๆ จากมุมมองจากฐานความต้องการลึกๆ หรือสิ่งที่เราให้คุณค่า ว่า ความคิดเห็นหรือการกระทำของเราหรือของคนอื่นๆ กระทบกับสิ่งที่เราให้คุณค่าหรือเชื่อมั่นศรัทธาอย่างไร

อย่างไรก็ตาม ในการสนทนาไม่จำเป็นที่ทุกคนจะต้องทำได้ตามหลักการทั้ง 5 ตลอดเวลา หลักการเหล่านี้เป็นหลักยึดสำหรับให้ทุกคนได้พยายามทดลองโหมดการพูดคุยแบบใหม่ๆ และหลายครั้ง เรามักพบหลากหลายสภาวะที่เกิดขึ้นในการสนทนา อ็อตโต ชาร์มเมอร์ (Otto Scharmer) และอาร์โนลด์ มินเดล (Arnold Mindell) เสนอตรงกันว่า ในการสนทนาต่างๆ และในงานศิลปะหลายอย่างขัดแย้ง เรามักได้พบบรรยากาศ 4 ช่วงที่ค่อยๆ พัฒนาไป

ช่วงแรก : โหมดสภาพ - ผู้คนมักพูดคุยกันอย่างสุภาพ เน้นการสร้างบรรยากาศดีๆ ที่สนุกสนาน รื่นรมย์ในวง หลีกเลี่ยงการแสดงจุดยืนที่เห็นแย้ง แตกต่างกัน เพราะยังให้ความสำคัญกับความสมัคสมานสามัคคีหรือภาพลักษณ์ที่ดีของวง ทำให้ไม่ยอมหรือไม่กล้าแสดงจุดยืนของตัวเองอย่างชัดเจนนัก แต่พอผ่านไปเข้า บางคนอาจเริ่มขัดขัดที่ต้องคอย “โอ้อวดหอมก” คล้อยตามคนอื่น ๆ เรื่อยไป จนถึงขั้นที่อยากแสดงจุดยืนของตัวเองบ้าง แม้จะแตกต่างจากคนส่วนใหญ่มากก็ตาม ทำให้การสนทนาเคลื่อนเข้าสู่ช่วงถัดไป

cojoyconsulting@gmail.com CoJOY Consulting

credit : Otto Scharmer (2000); Arnold Mindell (2017 : 3-20);

CoJOY
Consulting

ภาพที่ 2 : 4 ช่วงในการสานเสวนาและงานคลี่คลายความขัดแย้ง

ช่วงที่สอง : โหมดดูดซับ : ช่วงนี้ ผู้คนต่างพร้อมที่จะแสดงจุดยืนของตัวเองอย่างเข้มแข็ง ดุดันมากขึ้น กล่าวปะทะการมกับคนอื่น บรรยากาศในวงอาจเริ่มตึงเครียดขึ้นมาบ้าง ประเด็นความขัดแย้งบางอย่างที่อยู่ในจิตใจเริ่มปะทุออกมา ช่วงที่สองนี้ มักเป็นช่วงที่น่ากลัวสำหรับหลาย ๆ คน และมักจะพยายามหลีกเลี่ยงด้วยคำพูดทำนองว่า “ใจเย็น ๆ ค่อย ๆ พูดจากัน” หรือ “ขอให้ให้เหตุผล อย่าใช้อารมณ์” ซึ่งเท่ากับเป็นการเก็บกดปิดกั้นพัฒนาการของการสนทนาให้กลับไปสู่ “โหมดสุภาพ” ในช่วงที่หนึ่ง และมักเป็นการชักป้อนหากกลับเข้าไปได้เหมือนเดิม ณ ช่วงเวลานี้ สิ่งที่สำคัญ คือ การประคองวงสนทนาให้สามารถ “ทนฟัง” จุดยืนของกันและกันได้มากเพียงพอ และหากสามารถได้ยินกันและกันบ้าง วงก็จะสามารถเคลื่อนสู่ช่วงถัดไปได้ (จะกล่าวถึงโดยละเอียดผ่าน “กระบวนการประชาธิปไตยเชิงลึก” ในหัวข้อถัดไป)

ช่วงที่สาม : โหมดสะท้อนคิด เมื่อผู้คนได้แสดงจุดยืนกันอย่างเต็มที่ระดับหนึ่งแล้ว มักจะมีบางจังหวะที่บางคนสามารถที่จะเริ่มใคร่ครวญตั้งคำถามกับสิ่งที่ตัวเองยึดมั่น หรืออาจเริ่มอยากจะเข้าใจจุดยืนในบทบาทของคนอื่นมากขึ้นได้ ถึงขั้นที่สามารถออกจากบทบาทของตัวเอง “สลับบทบาท” ไปอยู่ในบทบาทของคนอื่น และเข้าใจทั้งอารมณ์ ความรู้สึก ความคิด และประสบการณ์ของเขาอย่างที่เขาเป็นได้มากขึ้นเรื่อย ๆ ณ จุดนี้ คำแพ่งที่ขว้างกันสองฝ่ายไว้จะเริ่มหายไป หรือเริ่ม “ทะลุกำแพง” กันได้ บรรยากาศแห่งความรู้สึกเชื่อมโยงเข้าใจกันและกันเริ่มมีมากขึ้น หากต่างฝ่ายต่างสามารถสลับบทบาทไปเข้าใจอีกฝ่ายได้อย่างลึกและมากเพียงพอ วงก็จะสามารถเคลื่อนสู่ช่วงสุดท้ายของการสานเสวนาได้

ช่วงที่สี่ : โหมดร่วมสร้างสรรค์ - ผู้คนแต่ละฝ่ายไม่รู้สึกรว่าจะต้องถอดรหัสยึดแน่นอยู่กับจุดยืนเป็นฝ่ายของตัวเองตลอดเวลาเหมือนที่ผ่านมา และ

สามารถถอยออกมาองภาพรวมและความหวังใหม่ๆได้มากขึ้น การสนทนาก็เริ่มออกรส เริ่มมีการเสนอทางออก ทางเลือกใหม่ๆ หรือความเป็นไปได้อื่น ๆ ที่ไม่เคยมองเห็น ในการตอบโจทยปัญหาหรือความขัดแย้งที่ผ่าน ๆ มา

อย่างไรก็ตาม มันเดลกแล้วว่า ช่วงเวลาแบบนี้จะไม่ได้ดำรงอยู่อย่าง การเป็นนิรันดร์ เมื่อระยะเวลาผ่านไประดับหนึ่ง วงจะเริ่มรู้สึกคุ้นเคยกับสภาวะใหม่นี้ และหมუნวนกลับสู่การปฏิสัมพันธ์หรือการสนทนาในโหมดสุขภาพ รักษา น้ำใจกันและกันอีกครั้ง และหลายครั้งก็จะทำให้ปัญหาบางอย่างไม่ได้รับการแก้ไขเช่นกัน ซึ่งก็จำเป็นต้องสานเสวนากันต่อ เพื่อให้อะไรบางอย่างเปลี่ยนไปในช่วงต่าง ๆ ในรอบปีใหม่เช่นกัน กล่าวอีกนัยหนึ่ง วงล้อแห่งการสานเสวนา 4 ช่วงเช่นนี้ จะหมუნวนไปเรื่อย ๆ ไม่มีวันจบ แต่สภาวะโดยรวมจะค่อย ๆ ดีขึ้นเหมือนเกลียวที่ค่อย ๆ พัฒนาสูงขึ้นเรื่อย ๆ แม้จะวนซ้ำที่เดิม แต่เป็นจุดเดิมในความสูงใหม่

สภาวะการสนทนาทั้ง 4 ช่วงนี้ มักไม่เกิดขึ้นในการสานเสวนาครั้งเดียว แต่อาจต้องสานเสวนากันหลายครั้ง และในบางกรณี การสานเสวนาหลายครั้ง อาจจะไม่สามารถหลุดออกจากช่วงเดิม ไปสู่ช่วงถัดไปได้เช่นกัน หรือบางครั้ง วงเคลื่อนสู่ช่วงถัดไปแล้ว ก็อาจถอยกลับมาสู่ช่วงก่อนหน้าได้เช่นกัน ในสนามความขัดแย้งจริงนั้น มีปัจจัยมากมายที่ส่งผลต่อช่วงต่างๆ ของการสานเสวนา อย่างควบคุมได้ยาก แต่นั่นคือชีวิตจริง และเป็นสิ่งที่คนทำงานด้านความขัดแย้งจำเป็นต้องเข้าไปคลุกและขลุกอยู่กับมัน จนคุ้นเคย

ในทำนองกลับกัน ถ้าออกแบบหัวข้อดี ๆ หลายครั้งการสานเสวนาก็สามารถกระโดดจากโหมดสุขภาพ (ช่วง#1) ไปสู่โหมดร่วมสร้างสรรค์ (ช่วง#4) ได้เลยเช่นกัน ดังกรณีชายแดนใต้ที่นั่น ชาวพุทธมักเชื่อใจว่าคนมุสลิมมีระบบการสอนให้บ่าวพระ ในการอบรมครูครั้งหนึ่ง เรื่องทักษะวัฒนธรรมสำหรับพลเมือง ประชาธิปไตยที่มีทั้งคนมุสลิมและคนพุทธราว 40 คน พัทธธีราและนันทวิช (2561 : 70) ใช้การสานเสวนาแบบสกาาแฟ และให้โจทย์ว่า “*ในโรงเรียนที่ครูอยู่ มีการสอนหลักสูตรศาสนาในเรื่องใดบ้างที่จะส่งผลต่อการสร้างพลเมืองประชาธิปไตยที่มีศีลธรรม คุณธรรม*” โดยแบ่งกลุ่มให้ทุกกลุ่มมีครูพุทธและครูมุสลิมละคนไปกลุ่มละเท่า ๆ กัน ผ่านไป 25 นาที เมื่อกลับมานำเสนอ กลุ่มใหญ่ พบสิ่งที่ครูแต่ละศาสนาสอนมากมาย และไม่มีเรื่องใดที่เกี่ยวข้องกับการสอนให้เกลียดชังหรือฆ่ากันเลย ในระหว่างที่กำลังระดมความเห็นกันนั้น ครูแต่ละคนสนใจที่จะซักถาม แลกเปลี่ยนความเห็น พูดคุยกันอย่างเป็นมิตร และมีการปรับทุกข์ถึงภาระงานและความรับผิดชอบที่แต่ละคนต้องแบกรับด้วย

นอกจากได้เรียนรู้วิชาที่ครูของแต่ละศาสนาสอนจำนวนมากแล้ว สานเสวนาครั้งนี้ยังสร้างความเข้าใจและปรับเปลี่ยนทัศนคติมุมมองที่ทั้งสองศาสนามีต่อกันและกัน และต่อปรากฏการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นด้วย

ภาพที่ 3 : สานเสวนาระหว่างงาน “ปัน ปัน บุญ อ.ปะนาระ” ณ ปัตตานี

ภาพที่ 4 : สานเสวนาระหว่างศึกษาตุงงานเพื่อนรักต่างศาสนา โมเดล จ.สตูล

ภาพที่ 5 : สานเสวนาเพื่อนรักต่างศาสนา ต.ยูโป อ.เมือง ยะลา

ภาพที่ 6 : ประชาธิปไตยเชิงลึกเพื่อฟื้นฟูความปรองดองในประเทศรวันดา (2017-2019) เครดิตภาพ : <http://www.cfor.info/rwanda/>

ภาพที่ 7 : กระบวนการกลุ่มแนวประชาธิปไตยเชิงลึกกรณีบาดแผลใจระหว่างคนจีน เกาหลี ญี่ปุ่น นับแต่สงครามโลกครั้งที่ 2

เครดิตภาพ : IAPOP (2015a) (<https://youtu.be/FKSvrTMmP6g>)

ภาพที่ 8 : ชานูชัย กับอาร์โนลด์ มินเดล ณ เมืองโยโกฮาม่า ประเทศญี่ปุ่น (2013) เมื่อครั้งที่มินเดลได้รับเชิญจากมหาวิทยาลัยแห่งสหประชาชาติ (UN University) ให้เดินทางมาจัดกระบวนการกลุ่มเกี่ยวกับเหตุการณ์หลังโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ระเบิดที่ฟูกูชิม่า (Fukushima) ที่เต็มไปด้วยความขัดแย้งมากมาย ชานูชัยได้ทดลองใช้กระบวนการประชาธิปไตยเชิงลึกในความขัดแย้งโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ของไทยเช่นกัน (ชานูชัยและปกรณ 2558; ชานูชัยและอัจฉริย์ 2563)

6. กระบวนการประชาธิปไตยเชิงลึก

ประชาธิปไตยเชิงลึก (deep democracy) เป็นแนวคิดที่พัฒนาต่อ ยอดจากจิตวิทยากระบวนการ (process work psychology) ซึ่งเป็น แนวทางแบบข้ามสาขาวิชา ถูกคิดค้นขึ้นโดยอาร์โนลด์ มินเดล (Mindell : 1995, 2004) นักจิตวิทยาคนแรกและนักจิตวิทยาสายคาร์ล ยุง (Carl Gustav Jung) เพื่อสำหรับใช้ทำงานด้านการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับบุคคลและระดับกลุ่มคน และทำงานกับผู้คนที่มีประสบการณ์ชีวิตผ่านความเจ็บปวด Process Work ศึกษาแบบแผนศักยภาพเพื่อการเปลี่ยนแปลง โดยค้นหาจากประสบการณ์ที่เรา รู้สึกถูกรบกวนใจหลากหลายชนิด ทั้งเรื่องความฝัน โรคหรืออาการทางกาย อาการเสพติดชนิดต่างๆ (addictions) ปัญหาครอบครัวและความสัมพันธ์ ความ ขัดแย้งระหว่างกลุ่ม ทั้งที่เป็นกลุ่มขนาดเล็ก กลุ่มขนาดใหญ่ ชุมชน หรือองค์กร และความตึงเครียดทางสังคม ปัญหาสิ่งแวดล้อม ประเด็นระดับระหว่างประเทศ

กล่าวเฉพาะการทำงานกับความขัดแย้งนั้น ประชาธิปไตยเชิงลึก ทำงานกับความขัดแย้งขนาดใหญ่ที่ซับซ้อน แก่ยาก ร้าวลึก มีบาดแผลทางใจ หลายต่อหลายรุ่น และเกี่ยวข้องกับคนหลากหลายภาคส่วน ทั้งประเด็น ภายในประเทศด้วยตนเอง หรือประเด็นระหว่างประเทศ ทั้งประเด็นความขัดแย้ง ทางศาสนา ชาติพันธุ์ สิวา ตัวอย่างเช่น เรื่องสิ่วาในสหรัฐ (Mindell 2002 : 127-130; ชาญชัย 2561ก), ความขัดแย้งกรณีไอร์แลนด์เหนือ (Mindell 2002 : 25-28; ชาญชัย 2561ข) ความขัดแย้งระหว่างอิสราเอลกับปาเลสไตน์ (Reiss 2004), ประวัติศาสตร์บาดแผลที่นาซีฮิตเลอร์และระบบสตาลินแห่งโซเวียตกระทำไว้กับคนยุโรปตะวันตก ตะวันออก และรัสเซีย นับแต่สงครามโลกครั้งที่สอง จนถึงปัจจุบัน (ชาญชัย และกัญญา 2557), บาดแผลทางใจข้ามข้ามชั่วอายุคน จากสงครามโลกครั้งที่สอง ระหว่างคนจีน เกาหลีใต้ กับคนญี่ปุ่น (IAPOP 2015), กระบวนการคืนดีหลังการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในประเทศรวันดา (Audergon and Audergon 2017) รวมถึง กระบวนการฟื้นฟูความสัมพันธ์ของผู้นำคนต่างศาสนา และชาติพันธุ์หลังสงครามโครเอเชีย (Audergon 2005; Arye and Audergon 2005a, 2005b) ที่จะกล่าวถึงโดยละเอียดในหัวข้อกรณีศึกษาในขั้นนี้ เป็นต้น

ประชาธิปไตยเชิงลึกทำงานเชิงกระบวนการด้วยท่าทีแห่งความสงสัยใคร่รู้และความเคารพประสบการณ์ต่างๆทั้งหมดข้างต้น รวมตัวปรากฏการณ์ที่ มักถูกมองว่า "ปั่นป่วนที่สุด" ซึ่งมักจะสามารุช่วยเปิดเผยระบบระเบียบภายใน และความสอดคล้องกลมกลืนบางประการที่มาพร้อมข้อมูลใหม่ๆ ที่สำคัญยัง ต้องการเจริญเติบโตของบุคคล กลุ่มคน หรือระดับสังคมโดยรวมได้

ในขณะที่ประชาธิปไตยกระแสหลัก แบบที่เราพูดถึงกัน ซึ่งเน้นหลักว่า ตามเสียงส่วนใหญ่ (majority rule) แต่สำหรับประชาธิปไตยเชิงลึกแล้ว เสียงทุก

เสียง ทุกๆ อารมณ์ความรู้สึก และทุกๆ กรอบความคิดความเชื่อเกี่ยวกับอะไร คือความเป็นจริง ล้วนแต่มีความสำคัญทั้งสิ้น เพราะข้อมูลข่าวสารที่อยู่ในเสียง ในอารมณ์ความรู้สึก และในกรอบคิดเรื่องความเป็นจริงชนิดต่างๆ เหล่านี้ เป็น สิ่งจำเป็นสำหรับการทำความเข้าใจกระบวนการที่สมบูรณ์ของทั้งระบบ ดังนั้น ประชาธิปไตยเชิงลึกจึงไว (sensitive) ต่อการรับรู้หรือได้ยินเสียงชนิดต่างๆ ทั้ง ที่เป็นเสียงที่อยู่ชายขอบและเสียงที่อยู่ ณ ศูนย์กลาง

การทำงานกับความขัดแย้งนั้น โดยทั่วไป เรามักเน้นอยู่ที่กฎ กติกา โครงสร้าง นโยบาย ข้อเท็จจริง หลักการเหตุผลและการสื่อสารแบบวงวนภาษา (verbal communication) ต่างๆ เท่านั้น สิ่งเหล่านี้ อาร์โนลด์ มินเดล ถือว่าเป็น เพียงยอดภูเขาน้ำแข็ง หรือเพียง 10% ของทั้งหมดเท่านั้น แต่ยังมีส่วนของภูเขาน้ำแข็งที่อยู่ใต้ผิวน้ำอีกกว่า 90% ที่เรายังไม่ได้ทำงานด้วย ดังนั้น ความขัดแย้ง จึงไม่สามารถแก้ไขให้ลุล่วงไปได้เสียที

กล่าวอีกนัยหนึ่ง ประชาธิปไตยเชิงลึกเน้นการโอบรับ (inclusion) ไม่ เฉพาะเพียงส่วนยอดภูเขาน้ำแข็งและให้ทุกมุมมองมีส่วนร่วมในกระบวนการ เท่านั้น แต่ยังรวมถึงประสบการณ์ทุกระดับของเราอีก 90% ใต้ผิวน้ำด้วย ไม่ว่าจะเป็น ความรู้สึก ความฝัน ความตึงเครียด วิธีโหมตของการสื่อสาร หรือแม้แต่ เหตุการณ์ที่ถูกมองว่าไม่ได้สำคัญอะไร รวมทั้งบรรยากาศหรือสัญญาณอัน ละเอียดย่อยที่มองไม่เห็น แต่แผ่คลุมไปทั่วและมีอิทธิพลต่อความสัมพันธ์หรือ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนต่างๆ ประชาธิปไตยเชิงลึกทำงานกับประสบการณ์ ในลักษณะที่สนับสนุนให้เกิดการตระหนักรู้ถึง ชั้นสถานะ (rank) อำนาจ (power) และสิทธิพิเศษ (privilege) ที่แตกต่างกัน ซึ่งหลายครั้งมีแนวโน้มกดทับหรือผลักไสมุมมองอื่น คนกลุ่มอื่น ไปอยู่ที่ชายขอบได้โดยไม่รู้ตัว และด้วยการทำงานกับ สิ่งอันละเอียดอ่อนเหล่านี้ที่มักถูกมองข้ามไป ประชาธิปไตยเชิงลึกจึงสามารถทำ ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ทางออกของความขัดแย้งได้อย่างไม่คาดคิด

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ในประชาธิปไตยเชิงลึกทุกคนจึง “ชนะหมด” เป็น การชนะหมดในแง่ที่ทุกคนมีส่วนร่วมภาพที่มีความหมายความขึ้น และทุกคนมี ทางออกของปัญหาที่มีความยั่งยืนมากขึ้น

5.1. ความจริง 3 ระดับ

ในยุคสมัยใหม่ (modernity) เรามักจะยึดถือสิ่งที่เรียกว่าเป็น “ความจริง” นั้นต้องรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสและอธิบายได้ด้วยเหตุผลเพียงเท่านั้น แต่ในประชาธิปไตยเชิงลึกแล้ว มินเดลเสนอว่า มีความจริงอยู่ 3 ระดับเกิดขึ้น พร้อมๆ กันไปในขณะเดียวกัน ขึ้นอยู่กับว่ามนุษย์เรารับรู้ในระดับไหนใน ขณะหนึ่งๆ ความจริงทั้งสามระดับนี้ ไม่มีระดับใด “จริงกว่า” ระดับใด แต่ทั้ง สามระดับล้วนประกอบกันขึ้นเป็น “ความจริง” ที่สมบูรณ์มากขึ้น ความขัดแย้ง

หนึ่งๆจะคลี่คลายหรือเคลื่อนไปข้างหน้าสู่ทางที่สร้างสรรค์ได้นั้น เราจำเป็นต้องรับรู้ความจริงทั้งสามระดับกลับไปกลับมาได้ (ดูภาพที่ 9)

5.1.1 ความจริงระดับที่หนึ่ง : ความจริงเห็นพ้อง (Consensus Reality) สิ่งที่เราสามารถประจักษ์ได้ เห็นได้ชัดเจนจริงๆ อยู่ชั้นบนสุดเปรียบเหมือนภูเขาน้ำแข็งที่อยู่เหนือน้ำ เวลาเราทำงานด้านความขัดแย้ง เราจะทำงานอยู่กับตรงนี้ตลอด เช่น อะไรคือข้อเท็จจริง เป็นลักษณะของข้อมูล กฎกติกา

ภาพที่ 9: ความจริง 3 ระดับในประชาธิปไตยเชิงลึก

5.1.2 ความจริงระดับที่สอง เรียกว่า “ความจริงเหมือนฝัน” (Dream-like Reality) ศัพท์คำนี้ได้รับอิทธิพลมาจาก คาร์ล ยุง ผู้ที่ทำงานเกี่ยวกับความฝันไว้เป็นจำนวนมากถึง 80,000 ความฝัน ในระดับความจริงเห็นพ้อง กฎต้องเป็นกฎ ข้อเท็จจริงต้องเป็นข้อเท็จจริง แต่ในความจริงระดับเหมือนฝัน ซึ่งเกิดขึ้นขณะที่เรานอนก็ดี และเกิดขึ้นเมื่อนอนกลางวันที่เราไม่ได้นอนหลับก็ดี มันแตกต่างจากความจริงเห็นพ้อง แต่มันเป็นความจริงที่เรารู้สึกว่าไม่จริง เช่น สีสันของร่างกายของเราด้วยซ้ำ แต่เราจับมันไม่ค่อยได้ การทำงานความขัดแย้งแบบประชาธิปไตยเชิงลึก จะอยู่ความจริงระดับนี้ค่อนข้างมาก แม้ว่าหลายครั้งจะดูไม่มีเหตุผล เพราะส่วนของเหตุผลจะอยู่ชั้นบน ซึ่งเป็นความจริงเห็นพ้อง

มันเป็นเรื่องท้าทายกระบวนการกับแบบวิทยาศาสตร์มาก ที่เราจะต้องทดลองเปิดรับและทำงานกับสิ่งที่ไม่มีเหตุผล แล้วดูว่าเรารู้สึกอย่างไร เราอาจรู้สึกไม่ชอบใจ ชัดชัด เพราะเรามักถูกสอนว่าอย่าหม่อมลอย ต้องมีสติ ต้องมีสมาธิ อย่างหลุด ต้องตั้งใจฟัง ถ้าไม่รู้ตัวก็ตั้งมั่นกลับมา ความคิดแบบนี้เป็นการ

ทำให้เรากลับเข้าไปในแบบแรกในชั้นความจริงเห็นพ้อง อีกแง่หนึ่งคือการกลับเข้าไปโมจิตสำนึก (conscious) สามารถควบคุมสิ่งต่างๆได้ แล้วเราก็นำตัวเองด้วยไม่ให้อะไรหลุดออกมา เช่น อยู่ต่อหน้าเจ้านาย อยากพูดอะไร ก็พูดไม่ได้ กล่าวกันว่า เด็กเล็กๆ มักจะยังอยู่ใน “เหมือนฝัน” ถ้ามีอะไรมากระทบใจ อารมณ์ความรู้สึกก็จะแสดงออกมาได้ง่ายมาก เพราะยังไม่มีความควบคุม ส่วนผู้ใหญ่มักอยู่ในระดับ “จิตสำนึก” ผู้ใหญ่จะบอกว่า ทำอย่างนี้ไม่ได้ ไม่เรียบร้อย ซึ่งหากพ่อแม่แม่กล่าวเช่นนี้กับลูก ก็เท่ากับว่าเรากำลังดึงลูกออกจากศักยภาพในเหมือนฝัน ให้นำอยู่เพียงแค่ในโลกความจริงเห็นพ้อง

กระนั้นก็ตาม หากมองในทางสังคมศาสตร์แล้ว นอกเหนือจากความจริงที่เป็นที่ยอมรับกันในกระแสหลักของสังคมแล้ว เรามักพบเจอความจริงชนิดอื่นอยู่อีกมากมาย ไม่ว่าจะเป็นความจริงที่พูดไม่ได้ (เพราะพูดแล้ว อาจได้รับอันตราย) อกศิกมีอาจกล่าว (เพราะไม่รู้ตัว หรือเพราะหลักความเป็นกลาง คำขอเอาไว้ ก็ตามแต่) ความรู้สึกที่ไม่ได้พูดออกมา (เพราะไม่อาจยอมรับให้ตนเองรู้สึกแบบนั้นได้ หรือพูดแล้วอาจเสียความสัมพันธ์ เป็นต้น) ความเชื่อที่ไม่ถูกต้องคำถาม (เพราะมีอำนาจคำจูนอยู่) สมมติฐานที่ไม่ตระหนักรู้ ฯลฯ

กล่าวเฉพาะเรื่องประวัติศาสตร์ความจริงทางการเมืองในหลาย ๆ ประเทศ มักเป็นสิ่งที่พูดไม่ได้ในชั้นความจริงเห็นพ้องเช่นกัน ตัวอย่างเช่น ประวัติศาสตร์ชายแดนภาคใต้ของไทย เป็นต้น ความจริงเหล่านี้มักปรากฏอยู่ในนิยายหรือวรรณกรรม ซึ่งมักถูกถือว่าไม่ใช่เรื่องจริง ไม่มีความน่าเชื่อถือ ไม่เหมือนรายงานวิจัย หนังสือพิมพ์หรือข่าวสารทางราชการทั่วไปนั้น แต่อันที่จริงนิยายอย่างเรื่อง “ซีโอเกี๊ยะ” (สุธิว 2521) กลับสามารถถ่ายทอด “ความจริง” ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชายแดนใต้ “ได้เป็นจริง” และ “สื่อสารเรื่องที่ไม่อาจพูดได้” ได้มากกว่ารายงานวิจัย หนังสือพิมพ์ หรือสื่อกระแสหลักทั่วไปเสียอีก (ชัยวัฒน์ 2550)

ประชาธิปไตยเชิงลึก เน้นการให้พื้นที่ต่อเสียงเหล่านี้ให้ได้ปรากฏขึ้นเพื่อทำการกระบวนการ (process) ให้เสียงเหล่านี้แปลงเปลี่ยนไปในรูปแบบที่เข้าใจได้มากขึ้นในฐานะที่เป็นประโยชน์ต่อความสมดุลของระบบโดยรวม ในความจริงชั้นเหมือนฝันนั้น มีแนวคิดย่อยหลายแนวคิดที่เป็นประโยชน์กับการทำงานดังกล่าวได้แก่

(1) **บทบาท (role)** : หลายคนที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง มักมีความกังวลว่า ฉันมาในนามองค์กร หรือมาในนามของใคร คำพูดที่จะพูดออกไป มาจากตัวเราหรือองค์กรเรา ประชาธิปไตยเชิงลึกชวนให้เรา **“สวมบทบาท”** บางบทเป็นการชั่วคราว อนุญาตให้เราทดลองเป็นคนอีกฝั่งหนึ่งของความขัดแย้ง และถ้าเราอยู่ใน “บท” แบบนี้ เราก็จะพูดอีกแบบหนึ่ง เช่น ในความขัดแย้งทางเศรษฐกิจ เราอยู่ฝั่งคนรวย เราก็จะพูดว่า “ฉันหวังดี ฉันมีเงินที่จะ

ไปช่วยเหลือคนอื่น” ไม่ว่าเราจะรวยหรือไม่รวย เราก็สามารถสวมบทคนรวยได้สักพักหนึ่ง แล้วเราอาจจะกลับมาสอง “สวมบท” คนจนแล้วพูดว่า “ฉันไม่ได้รวยแบบเธอ แต่ฉันรวยทรัพยากร ฉันมีทรัพยากรมากมาย โดยที่ไม่ต้องจับอัดกันอยู่ในเมืองที่หนาแน่น”

ในการทำงานกับความจริงขึ้นเหมือนเฟ้นนี้ คนหนึ่งคนสามารถสวมบทได้หลายบท เพราะฉะนั้น ในเวทีความขัดแย้ง ก็จะมีความจริงเห็นพ้อง ที่ว่าเรามาจากองค์กรไหน ประเภทไหน เราเป็นใคร แต่ในความจริงเหมือนเฟ้น เราไม่จำเป็นต้องต้องพูดหรือแสดงจากหัวใจของเราเสมอ นอกจากนี้ การทำงานแบบประชาธิปไตยเชิงลึกยังอนุญาตให้เราย้ายข้างไป - มาได้ด้วย เช่นเดียวกับผู้นำกระบวนการจัดการความขัดแย้ง (conflict facilitator) ก็สามารถย้ายข้างไป - มาได้ด้วยเพื่อไปสวมบทพูดเสียงของคนอื่นๆ ได้เช่นกัน

เมื่อคนเราอยู่ในโลกของความจริงเห็นพ้องเรามักจะถูกวางด้วยสถานะบางอย่าง เช่น ฉันเป็นพ่อ ฉันเป็นหัวหน้า แต่ในโลกเหมือนเฟ้น เราไม่โลกที่มีอะไรคล้ายๆ กัน เราอาจเป็นเหมือนเขากี้ได้ในบางส่วนของอารมณ์ของเราอาจจะเป็นแบบเขากี้ได้ เรา “โหลไปโหลมา” ได้ ตัวตนบทบาทของเราสามารถเปลี่ยนไปได้ที่ มีนเดสใช้คำว่า “ความเฟ้น” ส่วนหนึ่งอาจจะทำให้เราเห็นภาพชัดว่า ตอนที่เราเฟ้นนั้น เราเป็นอะไรก็ได้ เป็นได้หมดทุกอย่างที่จิตใต้สำนึกและจิตไร้สำนึก (subconscious & unconscious) อยากรจะเป็น แต่พอเราตื่นขึ้นมาเราอยู่ในโลกความจริงเห็นพ้อง เราไม่มีปาก บินไม่ได้ เราก็จะหยุดแค่นั้น แต่ถ้าเราคิดแค่นั้นจริงๆ ในวันนี้เราคงไม่มีสองพี่น้องตระกูลไรท์ ที่สร้างเครื่องบิน บางคนสร้างความเปลี่ยนแปลงให้โลกนั้น เขาไม่ได้อยู่ในความจริงเห็นพ้องตลอดเวลา เขามักอยู่ในเหมือนเฟ้น และอยู่บ่อยๆ นานๆ ด้วย เพราะฉะนั้น เหมือนเฟ้นเป็นทรัพยากรมหาศาลที่เราสามารถนำมาหยิบใช้ได้ เพียงแค่คนเรามักถูกสอนให้อยู่ในเหตุผล

ในการทำกระบวนการกลุ่ม (group process) แบบประชาธิปไตยเชิงลึก แม้ว่าเราจะเห็นด้วยกับประเด็นใดประเด็นหนึ่งและยืนอยู่ฝ่ายหนึ่งๆ แต่เมื่ออีกฝ่ายพูดลงไปในประเด็นย่อยแล้วเราเห็นด้วย เราสามารถที่จะย้ายฝั่งไปมาก็ได้ แม้ว่าประเด็นใหญ่จะต่างกันก็ตาม นี่คือการทำงานในอันความจริงเหมือนเฟ้น ซึ่งแตกต่างไปจากภาพที่แต่ละคนสวมหัวใจของตัวเอง (อยู่ในความจริงเห็นพ้อง) เราที่จะขยับยากมากเวลาที่เราพูดคุยกัน ด้วยเหตุนี้ กระบวนการกลุ่มแบบประชาธิปไตยเชิงลึกพยายามชวนทุกคนออกจากสถานะเช่นนั้น โดยพยายามชวนทุกคนที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งหนึ่งๆ ให้ทดลอง “สวม” หลายๆ บทบาท ถ้าสวมบทนั้นจะเป็นอย่างไร หรือถ้าใครนึกสนุกอยากเล่นบทของคนอื่นก็ได้

ในกระบวนการกลุ่มแบบประชาธิปไตยเชิงลึกนั้น การย้ายข้างของเราไปสู่อีกฝั่งหนึ่งของความขัดแย้งนั้น เป็นได้ทั้งแบบใช้หัวคิดและไม่ใช้หัวคิด เช่น ฉันไม่ได้เห็นด้วยกับเธอนะ แต่ฉันรู้สึกว่าคุณอยากทำให้กำลังใจเธอ ฉันรู้สึก “อิน”

หรือเห็นใจเธอ ดันก็ย้ายฝั่ง ซึ่งแบบนี้ไม่ใช่ความคิด หรือบางคนอาจจะย้ายเอง โดยมีอะไรบางอย่างดึงดูด อยู่อย่างไม่รู้ตัว และก็เป็นสิ่งที่ไม่สามารถอธิบายได้ ในกระบวนการกลุ่มแบบประชาธิปไตยเชิงลึกนั้น เมื่อที่ใครคนหนึ่งพูดบางอย่าง เราอาจขยับเข้าไปใกล้อย่างไม่รู้ตัวเลยก็มี บางคนอาจขอยู่ตรงกลางตลอด ไม่ได้ “อิน” กับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นการเฉพาะ หรือบางคนอาจ “เล่นบท” เดินไป อยู่ไกลมากๆ ไกลจากศูนย์กลางวงของการโต้เถียงไปเลย แล้วก็จะนั่งคิดว่า “พวกนี้คุยอะไรกัน ไม่เห็นรู้เรื่องเลย” นั่นก็เป็นอีกบทบาทหนึ่ง และในทุกความขัดแย้งทางสังคม เราก็จะเห็นคนจำนวนหนึ่งอยู่ในบทบาทนี้เช่นกัน

บทบาทเหล่านี้ ถ้าเราอยู่ที่ชั้นความจริงเห็นพ้อง เราจะไม่มีโอกาสได้เห็นเลย สิ่งที่ประชาธิปไตยเชิงลึกทำ คือให้เสียงทุกเสียงได้มีพื้นที่ของตนเอง แม้แต่เสียงที่บอกว่า “ไม่ไหวแล้ว อยากออกไปนอกห้อง พูดกันน่าเบื่อเหลือเกิน” ก็อาจมีได้

ในแวดวงวรรณกรรม ภาพยนตร์ ละคร ไม่ว่าจะเป็นเรื่องแต่ง เรื่องจริง หรือเรื่องอิงประวัติศาสตร์ เป็นอีกแวดวงหนึ่งที่ไม่ได้ปล่อยยี่ให้การใช้สมองซีกซ้าย มีความสำคัญอย่างเดียว แต่จะมีการ “อิน” กับบางตัวละคร และอาจเก็บไป ฟัน บางครั้ง ในละครเรื่องหนึ่ง เราที่ชอบตัวธิดา บางทีเราอินกับสิ่งที่เมื่อก่อนคนไม่ชอบ หรือเราอาจชอบให้นางเอกเริ่มตบตีได้บ้าง ไม่ใช่พบเพียงเรียบร้อยอย่างเดียว ทั้งการเขียนนิยายหรือละคร ผู้กำกับกับและคนเขียนบทก็ต้อง “เข้าถึง” ตัวละครนั้นๆ ให้ได้ว่าตัวละครนั้นๆ ยึดถือคุณค่าอะไร มีบทบาทอย่างไรกับเรื่องใดๆ รู้สึกอะไร ถ้าเจอคนมาพูดแบบนั้นแบบนี้ใส่ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งปกติ แต่ในชีวิตจริง เรามักเก็บกดมันไว้ใต้ภูเขาน้ำแข็ง

(2) บทผี (Ghost Role) : อย่างไรก็ตาม ในทุกความขัดแย้งและกระบวนการคลี่คลายความขัดแย้ง จะมีบทบาทหนึ่งที่ไม่ใคร “สวมบท” และแสดงเสียงนั้นออกมาในสนามความขัดแย้งตรงๆ แต่บทบาทนั้น หรือเสียงนั้นยังมียู่ และมีส่วนสำคัญยิ่งในการส่งอิทธิพลต่อความตึงเครียดหรือการคลี่คลายของความขัดแย้งเสมอๆ ดังสำนวนฝรั่งที่ว่า “ช้างในห้อง” (Elephant in the Room) เช่น บทบาทของผู้ก่อตั้งองค์กร บทบาทของผู้ถือหุ้น บทบาทของลูกค้าขององค์กร บทบาทของคู่แข่ง เป็นต้น เราเรียกบทบาทนี้ว่า “เสียงผี” (ghost role) ซึ่งหากมีผู้ทดลอง “สวมบทผี” นี้และแสดงเสียงนั้นออกมาตรงๆ หลายครั้งก็ทำให้ความขัดแย้งสามารถสืบหน้าและเคลื่อนไปสู่การคลี่คลายได้เช่นกัน

(3) ขอบ (Edge) : หลายครั้งแต่ละคนในกลุ่ม หรือแต่ละกลุ่ม/แต่ละแผนกในองค์กรหนึ่งๆ จะมีกำแพงกัน หรือ “ขอบ” (edge) ของตนเอง ซึ่งเป็นพื้นที่/ท่าที/วิธีคิด/การให้คุณค่า ที่แต่ละคน/กลุ่มรู้สึกปลอดภัยและคุ้นชินมากกว่า ขอบหรือกำแพงกัน ยังหมายรวมถึง พื้นที่/ท่าที/วิธีคิดที่ได้รับการ

ยอมรับ ส่วนด้านนอกขอบออกไปแล้ว ไม่ใช่พื้นที่ที่ผู้คนยอมรับได้ ตัวอย่างเช่น ในความขัดแย้งหนึ่งๆ ฝ่ายหนึ่งจะไม่ยินยอมออกจากจุดยืนของตนเองไปแสดงความเข้าใจหรือเห็นอกเห็นใจอีกฝ่าย เพราะอาจกลายเป็นการเพสียงพลาญเสียค่าให้กับอีกฝ่ายหนึ่งได้ หรือหากแสดงความเห็นด้วยบางอย่างกับอีกฝ่ายหนึ่ง เราอาจถูกผู้คนในฝ่ายเรา ตั้งคำถามหรือคลงแคลงใจ จนสูญเสียการได้รับการยอมรับจากฝ่ายเราเองได้ ด้วยเหตุนี้ ทุกฝ่ายของความขัดแย้ง จึงยึดมั่นอยู่เฉพาะใน “พื้นที่ปลอดภัย” (safe space) ของตนเอง และทำให้ความขัดแย้ง ชะงักงันเช่นกัน

ดังนั้น การสนับสนุนให้ผู้คนกล้าเสี่ยงที่จะก้าวข้ามขอบไปสู่สภาวะใหม่ ที่อาจไม่ปลอดภัยนัก เป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่อการคลี่คลายความขัดแย้ง แม้จะไม่ง่ายนักก็ตาม หลายครั้ง เมื่อก้าวข้ามขอบมาได้แล้ว หลายคนมักได้ค้นพบข้อมูล ข้อเท็จจริง หรือประสบการณ์ใหม่ๆ ที่ไม่เคยคาดคิดมาก่อน และมักเป็นประสบการณ์ที่ช่วยทำให้ความขัดแย้งมีความคืบหน้าไปในทางที่เป็นทางออกได้มากขึ้น

(4) ลำดับ/ชั้นสถานะ และพลวัตของมัน (Rank & Its dynamic) : หลายครั้ง ความขัดแย้งเกี่ยวพันกับเรื่องลำดับ/ชั้นสถานะ (rank) ไม่เท่ากันภายในกลุ่ม/องค์กรด้วย ลำดับ/ชั้นสถานะและสิทธิพิเศษดังกล่าวมีอยู่มากมายหลากหลายรูปแบบ ตั้งแต่เรื่องเชิงปัจเจก เช่น ความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ การได้รับการยอมรับนับถือจากผู้คน การพูดได้หลายภาษา ไปจนถึงมิติเชิงโครงสร้าง เช่น ศาสนา ชาติพันธุ์ เพศ เพศสภาพ ภาษาแม่ สำเนียง ระดับเศรษฐกิจ ระดับการศึกษา ตำแหน่งหน้าที่ในองค์กร เป็นต้น หลายครั้งเมื่อฝ่ายที่มีลำดับ/ชั้นสถานะที่เหนือกว่า (โดยไม่ตั้งใจและอาจไม่รู้ตัว) ว่าตนเองอยู่ในลำดับ/ชั้นสถานะที่สูงกว่า) แสดงบางอย่างออกไป แล้วกระทบใจฝ่ายที่มีลำดับ/ชั้นสถานะต่ำกว่า ก็สามารถก่อให้เกิดความขัดแย้งได้โดยไม่มีใครตั้งใจเช่นกัน

ตัวอย่างเช่น เวลาที่เราคุยกับลูก เราจะมี rank ที่สูงกว่าหรือมีอำนาจมากกว่า พ่ออาบน้ำร้อนมาก่อน ลูกต้องฟังผม ในองค์กรก็เช่นกัน ลูกน้องต้องฟังเจ้านาย จุดที่น่าสนใจคือ เวลาที่เราสื่อสารกัน เรามักไม่รู้เวลาเจ้านายพูดคำหนึ่งคำ เมื่อเทียบกับเพื่อนร่วมงานเราพูด มักจะให้ความรู้สึกที่แตกต่างกัน ความสนใจในจิตใจของเราที่เป็นผู้รับก็ต่างกัน หรือหากเป็นคนทั่วไปที่ เราไม่ได้ให้ความสำคัญมากนัก มาวิพากษ์วิจารณ์เรา เมื่อเทียบกับพ่อแม่ มาวิพากษ์วิจารณ์เรา ผลที่เกิดขึ้นนั้นแตกต่างกันค่อนข้างมาก เรามักไม่ค่อยตระหนักเรื่องลำดับ/ชั้นสถานะ ทุกคนมักอ้างว่า ฉันก็พูดไปตามเหตุผล ดังนั้นเธอต้องฟัง

เราไม่ตระหนักว่าความเขม่นของสิ่งที่เราพูดไป จะทำให้คนฟังที่มีลำดับ/ชั้นสถานะต่ำกว่ารู้สึกอย่างไร ตัวอย่างเช่น คนเมือง มักจะเป็นคนที่

การศึกษาสูงกว่าและมักจะบอกว่า คนชนบทเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ โดยเขาคิดว่า เขาอยู่บนฐานที่เรามีลำดับ/ชั้นสถานะเท่ากัน นี่เป็นการสื่อสารที่สร้างความขัดแย้งได้ง่ายมาก และหากไม่ได้รู้สึกถึงความแตกต่างในเรื่องลำดับ/ชั้นสถานะแล้ว เราก็จะไม่สามารถแก้ไขความขัดแย้งได้ แม้แต่ครูที่ศึกษาค้นแนวทางนี้ขึ้นมาเอง ก็ยังเป็นคนที่สร้างความขัดแย้งได้ ถึงแม้จะมี ลำดับ/ชั้นสถานะสูงกว่าก็ตาม

อีกตัวอย่างเช่น กลุ่มหมอ/พยาบาล/ผู้นำชุมชนคนรุ่นใหม่ ที่สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยชื่อดังในต่างประเทศ กล่าวในที่ประชุมว่า “โรงพยาบาล/ชุมชน/จังหวัดเราต้องปรับตัวไปตามแนวทางนี้แล้วโลกกำลังเปลี่ยนไป ไม่งั้นเราจะตกขบวน” ในขณะที่กลุ่มคนรุ่นเก่าหรือรุ่นก่อตั้งองค์กรกล่าวว่า “แนวทางใหม่นี้ เสี่ยงเกินไป ใครจะรับผิดชอบหากเกิดความเสียหาย” เป็นต้น บทสนทนา นี้ เป็นการปะทะกันของลำดับ/ชั้นสถานะ 2 ชนิดโดยอาจไม่มีใครรู้ตัวและไม่ตั้งใจ กล่าวคือ เมื่อคนรุ่นใหม่พูด ลำดับ/ชั้นสถานะที่เหนือกว่าในแง่ของการมีความรู้ใหม่ๆ ที่ทันสมัยกับแนวโน้มความเปลี่ยนแปลงของโลก ก็เหมือนจะพูดออกมาด้วยว่า “ฉันถูก” และในทางกลับกัน เมื่อคนรุ่นเก่า ลำดับ/ชั้นสถานะที่เหนือกว่าในแง่ประสบการณ์ที่มากกว่าและการเป็นผู้แบกรับความเสี่ยง ก็เหมือนจะพูดด้วยว่า “ไม่! ความคิดของฉันถูกต้องกว่า” เป็นต้น

ดังนั้น ในความขัดแย้งและบทสนทนาแทบทุกชนิด จึงเสมือนมีทั้งการสื่อสารในระดับข้อความ/คำพูด และในขณะเดียวกัน ลำดับ/ชั้นสถานะชนิดต่างๆ ก็เสมือนว่าออกมาแสดงตนขัดแย้งกันด้วยเช่นกัน ในทางทฤษฎีแล้ว เราไม่อาจปฏิเสธลำดับ/ชั้นสถานะของเราได้ และทุกคนล้วนมีสิ่งนี้อยู่ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง การตระหนักถึงลำดับ/ชั้นสถานะของตนเอง และรู้ว่าเมื่อเราแสดงความคิดเห็นอะไรออกไป ผู้คนจะไม่ได้เข้าใจเฉพาะแค่คำพูดโดยตรง แต่ตีความจากตำแหน่งฐานะ ลำดับ/ชั้นสถานะของเราด้วย เราก็อาจสามารถมองหาวิธีการที่จะใช้ ลำดับ/ชั้นสถานะของเราไปในทางที่ก่อประโยชน์กับคนอื่นได้ด้วยเช่นกัน และนี่เป็นเรื่องสำคัญยิ่งต่อการคลี่คลายความขัดแย้ง และดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และสร้างสรรค์

5.1.3 ความจริงระดับที่สาม เรียกว่า “ความจริงแก่นแท้” (Essence Reality) เครื่องมือ/วิธีการคลี่คลายความขัดแย้งระดับกลุ่มหรือระหว่างกลุ่มที่สำคัญยิ่ง ที่เรียกว่า “กระบวนการกลุ่ม” (group process) นั้น มีกระบวนการเป็น ผู้ช่วยดำเนินกระบวนการและเป็น “สติ” ให้กับกลุ่ม ผ่านการทำงานกับแนวคิดต่างๆ ที่กล่าวมาทั้งหมด ทั้งที่เป็นเรื่องบทบาท เสี่ยงพินัย ขอบ/กำแพงกัน ลำดับ/ชั้นสถานะ

หลายครั้งพลังของกลุ่มจะดำเนินไปถึงช่วงที่เกิดจุดร้อนแรง (hotspot) เมื่อมีประเด็นสำคัญบางประเด็นปรากฏขึ้นในวง นานักนั้นเป็นนักที่

สำคัญที่หากกลุ่มทั้งกลุ่ม หรือองค์กรทั้งองค์กร รวมทั้งกระบวนการจะพยายามให้ทั้งกลุ่มช่วยกันประคองและดำเนินการกระบวนการให้ลึกลงต่อไปได้ จนแต่ละเสียงที่กำลังแสดงออกอยู่นั้น สามารถเข้าไปแตะกันถึงลึกที่สุดของหัวใจตัวเอง แล้วแสดงมันออกมาได้ในทำนองว่า การพูดหรือการกระทำทั้งหมดของตนเองนั้น อันที่จริงแล้ว มาจากความปรารถนา (ตัวอย่างเช่น) อยากเห็นความเป็นธรรมที่ไม่เคยเกิดขึ้นเลยครึ่งแล้วครึ่งเล่า ต้องการมีชีวิตที่รู้สึกมีศักดิ์ศรี ได้ความเคารพให้เกียรติ ต้องการความไว้วางใจกัน และใส่ใจในคุณค่าที่กลุ่มเราให้ อยากได้ความปลอดภัยที่ไม่ได้เห็นนานหลายสิบปีแล้ว อยากเห็นสันติภาพที่หายไปหลายชั่วอายุคนแล้ว ได้เกิดขึ้นเสียที อยากเห็นความปรองดองสัมพันธ์อันดีของคนสองชนชาติได้ฟื้นกลับคืนมา ในแบบเดียวกับที่คนรุ่นพ่อแม่ปู่ย่าตายายเคยมีมา หรืออยากแสดงความรับผิดชอบพร้อมกับขออภัยและให้อภัย เป็นต้น

หากเราสามารถประคองกลุ่มให้ก้าวข้ามและทะลุผ่านไปสู่สภาวะใหม่ซึ่งเรียกว่า “จุดคลี่คลาย” (cool spot) นี้ได้ ก็เท่ากับว่าผู้คนในกลุ่มสามารถลงไปได้แตะระดับที่ 3 ของความจริง คือ ความจริงแท้แท้ได้แล้ว ในชั้นความจริงระดับนี้ แม้เราจะไม่เห็นด้วยกับวิธีการหรือพฤติกรรมที่อีกฝ่ายกระทำ แต่เราจะได้พบความรู้สึกเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียวชั่วขณะ ชั่วตรงข้ามหายไปและเป็นห่วงเวลาที่ความขัดแย้งแยกตัวคลี่คลายตัวลงชั่วขณะ และดูเหมือนจะมีทางออกบางประการพุ่งขึ้นมา

โดยปกติแล้ว ทั้งกลุ่ม/องค์กรจะได้สัมผัสสภาวะสงบเย็นหรือชุ่มชื้นของจุดคลี่คลายอยู่เพียงระยะหนึ่งเท่านั้น เพราะจุดคลี่คลายดังกล่าว หรือทางออกที่ได้ จะเป็น **“ทางออกชั่วคราว”** (temporary resolution) เสมอ **เพราะความขัดแย้งเป็นเรื่องพลวัต และชีวิตมนุษย์ก็ยังคงเคลื่อนไปตลอดเวลา** นอกจากนี้ ความขัดแย้งร้ายลึกหรือแบบยัดเยียด นั้น มักมีประเด็นย่อย ๆ ของความขัดแย้งอยู่มากมาย ดังนั้น เมื่อทำการกระบวนการกลุ่มไปจนถึงได้ “ทางออก” ระดับหนึ่งแล้ว ประเด็นข้อขัดแย้งย่อยอื่นๆ ก็จะปรากฏขึ้นมารอคอยให้ทำการกระบวนการต่อไปเสมอ

แต่อย่างน้อย เราก็จะสามารถเห็นได้ว่า ไม่ใช่ความขัดแย้งนั้นไม่มีทางออก เรามีทางออกเสมอ ความขัดแย้งแต่ละอย่าง ไม่ว่าจะขัดแย้งกันขนาดไหน ขอเพียงได้มีจุดที่ไปสู่บางช่วงที่ความร้อนแรงได้เย็นลง พ่อนคลายลง และมีอะไรร่วมกันบ้าง ก็เป็นเรื่องสำคัญมากแล้ว แม้ว่าภายหลังจะกลับมาสู่ความร้อนแรงอีกครั้งก็ตาม ดังนั้น การทำงานกับความขัดแย้งร้ายลึก ซึ่งมีประเด็นข้อขัดแย้งอยู่มากมายนั้น จึงจำเป็นต้องทำงานอย่างต่อเนื่อง และจัดกระบวนการกลุ่มสืบเนื่องด้วยเช่นกัน

7. กรณีศึกษา

ในส่วนสุดท้าย ข้อเขียนนี้จะได้ยกตัวอย่างกรณีศึกษาในต่างประเทศที่ใช้กระบวนการประชาธิปไตยเชิงลึกในการเชื่อมสัมพันธ์ฟื้นคืนความปรองดองขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งหลังจากสังคมได้ผ่านสภาวะแตกแยกกว้างลึกด้วยสงครามในประเทศโครเอเชีย และผ่านความรุนแรงหลายปีอย่างจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย

7.1. โครเอเชีย : การสร้างความปรองดองหลังสงคราม

นับจากปี พ.ศ.2534-2544 (ค.ศ.1991-2001) เป็นต้นมา ประชาชนหลากหลายเชื้อชาติและศาสนาในประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐสังคมนิยมยูโกสลาเวีย (Socialist Federal Republic of Yugoslavia - ในขณะนั้น) แห่งคาบสมุทรบอลข่าน ประสบกับสภาวะความรุนแรงขนานใหญ่และสงครามต่อเนื่องมากมาย ทั้งที่เป็นสงครามระหว่างชาติพันธุ์และการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ ได้แก่ สงครามประกาศอิสรภาพสโลเวเนีย (1991) สงครามประกาศอิสรภาพของโครเอเชีย (1991-1995) สงครามในบอสเนีย (1992-1995) สงครามโคโซโว (1998-1999) และเหตุการณ์กลางคืนในสาธารณรัฐมาซิโดเนีย (Macedonia) (2001) มีคนเสียชีวิตมากถึง 130,000-140,000 คน กระทั่งสุดท้าย ประเทศยูโกสลาเวียล่มสลายลง และแตกออกเป็นหลายประเทศ ได้แก่ บอสเนียและเฮอร์เซโกวีนา (Bosnia and Herzegovina) โครเอเชีย มาซิโดเนีย (เปลี่ยนชื่ออีกครั้งเป็น มาซิโดเนียเหนือ หลังกุมภาพันธ์ 2019) มอนเตเนโกร (Montenegro) เซอร์เบีย สโลเวเนีย (Slovenia) และวอยวอดีนา (Vojvodina)

โครเอเชีย ประกาศเป็นอิสรภาพจากประเทศยูโกสลาเวียในปี 1991 หลังจากนั้น ก็เข้าสู่สงครามประกาศเอกราช โดยรบกับกองทัพยูโกสลาเวีย ซึ่งถูกควบคุมโดยชาวเซิร์ป และกองกำลังชาวเซิร์ปท้องถิ่นในพื้นที่โครเอเชีย ต่ออีก 5 ปีถึงปี 1995 จึงได้ชัยชนะอย่างเด็ดขาด ตลอด 5 ปีของสงคราม มีผู้เสียชีวิตราว 20,000 คน และมีผู้ลี้ภัยจำนวนมากทั้งในประเทศเซอร์เบียและโครเอเชีย แม้รัฐบาลของทั้งเซอร์เบียและโครเอเชียพยายามจะสร้างความร่วมมือกันใหม่อีกครั้ง แต่บาดแผลสงครามและความตึงเครียดระหว่างสองประเทศและคนสองชนชาติที่ยังคงอาศัยผสมผสานกันอยู่ในทั้งสองประเทศ ก็ยังคงลอยละล่องอยู่ในทุกอนุกรมหายใจของคนทั้งสองประเทศ

1) ภาพรวมโครงการฟื้นฟูความสัมพันธ์หลังสงคราม

ปี ค.ศ.1996 หลังสงครามประกาศอิสรภาพของโครเอเชียสิ้นสุดลง เพียง 1 ปี อาร์สัน ดูดอگون และเลน ไอร์ (Arlene Audergon and Lane Arye : 2005, 2006) ครูอาวุโสด้านประชาธิปไตยเชิงลึก ตอบรับคำเชิญของสหประชาชาติให้เข้าไปจัดการประชุมเพื่อพูดคุยถึงสงครามที่ผ่านมาและฟื้นคืน

ความปรองดองสำหรับอนาคตต่อไปร่วมกัน การประชุมนี้ถือเป็นครั้งแรกที่คนเชื้อสายโครแอต (Croats) ชาวฮังการี และคนมุสลิมและภาคส่วนต่างๆ ของประเทศโครเอเชียและบอสเนียมาพูดคุยกันหลังสงคราม และเป็นก้าวแรกสู่โครงการ “การสร้างสังคมที่ยั่งยืนในพลสภจากสงคราม” (Building Sustainable Community in the Aftermath of War) ที่ดำเนินการโดยองค์กรพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่งของโครเอเชีย ชื่อ อูดรูก้า ไม (Udruga Mi) ภายใต้ทุนสนับสนุนของสำนักงานข้าหลวงใหญ่ผู้ลี้ภัยแห่งสหประชาชาติ (The United Nations High Commissioner for Refugees: UNHCR) เป็นโครงการต่อเนื่อง 6 ปี (1996-2001)

กิจกรรมในโครงการนี้ประกอบด้วยการจัดฟอรัมแบบ 4 วัน ปีละ 2 ครั้ง การประชุมระดับภูมิภาค การฝึกอบรมระดับกลุ่ม และการเขียนบทความบันทึกการทำงาน เฉพาะส่วนของฟอรัมนั้น จะเชิญผู้คนราว 60-90 คน จากหลากหลายเชื้อชาติในประเทศโครเอเชีย ทั้งเชื้อสายโครแอต (Croats) ชาวฮังการี และคนมุสลิม รวมถึงคนเชื้อสายฮังการีและโรมา (Roma) ที่อยู่ในประเทศโครเอเชียมาพูดคุยกัน ผู้เข้าร่วมเหล่านี้มาจากหลากหลายอาชีพและทำงานอยู่ในชุมชนท้องถิ่นของตัวเอง ทั้งที่เป็นนักพัฒนาเอกชน เจ้าหน้าที่รัฐ เจ้าหน้าที่องค์กรระหว่างประเทศ เป็นนักสังคมสงเคราะห์ แพทย์ พยาบาล ครู ผู้ให้คำปรึกษา ผู้ว่าการจังหวัด เจ้าหน้าที่สำนักงานจังหวัด ทนายความ

แนวคิดของโครงการ คือ หากคนเหล่านี้สามารถทำงานร่วมกันในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความเจ็บปวดอันซับซ้อนในช่วงหลังสงครามได้ พวกเขาจะสามารถเผชิญกับปัญหาต่างๆ ในชุมชนหรือในหน่วยงานของพวกเขาเองได้ดีขึ้นด้วยเช่นกัน ฟอรัมต่างๆ เปรียบดังจุลจักรวาลแห่งการทำงานกับชุมชนที่มีความหลากหลายเป็นการชั่วคราว เพื่อเรียนรู้วิธีรับมือกับความยากลำบากที่จะต้องปรากฏขึ้นโดยอัตโนมัติอย่างแน่นอน หากพวกเขากลับไปทำงานในชุมชนของตนเอง

การสนทนากันในกลุ่มที่ผสมผสานกันทั้งชาวเซอร์เบีย โครเอเชีย และมุสลิม ประเด็นสงครามนั้นดูจะเป็นประเด็นที่เสี่ยงต่อการเปิดแผลและนำไปสู่ความเจ็บปวดได้อีกครั้ง (re-traumatizing) หน้าที่ของกระบวนการแนวประชาธิปไตยเชิงลึก ในบริบทนี้ คือ การสนับสนุนให้กลุ่มค้นพบภูมิปัญญาร่วม (collective wisdom) และเคารพในจังหวะเวลาและทิศทางที่เหมาะสม รวมถึงเคารพในความรู้สึกและเหตุผลของกลุ่มที่ยังไม่อยากจะแตะประเด็นอันเจ็บปวดเหล่านี้โดยสิ้นเชิง

กระบวนการทำงานกับบรรยากาศของความหวาดกลัวหลังสงครามโดยไม่ปล่อยยั้บบรรยากาศเหล่านี้ครอบงำผู้คนและกระบวนการพูดคุยโดยไม่รู้ตัว หลังสงคราม การพูดถึงเรื่อง “ความแตกต่าง” กลายเป็นประเด็น

การเมืองไปด้วย ดังนั้น กระบวนการทั้งสองจึงระมัดระวังอย่างยิ่ง ไม่ไปตอกย้ำให้เขาเข้าร่วมอันหลากหลายพูดถึงความแตกต่างดังกล่าว

2) ในฟอรัม : ถ้าวข้ามความกลัวที่จะพูดความรู้สึกลึกๆ จริงๆ

ฟอรัมครั้งแรกจัดในเมือง Osijek ก่อนเริ่มการพูดคุย กระบวนการทั้งสอง คือ อุเดกอนและไอร์ก็ถูกทดสอบ ด้วยข่าวการระเบิดในร้านเบเกอรี่แห่งหนึ่งในเมืองนั้น ทำให้หญิงผู้เข้าร่วมคนหนึ่งรีบออกไปโทรศัพท์หาสามีที่ทำงานอยู่ใกล้ๆ ร้านที่ถูกกระโดด โศกศัตย์ไม่มีใครตาย อุเดกอนและไอร์ถามผู้เข้าร่วมให้ช่วยประเมินความรุนแรงที่อาจมีต่อเนื่องจากเหตุระเบิด ชายคนหนึ่งซึ่งเรียกตัวเองว่า “(อดีต)นักรบแถวหน้า” กล่าวว่า “ไม่มีอะไรมาก แค่น้ำเพียท์องกันเท่านั้น” คนทั้งกลุ่มรู้สึกสั่นเล็กน้อย แต่ก็เห็นหน้าจัดการพูดคุยกันต่อ

อุเดกอนและไอร์ สามารถดำเนินกระบวนการต่อไป จนมีटरภาพระหว่างชาวโครเอเชียและเซอร์เบีย สามารถปรากฏขึ้นได้ระหว่าง forum ผู้ร่วมงาน 2 คน ชาวโครเอเชียและชาวเซอร์เบียที่เป็นเพื่อนกันมาก่อนได้พูดคุยกันถึงเรื่องต้องห้ามระหว่างพวกเขา นั่นคือสิ่งที่พวกเขาประสบพบเจอระหว่างสงครามและความรู้สึกต่ออีกฝ่ายในฐานะโครเอเชียและเซอร์เบีย ซึ่งเป็นการสนทนาจริงๆ อย่างที่ไม่เคยทำมาก่อนนับแต่เกิดสงคราม พวกเขาต่างอยากให้อีกฝ่ายเข้าใจสิ่งที่พวกเขาต้องพบเจอ ไม่ใช่แค่ในฐานะจากเพื่อนสู่เพื่อน แต่ในฐานะโครเอเชียและเซอร์เบีย สิ่งนี้ทำให้ผู้คนต่างตกตะลึง เพราะการพูดคุยการเมืองกันอย่างนี้มีมักจะเป็นเรื่องส่วนตัวมากๆ และพวกเขาไม่เคยเห็นชาวโครเอเชียและชาวเซอร์เบียมาคุยเปิดใจกันเรื่องการเมืองอย่างนี้อีกเลยหลังจากเกิดสงคราม

มีคำบางคำที่อยู่ในใจ แต่ไม่ได้ถูกเอ่ยออกมา เช่น “อย่าคุยเรื่องสงคราม” “อย่าคุยกับคนจากฝั่งตรงข้าม” “อย่าพูดคุยเผยแพร่คำขึ้นมาอีก มันอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งและสร้างความเจ็บปวดอีกครั้ง” “มันจะเหมือนเปิดประตูความขัดแย้งขึ้นอีก” เมื่อได้ติดตามกับทสนทนาไปและเกี่ยวข้องกับสงคราม ทั้งกลุ่มก็จะตกอยู่ในภาวะเจียบจันราวกับมีหมอกลง ทั้ง อุเดกอนและไอร์ก็ไม่รีบร้อนเคลื่อนกระบวนการให้เร็วเกินไป เพราะอาจเกิดบาดแผลความเจ็บปวดขึ้นซ้ำรอยอีก แต่การตกอยู่ในภาวะเจียบจัน ก็ถึงแต่จะยิ่งซึมเศร้าและสิ้นหวังเช่นกัน

ในฐานะกระบวนการ อุเดกอนและไอร์เคารพในความกลัวที่พวกเขาต้องเผชิญจากการสูญเสียภายใต้สิ่งที่เรียกว่า “ความแตกต่างทางชาติพันธุ์” อุเดกอนและไอร์สังเกตได้ว่าแม้เหมือนจะไม่มี ความขัดแย้งใดๆ ในห้องประชุม แต่ระหว่างพักเบรก ผู้คนต่างก็ไปคุยกับคนที่มาจากการที่เดียวกันกับตน อย่างไรก็ตามเช้าวันหนึ่ง หญิงสาวคนหนึ่งเอ่ยปากยอมรับกับวงศ์ญาติในเวลาที่ถามว่าเธอรู้สึกสบายใจมากกว่าเมื่ออยู่ในกลุ่มคนเดียวกับคนเชื้อชาติเดียวกับเธอ เมื่อมีคนหนึ่ง

เริ่มพูดจากเสียงเล็กๆ ของตัวเองจริงๆ ก็เหมือน “เสียงผี” (ghost voice) แทนใจหลายคนในห้อง และต่อมาทุกคนก็เริ่มพากันยอมรับถึงความรู้สึกไม่สบายใจต่ออีกฝ่ายหนึ่งว่าได้กระทำการอะไรกับครอบครัวพวกเขาบ้าง เหมือนกับต้องเผชิญหน้ากับกลุ่มคนร้าย

ไม่แปลกที่ผู้คนต่างพากันพูดถึงสิ่งดีๆ ของฝ่ายตนและพูดถึงความโหดร้ายของฝ่ายตรงข้าม ภาพตัวตนระดับกลุ่ม (collective self) เป็นภาพสะท้อนขนาดเล็กของคนในสังคมนั้นๆ ดังนั้น วิธีที่ได้ผลคือการดูว่ากลุ่มนั้นจะอธิบายเกี่ยวกับตนเองอย่างไร และปฏิเสธว่าสิ่งใดไม่ใช่ลักษณะของกลุ่มตนเอง จังหวะนั้นเอง อุเตกอนและไอร์พยายามเริ่มกระบวนการสร้างความปรองดองและสร้างสังคมขึ้นใหม่ ผ่านการพูดคุยกันว่าเกิดอะไรขึ้นทั้งในระดับปัจเจกและในระดับสังคม และเชิญชวนให้ช่วยกันหาทางที่จะไม่ทำให้ความรุนแรงระหว่างกันปะทุขึ้นอีกดังๆ ในอดีตที่ผ่านมา

ระหว่างฟลอรัม ผู้ที่มาจากเมืองซาราเยโว (Sarajevo) จับกลุ่มเล็กๆ กันเองตลอดเวลา ซึ่งนั่นทำให้คนอื่นๆ มองกลุ่มย่อยนี้แล้วรู้สึกถึงการแบ่งแยกคนกลุ่มเล็กจากเมืองซาราเยโวดังกล่าว กลับบอกว่าคนกลุ่มใหญ่ต่างหากที่เว้นระยะห่างกันระหว่างพวกเขาชาวกับพวกเขาเชื้อสืงที่อยู่ในพิพิธภัณฑ์ ที่เพียงแต่มองแต่ไม่เข้ามาสัมผัส จากนั้นผู้เข้าร่วมก็ต้องเสียน้ำตาที่รู้ว่าการแบ่งแยกและเว้นระยะห่างนั้นเกิดขึ้นจริง เมื่อชาวโครเอเชียคนหนึ่งยอมรับด้วยใจจริงว่า เขาเคยเห็นเมือง Sarajevo จากข่าวสงครามในโทรทัศน์ และตั้งใจที่เมือง Sarajevo อยู่ห่างออกไปถึง 200 กิโลเมตร จากช่วงแรกที่กลุ่มพยายามหลีกเลี่ยงการคุยเรื่องการเมืองและการแบ่งแยก แต่การแบ่งแยกนั้นก็ยิ่งชัดเจนขึ้นเมื่อหลายคนยอมรับว่าสบายใจกว่าเมื่อได้อยู่กับพวกเดียวกัน และยังทำให้ความไม่ไว้วางใจอีกฝ่ายยิ่งล้นเอ่อขึ้นมา เห็นได้ว่าสงครามที่สร้างความบอบช้ำ มักจะนำมาซึ่งการถอยห่างจากความรู้สึก เพราะเมื่อมันหนักจนเกินจะแบกรับไหว วิธีตอบสนองต่อประสบการณ์ที่บอบช้ำโดยธรรมชาติคือการสัดมันทิ้ง และจำเป็นต้องโฟกัสกับการเอาตัวรอดและเดินหน้าต่อไป แต่ยิ่งสัดมันทิ้งและทำเป็นไม่พูดถึง มันอาจยิ่งกลับมาตอกย้ำในความรู้สึกได้ และสุดท้ายเมื่อผู้คนรับรู้ถึงการเว้นระยะห่างจากกัน ทั้งกลุ่มก็ได้รับรู้ถึงความรู้สึกในการถูกตัดออกและนำมาซึ่งความเข้าใจในความเจ็บปวดและความรู้สึกโดดเดี่ยว ความเห็นอกเห็นใจและความเป็นหนึ่งเดียวเริ่มเกิดขึ้น และทุกคนในกลุ่มก็เริ่มเป็นมิตรและสังสรรค์กัน และค่อยๆ ห่างออกจาก “การเฟ้นกัน” ที่มีตอนเริ่มโครงการ

3) “बाटर” बाटपल และการร่วมรับผิดชอบ

ความรับผิดชอบของคนและของสังคมนั้นสำคัญต่อการสร้างความปรองดองหลังจากความขัดแย้งรุนแรงสิ้นสุดลง เพราะทุกฝ่ายต่างต้องการคนที่จะมารับผิดชอบในความโหดร้ายที่เกิดขึ้น ในกระบวนการประชาธิปไตยเชิง

ลิกนี่ อุเดกอนและไอรีได้พบว่า ผู้เข้าร่วมชาวโครเอเชียถูกกล่าวหาว่าไม่ต้อนรับการกลับมาของชาวเซอร์เบียหลังจากที่เซอร์เบียสร้างความรุนแรงและยึดครองโครเอเชีย ผู้เข้าร่วมชาวเซอร์เบียก็ตอบโต้ว่านี่คือสิ่งที่ชาวโครเอเชียทำต่อชาวเซอร์เบียเช่นกันในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ทั้งสองฝ่ายต่างก็ต้องการให้อีกฝ่ายแสดงความรับผิดชอบต่อปัญหาระดับชาตินี้ การโทษกันกลับไปกลับมาเช่นนี้แม้มันอาจนำไปสู่ความขัดแย้ง แต่สำหรับ อุเดกอนและไอรีนี่ก็เป็นอีกหนทางสำคัญที่จะนำไปสู่การหาวิธียุติความขัดแย้งได้เช่นกัน

เมื่อฟังให้ลึกขึ้น อุเดกอนและไอรีจึงตระหนักว่าทั้งสองฝ่ายกำลังพูดถึง “บทพ” บทเดียวกัน นั่นคือ มาตกร ทั้งสองจึงขออนุญาต “สวมบท” มาตกร ผู้วางอำนาจบาตรใหญ่ หญิงสาวคนหนึ่งชื่อคและลุกขึ้นบอกจากรู้จักผู้ชายคนนี้ เขาเข้ามาในห้องพักของเธอ แล้วเธอก็เริ่มเล่าเรื่องที่เขาประสบพร้อมแสดงท่าทาง ทั้งห้องเจียบจินชั่วขณะ จากนั้น ก็ละคน ก็ละคน ค่อย ๆ ลุกขึ้นสวมบทและเล่าเรื่องของตนเองที่เผชิญมาตกรเช่นกัน รวมทั้งความเจ็บปวด ความสะพรั่งกลัว ความโกรธแค้น และการโต้เถียงกับมาตกรอยู่สักพักใหญ่ ตอนนี้ ทั้งห้องต่างรวมเป็นเสียงเดียวกันโต้เถียงกับมาตกรแล้ว และไม่กล่าวโทษกันไปมาอีกต่อไป ซึ่งทำให้ทั้งสองฝ่ายเห็นความเป็นมนุษย์ ความโกรธ ความกลัวของกันและกัน

วิธีการสวมบทพมาตกรนี้ทำให้เห็นว่ากลุ่มต้องการที่จะแสดงออกซึ่งอาการช็อกและความโกรธแค้นต่อมาตกร ซึ่งมีผลสำคัญในสองแง่มุมหนึ่ง คือ การแสดงออกนี้ได้ปลดปล่อยการทำเป็นนิ่งเฉยต่อประสบการณ์อันเลวร้ายและได้เริ่มเยียวยารักษาความรู้สึก สอง คือ เป็นก้าวสำคัญในเรื่อง “ความรับผิดชอบ” เพราะผู้คนจะไม่เริ่มคิดเกี่ยวกับการรับผิดชอบจนกว่าจะได้แสดงออกถึงความรู้สึกตกใจและเจ็บปวดต่อเรื่องดังกล่าว ความสัมพันธ์ระหว่างความเจ็บปวดและความรับผิดชอบนี้จึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อการสร้างความปรองดอง และจำเป็นต่อการป้องกันความขัดแย้งบาดหมางที่จะเกิดในอนาคตอีก

ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งเล็กๆ ภายในบ้านหรือยิ่งใหญ่ระดับสงคราม ไม่ว่าฝ่ายใดก็ตามต่างก็ต้องการการแสดงความรับผิดชอบต่อให้เกิดความเป็นธรรม รวมถึงการแสดงการยอมรับในสิ่งที่เกิดขึ้น และความสำนึกผิดต่อสิ่งที่ทำลงไป ในประเด็นตกเถียงเรื่องการส่งตัวผู้ต้องหาคดีสงครามไปยังศาลที่กรุง Hague หลายคนออกมาต่อต้านว่าไม่ควรส่งตัวชาวโครเอเชียคนไหนไปในฐานะผู้ต้องหาคดีสงคราม เพราะเขาต่างก็ทำเพื่อปกป้องประเทศอย่างกล้าหาญ บางกลุ่มก็คิดว่าจะส่งตัวชาวโครเอเชียไปต่อเมื่อชาวเซอร์เบียถูกส่งตัวไปก่อน บางกลุ่มคิดว่าโครเอเชียอาจจะไม่ได้รับความช่วยเหลือในทางระหว่างประเทศ ถ้าหากไม่ร่วมมือในการส่งตัวผู้ต้องหา บางกลุ่มคิดว่านี่อาจจะเป็นการ

ลงโทษร่วมกันอย่างไม่เป็นธรรม และบางส่วนก็คิดว่าผู้ต้องหาคดีสงครามควรถูกส่งไปศาลและดำเนินการไปเพื่อให้สังคมได้เดินหน้าต่อไป

ผู้เข้าร่วมต่างสนับสนุนหลักการที่ว่า**ความรับผิดชอบเป็นส่วนสำคัญในการสร้างความปรองดองและการป้องกันความขัดแย้ง** และการให้ปัจเจกบุคคลที่ต้องรับผิดชอบการกระทำของตนเองนั้น ก็เพื่อจะได้แน่ใจว่าไม่มีการรับผิดชอบแบบร่วมกัน (collective responsibility) อย่างไรก็ดี บางคนก็มองว่าบุคคลที่แม่ไม่ได้มีส่วนโดยตรงในสงครามเลย ก็ยังสมควรจะต้องมีส่วนรับผิดชอบสำหรับสิ่งที่กลุ่มหรือประเทศของตนได้ทำลงไป แต่บางคนก็ต่อต้านแนวคิดนี้เพราะคิดว่าทุกคนควรถูกมองเป็นปัจเจกชนและรับผิดชอบเฉพาะสิ่งที่ตนได้ทำไปในการกระทำของตนเท่านั้น ไม่ใช่รับผิดชอบเพื่อสิ่งที่กลุ่มหรือประเทศได้ทำลงไป

ในฟอรัมครั้งนั้น หญิงคนหนึ่งได้ออกมาเล่าเรื่องความโหดร้ายของฝ่ายตนเอง ซึ่งแม้ตัวเธอไม่ใช่ผู้กระทำผิด แต่เธอก็คิดว่าถ้าเธอยังเก็บเจียนก็ไม่ได้ทำอะไรกับการไม่รับผิดชอบ เธอจึงนำมาเล่าเพื่อแสดงความรับผิดชอบ เรื่องนี้มีผลทำให้เปลี่ยนทิศทางของงานนี้ไปเลย ผู้ร่วมงานอีกคนรู้สึกว่าการรับรู้ของการรับผิดชอบนี้ไม่ได้ทำให้เขารู้สึกผิด แต่กลับทำให้เขามีความหวังต่ออนาคตมากขึ้น

ในฟอรัมครั้งถัดมา หญิงสาวอีกคนหนึ่งเล่าว่าเธอได้รับแรงบันดาลใจจากการได้ฟังเรื่องการแสดงความรับผิดชอบต่อในฟอรัมครั้งก่อน (ดังกล่าวในย่อหน้าที่แล้ว) และตัดสินใจเป็นผู้ นำเริ่มสร้างความรับผิดชอบและความเปลี่ยนแปลงต่อสังคมที่เธออยู่เช่นกัน นี่เป็นเพียงส่วนหนึ่งของผลจากฟอรัมเท่านั้น ผู้เข้าร่วมต่างตระหนักว่า**ความขัดแย้งไม่จำเป็นต้องนำไปสู่สงครามเสมอไป แต่อาจนำไปสู่โอกาสและหนทางใหม่ๆ ที่สร้างความสัมพันธ์ ความสนิทสนม และความเป็นชุมชนได้** เราไม่เพียงสามารถทำงานร่วมกับความขัดแย้งได้ แต่ยังสามารถพบโอกาสใหม่ๆ และรับผิดชอบอนาคตไปได้ด้วย

สำหรับ อูตอกอนและโอริแล้ว วิธีหนึ่งในการทำงานบนความขัดแย้งในชุมชน คือ เปลี่ยนทัศนคติและมุมมองต่อตัวความขัดแย้ง มองปัญหาภายนอกว่ามีผลต่อตัวตนภายในของเราอย่างไร มองความรับผิดชอบของเราต่อสังคมและต่อโลก ไม่ใช่แค่เพียงว่าทำอย่างไรให้สังคมสงบ แต่ต้องให้สังคมอยู่ร่วมกันได้บนความขัดแย้งและแตกต่าง

โครงการดังกล่าวในโครเอเชียสามารถใช้เป็นต้นแบบที่เป็นประโยชน์ในการจัดการปัญหาหลังความขัดแย้งรุนแรง หรือการป้องกันความขัดแย้งรุนแรงได้ การสร้างความปรองดองและการป้องกันความขัดแย้งรุนแรงจำเป็นจะต้องมีการแทรกแซงและการร่วมมือจากฝ่ายการเมืองและฝ่ายมนุษยธรรมจากทั้งระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับระหว่างประเทศ เพื่อจัดการกับการรับผิดชอบและส่งเสริมสิทธิมนุษยชน การทำงานร่วมกันในระดับชุมชนยังช่วย

สร้างมิตรภาพและความสัมพันธ์ที่ดี ทั้งระหว่างองค์กรและระหว่างแต่ละชนชาติ ทำให้มีการร่วมมือกันทำงานบนความแตกต่างระหว่างองค์กรได้มากขึ้น ผู้ที่ได้เข้าร่วมงาน ฟอรัมต่างบอกว่า มันได้เปลี่ยนแนวคิดในชีวิตของเขาให้กลับมีความหวังต่อมนุษย์ และยังทำให้พวกเขาตระหนักว่าพวกเขาเองคือผู้มีส่วนสำคัญในการสร้างสรรค์สังคมได้

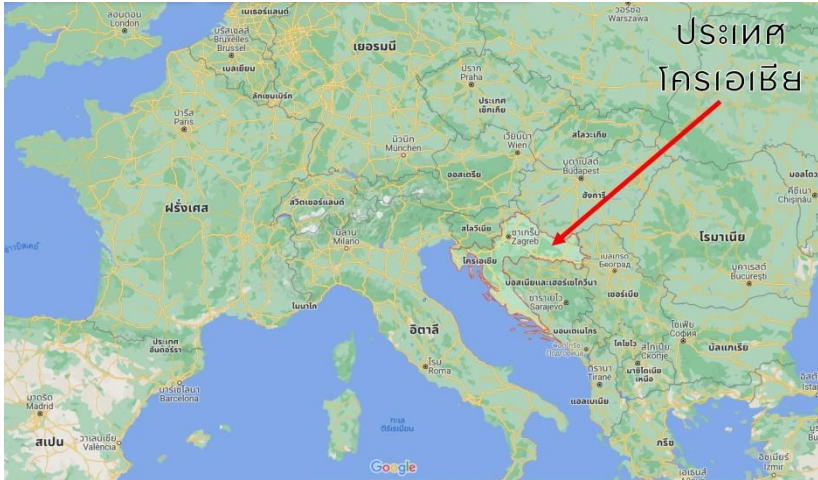
ตลอด 6 ปีระหว่างปี 1996-2001 ผู้คนหลายร้อยคนได้เข้าร่วมกระบวนการกลุ่มแนวประชาธิปไตยเชิงลึกของ อูเตกอนและไอรีไนโครงการนี้ และได้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในอย่างลึกซึ้ง จนกลับไปทำงานสร้างการเปลี่ยนแปลงในชุมชนท้องถิ่นของตัวเอง เพื่อฟื้นคืนชีวิตและความสัมพันธ์ระหว่างกันให้กลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง ตัวโครงการเอง หยุดไป 5 ปี หลังจากนั้น อูเตกอนและไอรีไนได้มีโอกาสกลับมาทำโครงการนี้ต่อเนื่องอีก 6 ปี ระหว่างปี 2006-2012 (CFOR, n.d.)

7.2. ชายแดนใต้ของไทย : สถานเสวนาพุทธ-มุสลิม

นับตั้งแต่แรกตั้งเป็นศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี เมื่อปี 2547 และต่อมารวมตัวกับศูนย์สิทธิมนุษยชนและการพัฒนาสังคม กระทั่งกลายเป็นสถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา (สสมส.) มหาวิทยาลัยมหิดลในปัจจุบัน องค์กรแห่งนี้ได้ทำงานในฐานะฝ่ายที่สามในความขัดแย้งรุนแรงที่ชายแดนใต้ หลากหลายลักษณะอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่งานสร้างความคุ้นเคย การทูตกระสวย การสานเสวนา รวมถึงการเป็นคนกลางในบางกรณีด้วย

ปลายเดือนธันวาคม 2558 พค.ดร.ปาริชาติ สุวรรณบุบผา อดีตผู้อำนวยการสถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล และสภาศาสนสัมพันธ์เพื่อสันติภาพ (มุสลิม) พร้อมด้วยทีมคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของสถาบันฯ ได้ร่วมกันจัดงาน “สานเสวนาพุทธ-มุสลิม” ซึ่งเป็นอีกครั้งหนึ่งในบรรดากิจกรรมหลายร้อยกิจกรรมที่สถาบันฯ มาอย่างต่อเนื่อง

หลังจากสถาบันฯ ได้ทดลองใช้การสานเสวนามาหลายครั้ง และทดลองเพิ่มการใช้เครื่องมือและวิธีการนำกระบวนการแบบใหม่ ๆ อย่างต่อเนื่อง ครั้งนี้ อาจารย์ปาริชาติ ขอให้คณาจารย์ให้ไปร่วมนำการสานเสวนาด้วย เพื่อทดลองแนะนำและทำกระบวนการประชาธิปไตยเชิงลึกในวันแรกของกิจกรรม ในครั้งนี้ มีผู้เข้าร่วมคนมุสลิมและพุทธในจังหวัดชายแดนใต้ ประมาณ 40-50 คน ทั้งอีหม่าม อุซต๊าซ บาบอ พระ ภิกษุณี นักธุรกิจ ครู อาจารย์มหาวิทยาลัยทั้งมุสลิมและพุทธ ฯลฯ

ภาพที่ 10 : แผนที่ประเทศโครเอเชีย บนคาบสมุทรบอลข่าน ยุโรปตะวันออก

ภาพที่ 11 : กระบวนการกลุ่มฟื้นฟูความสัมพันธ์ของผู้คนในประเทศโครเอเชีย
เครดิตภาพ : <http://www.cfor.info/croatia-and-balkans/>

ภาพที่ 12 : กระบวนการประชาธิปไตยเชิงลึก “สานเสวนาพุทธ-มุสลิม” ณ ปัตตานี

งานครั้งนี้จัดขึ้นก่อนที่จะมีเหตุการณ์ที่ “คณะพุดคุยเพื่อสันติสุข จังหวัดชายแดนภาคใต้” เจริญกับกลุ่มมาราปาตานี (MARPA Patani) โดยมี มาเลเซียเป็นคนกลาง ซึ่งเปลี่ยนบรรยากาศชายแดนใต้จากการใช้วิธีการทางการทหารและความรุนแรงทางกายภาพอย่างเดียว มาเป็นวิธีการทางการเมือง ซึ่งส่งผลให้บรรยากาศความหวาดกลัวความรุนแรงรายวันหลังจากนั้นลดน้อยลงไปมาก อย่างไรก็ตาม ความหวาดระแวงไม่ไว้วางใจระหว่างผู้คนร่วมสังคม แต่ต่างศาสนา ชาติพันธุ์และวัฒนธรรมในพื้นที่ยังคงมีอยู่สูง การมาร่วมวงสนทนากันแบบซึ่งหน้าเป็นสิ่งที่ไม่คุ้นเคยและยากที่จะจินตนาการถึงได้สำหรับผู้เข้าร่วมบางคน

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ในการสานเสวนาครั้งนี้ ผู้คนจากทั้งสองฝ่ายเต็มไปด้วยความคลางแคลงใจไม่ไว้วางใจในกันและกัน คนมุสลิมบางคนถึงกับบอกด้วยซ้ำว่า เกิดมาเพิ่งเคยมานั่งอยู่ในห้องเดียวกับพระ และพระบางรูปก็บอกด้วยเช่นกันว่า เกิดมาเพิ่งเคยมานั่งพบหน้าตรงๆ กับอิหม่าม²

นอกจากนี้ จำเป็นต้องกล่าวในที่นี้ด้วยว่า ความสามารถในการสื่อสาร แสดงความรู้สึกนึกคิดของตนเองได้อย่างชัดเจนและเป็นธรรมชาติ รวมทั้งเข้าใจนัยความหมายอันละเอียดลออของภาษานั้นเป็นเรื่องสำคัญมาก ผู้เข้าร่วมชาวพุทธสามารถพูดภาษาไทยได้คล่องแคล่ว ผู้เข้าร่วมชาวมุสลิมก็พูดภาษาไทยได้เช่นกัน แต่บางส่วน โดยเฉพาะผู้สูงอายุและผู้มีศาสนา พุทธได้ไม่คล่องนัก และด้วยสำเนียงท้องถิ่น เพราะหลายคนมีภาษามลายูเป็นภาษาแม่ และภาษาไทยเป็นภาษาที่สอง นี่เป็นข้อจำกัดส่วนหนึ่งของเราก็มองผู้จัด ที่ไม่สามารถหาลำมาช่วยอำนวยความสะดวกแก่ผู้เข้าร่วมกลุ่มนี้ได้ ทำให้พวกเขาจำเป็นต้องปรับตัวเองเพื่อพูดภาษาไทยแทน

1) แนะนำประธาธิปไตยเชิงลึก

ในช่วงแรกนั้น ผู้เข้าร่วมสังเกต หรือ ตูท่าที่ ว่าวิธีการใหม่นี้จะมีขั้นตอนกระบวนการในทางปฏิบัติอย่างไร? จะให้ผลแตกต่างไปจากวิธีการที่คนอื่น ๆ นำลงไปใช้ทำงานในชายแดนใต้กว่าสิบปีที่ผ่านมาอย่างไร?

อาจารย์ปาริชาติและชาญชัยใช้เวลาตลอดทั้งเช้า เพื่อปูพื้นฐานและสร้างความรู้สึกปลอดภัยให้มากเพียงพอที่แต่ละฝ่ายจะกล้าทดลองใช้วิธีการใหม่นี้ในการสนทนาพุดคุยกัน ชาญชัยอธิบายถึงวิธีการ “สวมบท” (role) ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญของวิธีการนี้ ที่อนุญาตให้ใครก็ได้สามารถทดลองสวมบท และพูดจากเสียงของคนที่เราอยู่ในบทนั้นได้ ไม่จำเป็นต้องพูดเฉพาะเสียงของตนเองเท่านั้น วันนั้น มีพระบางรูปทดลองพูดจากเสียงของภิกษุณี คนมุสลิม

² เนื้อหาในหัวข้อย่อยที่ 1-3, 5 คัดลอกและปรับจากบางส่วนของบทความที่เคยเผยแพร่แล้วในชาญชัย (2562)

ทดลองพูดจากบทของทหาร คนพุทธบางคนทดลองพูดจากบทของคนมุสลิม เป็นต้น

วิธีการ “สวมบท” นี้สำคัญ เพราะทำให้แต่ละฝ่ายไม่ยึดติดอยู่กับเสียงใดเสียงหนึ่งที่ “แค่อาปากก็รู้แล้วว่าอะไร” เสมอไป และเป็นวิธีการที่ทำให้ทัศนคติ ภาพประทับใจที่ตายตัว สามารถสั่นไหวได้มากขึ้น จนอาจมีความจริงบางอย่างที่ไม่เคยมีใครได้ยิน ได้รับรู้ ได้เข้าใจ ปรากฏขึ้น และทำให้สามารถปรับเปลี่ยนสถานการณ์ระดับต้นสู่ความหวังและทางออกใหม่ได้

2) ได้สู่จุดร้อนแรง

กระทั่งตกบ่าย ก็มาถึงกิจกรรมที่เป็นหัวใจของวันนี้ นั่นคือ การทำกระบวนการกลุ่ม (group process) ชาญชัยเริ่มทำกระบวนการกลุ่ม โดยเสียงท้าทายทั้งคนมุสลิมและพุทธอย่างเปิดเผย โดยให้ขีดเส้นแบ่งครึ่งห้อง ข้างหนึ่งพุทธ ข้างหนึ่งมุสลิม ทุกคนในห้องต่างแปลกใจพอสมควร เพราะเป็นวิธีการที่ตรงข้ามกับคนทำงานสายสันติวิธีและคลี่คลายความขัดแย้งที่พยายามไม่ให้เกิดการแบ่งขั้วแยกข้าง ให้ทุกคนรวมกลมประนีประนอมกัน

ชาญชัยอธิบายต่อว่า แม้มีการขีดเส้นแบ่งข้างชัดเจน แต่เนื่องจากเราแต่ละคนจะสามารถพูดโดยการสวมบท (role) ได้ ดังนั้น ถ้าคนพุทธอยากทดลองมาพูดในฐานะมุสลิม ก็เดินมาฝั่งมุสลิม และถ้าคนมุสลิมอยากทดลองพูดจากเสียงของคนพุทธ ก็เดินมาที่ฝั่งคนพุทธได้เช่นกัน พอเริ่มต้นกระบวนการ ก็มีคนพุทธมาพูดในฝั่งคนมุสลิม และในทางกลับกันก็มีคนมุสลิมมาพูดในฝั่งคนพุทธด้วยเช่นกัน

ช่วงแรก ทั้งสองฝ่ายพูดกันไปในแง่มุมที่ตึงมาของคนที่เห็นกันว่า “อิสลามเป็นศาสนาแห่งสันติภาพ” “คนพุทธยึดหลักเมตตาและกรุณาเป็นสำคัญ” “แต่ไหนแต่ไรมา คนพุทธและคนมุสลิมเราเคยอยู่กันมาด้วยดี และตอนนี้ก็ยังเป็นอย่างนั้น” พร้อมทั้งให้ตัวอย่างจริงจากพื้นที่หลากหลายตัวอย่าง

ชาญชัยกล่าวไปว่า “ที่ทั้งสองฝ่ายพูดกันนั้นเป็นเรื่องจริง และปัจจุบันก็ยังมีกรณีสันติสัมพันธ์อันดีเช่นนั้นอยู่จริง ตอนนี้ ผมอยากเชิญชวนให้แต่ละท่าน ได้ทดลองพูดแสดงความจริงในมิติอื่น ๆ ให้เพิ่มมากขึ้นกว่ามิติด้านมิตรภาพที่ได้พูดกันมาแล้ว เพื่อให้ความจริงครบด้านมากขึ้น”

สักพักต่อมา ประเด็นเริ่มเข้มข้นขึ้น คนมุสลิมที่สวมบทยืนอยู่ฝั่งคนพุทธ ก็กลับมายืนอยู่ในฝั่งมุสลิม และคนพุทธที่ทดลองสวมบทคนมุสลิม ก็กลับมายืนฝั่งพุทธเช่นกัน ทั้งสองฝ่ายเริ่มพูดดุเดือดและเสียงลึกลงของตัวเอง

หญิงผู้นำชาวพุทธคนหนึ่งออกมาเล่าประสบการณ์ด้วยน้ำเสียงตึงเครียดว่า “อยู่ในหมู่บ้านชาวพุทธที่เหมือนเป็นไข่แดง รายรอบด้วยหมู่บ้านชาวมุสลิม แต่ที่หมู่บ้านพุทธของตน หัวหน้าครอบครัวถูกฆ่าโดยกลุ่มก่อการฯ ไป

แล้วถึง 16 คน แต่ไม่เห็นมีเพื่อนมุสลิมที่อยู่รอบหมู่บ้านออกมาช่วยเหลือเลยสัก
คน...ไหนบอกว่า อิสลามเป็นศาสนาสันติภาพ?”

ถึงตอนนั้น บรรยากาศในห้องประชุมร้อนแรงอึดอึดขึ้นมาทันที

3) จุดพลิกผัน คลั่งคลาย

หญิงชาวมุสลิมคนหนึ่งเดินออกมาว่า ไมโครโฟน ดังว่าจะเตรียมตอบ
ได้ แต่เธอนิ่งไปสักพักหนึ่ง ดูเหมือนพยายามจะพูดอะไรออกมา แต่พูดไม่ออก
ร่างกายเริ่มสั่น สักพักเธอร้องไห้ออกมา ยังคงไม่สามารถพูดอะไรได้

จังหวะนี้หญิงชาวพุทธที่เพิ่งพูดจบไปเมื่อครู่ จึงเดินก้าวจากพื้นที่ที่
สมมติให้เป็นพื้นที่เสียงคนพุทธ แล้วเดินข้ามเส้นแบ่งที่เราขีดไว้กลางห้องประชุม
มาสู่พื้นที่มุสลิมที่หญิงมุสลิมคนนั้นกำลังยืนอยู่ หญิงชาวพุทธทอดหญิงชาว
มุสลิมที่กำลังร้องไห้อยู่ พร้อมกับพูดใส่ไมโครโฟนว่า “ให้กำลังใจก่อนเลย...ยัง
ไม่ต้องพูดอะไร” จากนั้น เธอก็เดินข้ามเส้นแบ่งกลางห้องประชุม กลับไปที่
ตำแหน่งพื้นที่เสียงคนพุทธเหมือนเดิม ยืนรอให้หญิงมุสลิมคนนั้นพูด

หญิงมุสลิมค่อยๆ สงบลง และเริ่มพูดออกมาว่า “ไม่ใช่ที่เราไม่อยาก
ช่วยนะ แต่ช่วยไม่ได้ เพราะเคยไปช่วยบอกชาวพุทธที่กำลังจะถูกฆ่าให้หลบหนี
ไปในช่วงเวลานั้น ๆ แล้ว พอเช้าวันต่อมา ที่หน้าบ้านของเรา มีข่าวสาร 1 กุญ ใช้
ตัว 1 1”

คนทำงานในชายแดนใต้จะรู้ว่า นี่เป็นสัญลักษณ์ที่ส่งมาจากกลุ่มก่อ
การฯ เพื่อข่มขู่ว่า “ให้กันชะ นี่เป็นอาหารมื้อสุดท้ายของชีวิต”

หลังจากนั้น เธอบอกว่าเธอเลยไม่กล้าไปช่วยอีกเลย ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าจะมี
การลงมือสังหารคนพุทธเมื่อไหร่ แต่เธอทำได้แค่เพียงแอบดูอยู่ในบ้านตัวเอง

บรรยากาศเหมือนจะหยุดไปชั่วครู่ เมื่อคนพุทธได้รับฟังเรื่องราว
โดยตรงจากปากคนมุสลิมว่า ไม่เฉพาะคนพุทธที่ถูกทำร้าย แต่คนมุสลิมเองก็ตก
อยู่ในอันตรายถึงชีวิตเช่นกัน และไมเฉพาะกับตัวเธอเอง แต่อาจรวมครอบครัว
และลูกๆ ของเธออีกด้วย กลุ่มชาวพุทธเอง แม้อาจยังไม่พอใจคนมุสลิมในอีก
หลายกรณี แต่คำพูดของหญิงมุสลิมคนนั้น ก็ทำให้คนพุทธได้รับรู้ถึงมิติของ
คนมุสลิมว่ามีมากขนาดไหน

บรรยากาศที่ตึงเครียดแต่เดิม สลายไปชั่วขณะหนึ่ง

อันที่จริง เฉพาะการทอดของหญิงชาวพุทธที่ทอดหญิงมุสลิมตอน
ร้องไห้ โดยที่ยังไม่รู้ว่าจะพูดอะไร ก็เป็นการแสดงความมีน้ำใจกว้างขวาง
และหัวใจกรุณาของคนพุทธให้กับเพื่อนมนุษย์ท่ามกลางความลำบากแสนเข็ญนี้
แล้วเช่นกัน ดูเหมือนคนทั้งสองศาสนา (อย่างน้อยก็สำหรับคนที่ร่วมอยู่ในห้อง
ประชุมแห่งนั้น) จะกลับมาเชื่อมโยงหัวใจกันได้อีกครั้ง อย่างน้อยก็ชั่วครู่ชั่วยาม

4) “เสียงผี” ปรากฏ : พุทธ-มุสลิมพนักำลึง

ก่อนหน้านี้ ในการแสดงความคิดเห็นต่างๆ ผู้เข้าร่วมหลายคนจากทั้งสองฝ่ายมีพูดถึงตัวละครอีกตัวหนึ่งซ้ำ ๆ อยู่หลายคน ซึ่งมีอิทธิพลต่อเหตุการณ์ความรุนแรงในชายแดนใต้ตลอดมา แต่ไม่มีใครพูดถึงตรง ๆ ของบทบาทนี้ สำหรับกระบวนการสานเสวนาแนวประชาธิปไตยเชิงลึกแล้ว นี่คือ “เสียงผี” (ghost role) ชาญชัยจึงตัดสินใจทดลองเสียงอีกครั้งหนึ่ง เพื่อผลักดันในวงเสวนาให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นหนึ่ง โดยสวม “บทผี” เป็น “มือที่มองไม่เห็น” ซึ่งก็คือผู้ได้ประโยชน์จากความรุนแรง และคอยสร้างความแตกแยกให้กับคนมุสลิมและคนพุทธ

“ผี” ตนนี้ (ซึ่งสวมบทโดยชาญชัยอยู่) มีอาการเกรี้ยวกราดเสียงดัง แสดงอำนาจบาตรใหญ่ทั่วห้องประชุม ถ้า ประณาม ประชดประชัน ทำกายทั้งพุทธและมุสลิมว่า “ทะเลาะกันไปเลย ชัดแจ้งกันยิ่งเยอะยิ่งดี จงอย่าไว้วางใจกัน ฉันจะได้ประโยชน์ต่อเนื่องไปเรื่อยๆ” รวมทั้งกระแนะกระเหน่นนักสันติวิธีด้วยว่า “นักสันติวิธีอะไร? ต!!แล้ว!! บอกให้ทั้งสองฝ่ายสันติกันไว้ จะได้หล่อเลี้ยงให้เหตุการณ์ไม่รุนแรงมากเกินไป ฉันจะได้กินได้ยาว ๆ นาน ๆ”

ทันทีที่สิ้นเสียงผีตนนี้ คนมุสลิมและคนพุทธรวมตัวกันมายืนอยู่ฝั่งตรงข้าม “ผี” ตนนี้โดยอัตโนมัติ คนทั้งสองกลุ่มที่เมื่อสักครู่ยังยืนอยู่คนละฝั่งของเส้นที่ขีดไว้กลางห้อง ถึงตอนนี้กำลังช่วยกันรุมด่าตอบโต้ไปมากับ “ผี” ตัวนั้น การโต้ตอบระหว่าง “ผี” ฝ่ายหนึ่ง กับคนพุทธและมุสลิมอีกฝ่ายหนึ่ง ดำเนินไปอยู่ระยะหนึ่ง

กระทั่งผู้เข้าร่วมคนหนึ่งในกลุ่มที่กำลังรุมด่า “ผี” กล่าวขึ้นกับผีตนนี้ว่า “แล้วที่วันก่อน ลูกชายของคุณถูกปาตคอสเสียชีวิตไปนะ รู้สึกยังไง? สะใจแล้วหรือที่หากินกับความรุนแรงที่นำมาตลอด?!”

...ทั้งห้องเหมือนจะเจิบกริบลงชั่วขณะ

ชาญชัยในฐานะที่สวมบทผีของผู้ได้รับประโยชน์จากความรุนแรงระหว่างคนพุทธกับมุสลิมนี้ รู้สึกยังไม่สามารถตอบอะไรได้ แวบแรกหลังสิ้นเสียงคำถามนี้ คือ แสดงว่าหลายคนในพื้นที่ยังจำผู้ได้ประโยชน์จากความรุนแรงคนนั้นคือใคร

ในแง่หนึ่ง นาทีนี้เป็นช่วงเวลาที่สำคัญอันตรายที่สุด สำหรับทั้งคนพุทธมุสลิม เพราะในห้องประชุมครั้งนั้น เราไม่รู้เลยว่าใครในหมู่คนที่มาร่วมและนั่งฟังอยู่ในวงนอกนั้น เป็นสายลับของฝ่ายไหนบ้างหรือไม่ คำพูดที่แต่ละคน (ทั้งพุทธ มุสลิม และคนเล่นเป็นผี) พูดออกมา ไม่รู้จะก่อผลอันตรายถึงชีวิตเมื่อกลับไปที่บ้านหรือไม่ (โชคดีว่า ต่อมาอีกหลายเดือน เรายังไม่ได้ยินข่าวร้ายอะไรที่เกี่วข้องกับผู้เข้าร่วมในวันนั้น)

อย่างไรก็ตาม ณ นาทิวนะนั้น ก็ผู้จัดการคนหนึ่งเห็นว่าการไม่ควรปล่อยให้ผู้คนในวงเสียงอันตรายไปมากกว่านี้ จึงขอให้สิ้นสุดกระบวนการ และทำกิจกรรมอื่นต่อไป เพื่อลดอุณหภูมิของวงลงมาอยู่ในสภาวะปกติ

5) บทสรุป

ในการสานเสวนาครั้งนี้ จะเห็นได้ว่า จุดที่หญิงชาวพุทธและหญิงชาวมุสลิมเริ่มสัมผัสหัวใจกันของและกันได้จากการพูดจากอารมณ์ความรู้สึกและความปรารถนาของตัวเองที่ปกปิดซ่อนอยู่ภายในส่วนลึกของจิตใจ ดังกล่าวข้างต้น เป็นจุดคลี่คลายชั่วคราว เพราะปัญหาในชายแดนใต้มีใหญ่ ยาก และสลับซับซ้อน มีเรื่องราวและเหตุการณ์ย่อย ๆ มากมาย ที่ไม่ว่าจะคลี่คลายให้จบไปได้ด้วยการรับรู้ไม่ตรงระหว่างคนมุสลิมกับคนพุทธเพียงครั้งเดียว

หลังจุดคลี่คลายชั่วคราวระหว่างหญิงพุทธและมุสลิมนี้ ประเด็นความรุนแรงและความไม่พอใจอื่น ๆ ปะทุขึ้นมาอีกครั้ง มีการพูดถึงเหตุการณ์สังหารและความรุนแรงกรณีอื่นในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งเพิ่งเกิดในขณะนั้น และกินเวลาไปอีกระยะหนึ่ง กระทั่งการปรากฏตัวของ “ผีตัวใหญ่” ซึ่งได้ประโยชน์จากความรุนแรง สถานการณ์เช่นนี้มักเกิดขึ้นเป็นเรื่องปกติสำหรับกระบวนการประชาธิปไตยเชิงลึก ที่ให้ความสำคัญกับเสียงทุกเสียงได้มีพื้นที่ปรากฏ และไม่จำเป็นต้องหยุดกระบวนการอยู่เฉพาะที่หน้าที่ทุกคนรู้สึกดี ๆ ต่อกันในประเด็นใดประเด็นหนึ่งอย่างกรณีผู้นำชาวมุสลิมกับหญิงชาวพุทธที่พูดถึงข้างต้น

สิ่งสำคัญสำหรับกระบวนการสายนี้ คือ “ติดตามกระบวนการไป” (follow the process) เมื่อมีประเด็นอะไรขึ้นมา ก็เฝ้าติดตามทำงานกับประเด็นนั้น ๆ ต่อไป เพราะหลักสำคัญ คือ ความขัดแย้งจะคลี่คลายสืบเคลื่อนไปข้างหน้าได้ ก็ต่อเมื่อความรู้สึกและเสียงเล็กๆ ของผู้เกี่ยวข้องได้มีทิศทางได้ถูกแสดงออกมาและแปรเปลี่ยน (transform)

เมื่อหมดเวลาของวันนั้น ชาญชัยในฐานะกระบวนการ ได้ชี้ให้เห็นว่า จากกระบวนการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตลอดบ่าย โจทย์สำคัญสำหรับพี่น้องมุสลิมและพุทธที่อยู่ร่วมกันนี้ คือ “เราจะฟื้นฟูความไว้วางใจและดูแลรักษาความสัมพันธ์ระหว่างกันในหมู่คนพุทธและมุสลิมอย่างไร ภายใต้โจทย์ที่ท้าทายมาก ว่ามีความรุนแรงเกิดขึ้นกับทั้งสองฝ่ายอยู่เสมอเช่นนี้?”

โดยภาพรวมแล้ว วิธีการสานเสวนาในรูปแบบใหม่ ที่ไม่จำเป็นต้องคุยกันแบบสุภาพ แต่สามารถปะทะ ขัดแย้ง ตะคอกกันได้ นี่ แม้ผู้คนจะรู้สึกงุนงงระคนแปลกใจ แต่ก็เห็นว่าน่าสนใจ เพราะหากเราไม่สามารถมีพื้นที่ให้อารมณ์ความรู้สึก และเสียงบ่นขบข้องหมองใจได้ปรากฏขึ้นมาจริง ๆ ดังที่หญิงชาวพุทธได้เริ่มต้นพูดขึ้นมาก่อน เราก็คงไม่สามารถรับรู้ได้ว่าอันที่จริง คนมุสลิมก็ห่วงใยคนพุทธขนาดไหนและตกอยู่ในสถานการณ์ลำบากไม่แพ้กันอย่างไร และนี่คือ

จุดเริ่มต้นหนึ่งของการค่อยๆ ถักทอสานสัมพันธ์ สามานไมตรี ท่ามกลางรอย
ริ้วและความไม่ไว้วางใจที่ยังคงมีอยู่อย่างแน่นนอน แม้แต่ในห้องประชุมวันนั้น

ถ้าเราสามารถจัดให้มีกระบวนการประชุมพูดคุยด้วยแนวทางเช่นนี้ได้
บ่อยครั้งและอย่างต่อเนื่อง สถานการณ์ก็น่าจะดูมีความหวังว่าจะเคลื่อนไป
ข้างหน้าได้มากขึ้น ดังที่พระอาจารย์รูปหนึ่งกล่าวไว้ตอนจบวันว่า “บอกได้เล
ยว่ายังไม่ไว้วางใจที่จะพูดอะไรสักๆ อาจารย์ (หมายถึงผู้เขียน) ต้องลงมาทำแบบน
ี้บ่อยๆ จะได้ไว้วางใจมากขึ้น และพูดเรื่องสักๆ ได้มากขึ้น”

เพียงแค่คำกล่าวที่ว่า “ยังไม่ไว้วางใจ” ก็สะท้อนมากพอแล้วว่า วิธีการจัด
กระบวนการในครั้งนี้สร้างความรู้สึกปลอดภัยและความไว้วางใจระหว่างพระ
อาจารย์รูปนั้นมากเพียงพอมากที่จะพูดเสียงสักๆ ออกมาได้ แม้เสียงนั้นอาจ
เป็นเสียงที่ไม่เป็นไปตามที่หลายคนคาดหวังก็ตาม คำพูดดังกล่าวนี้จึงเป็นทั้ง
การสะท้อนกลับชวนให้หวนคิดทบทวน เพื่อปรับปรุงกระบวนการทำงาน และ
เป็นทั้งคำร้องขอจากคนพื้นที่ และถือเป็นสัญญาณที่สำคัญสำหรับการขับเคลื่อน
คลี่คลายความขัดแย้งไปสู่สันติภาพในอนาคต

6) กั๊งท้าย : เสียงที่ไม่มีโอกาสได้กล่าวออกไป

แม้จะจบกระบวนการไปแล้ว แต่ในฐานะที่สวมบทผู้ได้รับประโยชน์จาก
ความรุนแรง ซึ่งสูญเสียลูกชายไปจากความรุนแรงที่ตนเองได้ประยชน์ และถูก
ตั้งคำถามดังกล่าวมานั้น ยังมีอีกเสียงหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในตัวของชาญชัย ที่
อยากตอบต่อคำถามนี้ และแม้ตั้งใจว่าจะบอกผู้เข้าร่วมคนนั้นที่ตั้งคำถามข้างต้น
ในภายหลัง แต่จนถึงทุกวันนี้ก็ยังไม่เคยมีโอกาสบอกออกไป

ถ้าวั้นนั้น ผิดนี้สามารถตอบคำถามนี้ได้ เสียงที่เข้ามาในใจของชาญ
ชัยในฐานะที่สวมบท “ผี” ตนนี้อยู่ คือ “เสียใจสิ เสียใจมาก ๆ ด้วย ลูกชายหัวแก้ว
หัวแหวนที่ฉันประคบประหงมฟูมฟักอย่างดีตลอดมา ฟ้ากล่ม ดินทลาย โลกล่ม
สลายเลยแหละ สำหรับฉันในวันนั้น ฉันอยากเลิกทำทุกสิ่งทุกอย่างที่ได้ประโยชน์
นี้เลย แต่ฉันมาไกลเกินกว่าที่จะล้มเลิกสิ่งเหล่านี้ได้ง่าย ๆ แล้ว ฉัน ‘ลงจากหลัง
เสือไม่ได้’ ฉันไม่รู้จะทำต้องทำอย่างไรนอกจากเดินหน้าต่อไป ถ้าเลือกได้ ฉัน
อยากมีคนช่วยยี่ให้ฉันเลิกทำสิ่งเหล่านี้ มีใครจะช่วยฉันให้ออกจากวงจรเหล่านี้ได้
บ้างไหม?”

เสียงที่เข้ามานี้ สำหรับชาญชัยแล้ว ทำให้ได้เห็นมิติความเป็นมนุษย์ของ
ผู้ได้รับประโยชน์จากความรุนแรงในชายแดนใต้ที่คร่าชีวิตผู้คนไปมากมาย และหาก
ได้กล่าวออกไป ก็อาจมีพลสิทธิการแก้ปัญหาความรุนแรงในชายแดนใต้
ขึ้นไปอีกระดับหนึ่ง แต่ก็ป็นระดับที่ยากและมีความเสี่ยงอย่างยิ่งเช่นกัน จนอาจ
ไม่มีใครเลือกวิธีนี้ เพราะต้องทำงานร่วมกับคนผู้อยู่ในที่มืดผู้นี้ในการยุติวงจร
อุตสาหกรรมความรุนแรงดังกล่าว ซึ่งทั้งเสี่ยงต่อการสูญเสียความไว้วางใจ

จากเพื่อนฝ่ายเดิม จนอาจถูกกล่าวหาว่า ทรมาน/เปลี่ยนข้าง/ถูกซื้อตัว ฯลฯ ทั้งยังเสี่ยงที่อาจถูกทำร้ายและหักหลังหากเข้าไปพัวพันถึงวงในของกลุ่มผู้ได้รับประโยชน์จากความรุนแรงอีกด้วย

8. บทส่งท้าย

สังคมไทยเดินผ่านเหตุการณ์ความรุนแรงมาอย่างไม่มีใครใส่ใจจริงจังที่จะแปลงเปลี่ยนปมเงื่อนไขที่กลายเป็นแรงขับเคลื่อนความแตกแยกร้ายลึกในสังคมที่นับวันจะแตกกระจายเป็นหลายเสี่ยง ผลก็คือความเสียหายต่อทั้งสังคมที่เพิ่มพูนและกลายเป็นต้นทุนที่สูงสืบจนไม่แน่ว่าจะต้องใช้ทรัพยากร เวลา และคนทำงานสร้างสันติภาพและความปรองดองอีกเท่าไรเพื่อจะฟื้นฟูเยียวยา และถักทอความสัมพันธ์อันมีตรีให้คืนกลับมา

ส่วนหนึ่งเป็นเพราะว่าสังคมไทยขาดกระบวนการสร้างวัฒนธรรมการแปลงเปลี่ยนก้าวข้ามความขัดแย้งเชิงลึก อีกส่วนหนึ่งเป็นผลพวงมาจากวัฒนธรรมสังคมไทยที่คุ้นชินกับการใช้กำลังความรุนแรง สั่งการ หรือไม่ก็ ปกปิดกดทับทุกข้อปัญหาไว้ใต้พรมมากกว่าที่จะเผชิญหน้ากับปัญหาอย่างกล้าหาญ ทั้งขาดกระบวนการรับพิชิตข้อต่อสิ่งที่ได้กระทำให้เกิดความเสียหายต่อสังคม ตลอดจนไม่มีความปลอดภัยทางสังคมมากพอที่จะให้ได้ไตร่ตรองสะท้อนคิดทบทวน ตั้งคำถามหรือฟังเสียงทุกเสียงอย่างเข้าอกเข้าใจเพื่อเปิดประตูไปสู่ทางออกจากรังวนของความขัดแย้งรุนแรงซ้ำแล้วซ้ำเล่า

กระบวนการประชาธิปไตยเชิงลึกที่นำเสนอในเล่มนี้หวังเป็นเครื่องมือ และกระบวนการทางสื่ออีกหนึ่งให้สังคมไทยได้ทำความเข้าใจและทดลองนำกระบวนการไปใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อสร้างวัฒนธรรมความใส่ใจและโอบรับความแตกต่างอย่างเท่ากันโดยไม่ต้องรอให้ความรุนแรงนำความเสียหายมาสู่สังคมไทยเสียก่อนแล้วค่อยย้อนมาใส่ใจเพื่อจะฟื้นฟูเยียวยาอย่างที่ผ่านมา

เอกสารอ้างอิง

- Arye, Lane and Audergon, Arlene (2005). "Transforming Conflict into Community: Post-war Reconciliation in Croatia," *Psychotherapy and Politics International* 3(2) Wiley Publishers.
- Arye, Lane and Audergon, Arlene (2006). "Transforming Conflict into Community: Post-war Reconciliation in Croatia," in Totton, N. (Ed.), *The*

- Politics of Psychotherapy: New Perspectives*. London: Open University Press/McGraw Hill.
- Bohm, D. (1996). *On dialogue*. New York: Routledge.
- CFOR (n.d.) *Croatia and Balkans*. <http://www.cfor.info/croatia-and-balkans/>
- IAPOP (2015) WorldWork Videos: The Asian Process. [Video Clip] (<https://youtu.be/FKSvrTMmP6g>)
- Isaacs, William (2008). *Dialogue: The Art of Thinking Together*. USA: Crown Publishing Group.
- Lederach, John Paul (1999). *The Journey Toward Reconciliation*. Scottsdale, PA: Herald Press.
- Marianne, M.B., Roehl, H., Knuth, M. & Magner, C. (2012). *Mapping Dialogue: Essential Tools for Social Change*. OH : Chagrin Falls, Taos Institute Publications.
- McNeil, Brenda Salter. (2015). *Roadmap to Reconciliation: Moving Communities into Unity*. Downers Grove: Inter Varsity Press.
- Millican, Juliet (2018). *Universities and conflict: the role of higher education in peacebuilding and resistance*. London and New York: Routledge
- Mindell, Arnold (1995). *Sitting in the Fire: Large Group Transformation Using Conflict and Diversity*. OR : Portland, Lao Tse Press.
- Mindell, Arnold. (2002). *The Deep Democracy of Open Forums: Practical Steps to Conflict Prevention and Resolution for the Family, Workplace, and World*. (Hampton Roads)
- Mindell, Arnold (2017). *Conflict: Phases, Forums, and Solutions*. SC: North Charleston, CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Reiss, Gary. (2004). *Beyond War and Peace in the Arab Israeli Conflict*. OR, Eugene : Changing World Publications
- Rosenberg, Marshall B. (2003). *Nonviolent Communication: A Language of Life*. Puddledancer Press.
- Scharmer, C. O. (2000). "Self-transcending Knowledge: Organizing Around Emerging Realities," in: Nonaka, I. and D. J. Teece (eds.): *Managing*

Industrial Knowledge, New Perspectives on Knowledge-Based Firms.
 Thousand Oaks, California: Sage Publications.

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (2550). *ความรู้กับการจัดการ “ความจริง” ปัตตานี ในรอบทศวรรษ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ชาญชัย ชัยสุโขกุล (2562). ภัยพิบัติกับ “อารมณ์ ความรู้สึก และเสียงเล็กๆ ที่แท้จริง” : การจัดการกระบวนการเชิงลึก ณ ชายแดนใต้. *วารสารสิทธิมนุษยชน และสันติศึกษา*, 5(2), 262-269.

ชาญชัย ชัยสุโขกุล และกัญญา สิบนสุทธิ์. (2557). *คลิป์วิดีโอ การเสวนา “เคียงกันด้วย ‘อารมณ์’, ‘เหตุผล’ เดือดพล่าน : ประสบการณ์ประชาธิปไตยเชิงลึก และวิธีปฏิบัติแบบ Process Work Psychology (จิตวิทยาการกระบวนการ) กับแอลดี*. ณ สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล
<https://youtu.be/HCXjnHFtOvw>. : ออนไลน์เมื่อ 15 กันยายน 2557.

ชาญชัย ชัยสุโขกุล และ ปกรณ์ เลิศเสถียรชัย. (2558). *โครงการวิจัย “การแปลงเปลี่ยนความขัดแย้งทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี : กรณีศึกษาระบบพลังงานนิวเคลียร์ของประเทศไทย”* สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล และสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชาญชัย ชัยสุโขกุล และ อังธรย์ อำไพกิจพานิชย์. (2563). ประชาธิปไตยเชิงลึก. *วารสารความเป็นธรรมทางสังคมและความเหลื่อมล้ำ*. 1(1). 15-33.

ชาญชัย ชัยสุโขกุล. แปลและเรียบเรียง. (2561ก). Process Work & Racism in USA. ออนไลน์: <https://chaisuk.wordpress.com/2018/07/13/process-work-racism-in-usa-1/>

ชาญชัย ชัยสุโขกุล. แปลและเรียบเรียง. (2561ข). Process Work / Worldwork : Northern Ireland Conflict. ออนไลน์: <https://chaisuk.wordpress.com/2018/07/20/process-work-worldwork-northern-ireland-conflict/>

พัทธธรรมา นาคอุไรรัตน์ และนิพนธ์ สัทธรักษ์. (2561). *เทคนิคและเครื่องมือเก็บข้อมูลจากสนามความขัดแย้งสู่ความร่วมมือ*. นครปฐม : อิมเพรส ปรี้นท์ติ้ง

สุชีพ ณ สงขลา. (2521). *ชื่อที่รัก*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ พาสีโก

ดัชนีค้นคำ

เข้าอกเข้าใจ (empathy),
 v, x, xi, 4, 6, 35
 เป็นคนกลาง, x, 3
 เสีย, i, xi, 17, 18, 21, 30,
 32, 33, 34, 35
 เสียใจ, iii, x, xv, xvii, 16,
 18, 23, 24, 32, 33,
 34
 เหตุผล, vi, x, xi, 2, 4, 7,
 12, 13, 15, 17, 21, 37
 เห็นอกเห็นใจ (sympathy),
 4
 โหมดดูดดื่ม, x, xi, 7
 โหมดร่วมสร้างสรรค, xi,
 7
 โหมดสะท้อนคิด, xi, 7
 โหมดสุภาพ, x, xi, 6, 7, 8
 ใจกว้าง, v
 ไกล่เกลี่ย, x, 3
 ไม่เป็นธรรม, vi, 1, 25
 ไม่แพ้ก็ชนะ, ii, 2
 ไว้วางใจ, i, ii, iv, v, vi, x,
 xix, 1, 2, 3, 4, 23, 29,
 32, 33, 34, 35
 กระบวนการ, ii, iii, x, xi, 5,
 18, 21, 22, 33
 กระบวนการเชิงลึก, i, iv
 กระบวนการกลุ่ม, x
 กรุณา, vi, xx, 1, 30, 31
 การเมือง, ii, iii, xix, 1, 2,
 14, 22, 23, 25, 29,
 39
 การทูตกระสวย, x, xiv, 3,
 4, 26

ขอบ, iii, x, 16, 17, 18
 ขอบภัย, 1, 19
 ความเป็นธรรม, xi, 1
 ความจริงเห็นพ้อง, iii, x,
 13, 14, 15, 16
 ความจริงเหมือนฝัน, iii,
 xi, 13, 15
 ความจริงแก่แท้, iii, xi,
 18, 19
 ความรุนแรงเชิง
 โครงสร้าง, iv, vi, 1
 ความรุนแรงเชิง
 วัฒนธรรม, vi, 1
 ความรุนแรงทางตรง, iv,
 vi, 1
 คุณค่า, ii, iii, 2, 4, 6, 16,
 19
 จัดได้สำนึก, iii, 15
 จัดไร้สำนึก, 15
 จุดสัปดาห์, xi, 19, 33
 จุดพลิกผัน, vi, 31
 จุดยืน, xi, 6, 7, 17, 30
 จุดร้อนแรง, iii, xi, 18, 19,
 30, 31
 ชนะทั้งคู่, ii, 2
 ชายแดนใต้, i, ii, iv, xix,
 xx, 1, 2, 14, 20, 26,
 29, 31, 32, 33, 34,
 37, 39
 ชุมชน, iv, v, vi, xx, 1, 5,
 11, 18, 21, 25, 26
 ตรึงใจ, xi, 12, 14, 18
 ทางออกชั่วคราว, xi, 19

บทบาท, ii, iii, x, xi, 7, 14,
 15, 16, 18, 32
 บาทหลวงทางใจ, iv, vi,
 xix, 1, 10, 11, 20, 21,
 22, 23
 ประชาธิปไตย, iii
 ประชาธิปไตยเชิงลึก, iii,
 iv, vi, x, xi, 5, 7, 10,
 11, 12, 13, 14, 15, 20,
 24, 26, 28, 29, 32,
 33, 35, 37, 39
 ปลอดภัย, iii, xi, 3, 4, 16,
 17, 19, 29, 34, 35
 รับผิดชอบ, iv, xi, 18, 19,
 23, 24, 25, 35
 รับฟัง, iii, x, xx, 4, 31
 ลำดับ/ชั้นสถานะ, iii, xi,
 xv, xviii, 12, 15, 17,
 18
 สงคราม, vi, 11, 20, 21,
 22, 23, 24, 25
 สนิทสนม, v
 สร้างความคุ้นเคย, ii, x,
 xiv, 2, 4, 26
 สัญญาณซ้อน, x
 สามเสวนา, i, ii, iv, vi, x,
 xi, 3, 5, 6, 7, 8, 26,
 28, 32, 33, 39
 สัทธิพิเศษ, iii, 12, 17
 อวัจนภาษา, x
 อารมณ์, ii, vi, 1, 2, 7, 12,
 14, 15, 33, 37

ประวัติผู้เขียน

พัทธธรรมา นาคอุไรรัตน์

เป็นนักวิชาการที่สนใจงานด้านการสร้างสันติภาพและความปรองดองทางสังคม ทำงานสอนและวิจัยด้วยการทดลองเอาตัวเองเข้าไปเรียนรู้ในสนามความขัดแย้งรุนแรงชายแดนใต้กว่าสิบปีเพื่อค้นหาบทเรียนหลายทางสังคมที่จะพอใช้เป็นต้นทุนสำหรับการคลี่คลายและเปลี่ยนแปลงความขัดแย้ง ด้วยตระหนักว่าความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่เห็นต่างไปจนถึงขัดแย้งร้ายลึกทุกหย่อมหญ้าเป็นผลจากโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมการเมืองที่บ่มเพาะวัฒนธรรมความรุนแรง (Cultural Violence) และการกดขี่ปิดปาก การเปลี่ยนแปลงก้าวข้ามไปสู่วัฒนธรรมสันติภาพและความปรองดอง (Culture of Peace and Reconciliation) จึงต้องอาศัยชุดความรู้ ประสบการณ์ และ “กระบวนการสานเสวนาแบบประชาธิปไตยเชิงลึก” (Deep Democracy Facilitation) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการเปิดประตูใจช่วยให้ได้ยินเสียงกันและกัน สร้างวัฒนธรรมการเคารพความคิดต่างอย่างมีตรวามองสังคม

ชาญชัย ชัยสุขโกศล

เป็นผู้ร่วมก่อตั้ง CoJOY Consulting องค์กรที่ปรึกษาจัดการกระบวนการและโค้ช ด้านการเปลี่ยนแปลงความขัดแย้ง การตัดสินใจอย่างมีส่วนร่วม และการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและรักษาความสัมพันธ์ ชาญชัยก้าวข้ามจากสาขาวิศวกรรมคอมพิวเตอร์ สู่วิศวกรรมด้านสันติภาพศึกษา, hate speech, และการคลี่คลายความขัดแย้ง โดยทำงานกับจิตวิทยาเชิงลึกของกลุ่มคน ผ่านงานคลี่คลายความขัดแย้งในองค์กร (ระหว่างผู้บริหารระดับสูง; ผู้บริหาร-ผู้จัดการ-พนักงาน; ระหว่างแผนก; ระหว่างรุ่น) และระดับสาธารณะในประเด็นศาสนา-ชาติพันธุ์-การเมือง (ชายแดนใต้ ในเมียนมาร์ การเมืองไทย ฯลฯ) มากกว่า 15 ปี และร่วมแปลหนังสือ Reinventing Organizations (พายุไทยชื่อ “กำเนิดองค์กรสายพันธุ์ใหม่”) คัมภีร์เล่มสำคัญด้านการบริหารและพัฒนาองค์กร (Organization Development) สำหรับยุคนี้

INSTITUTE OF HUMAN RIGHTS AND PEACE STUDIES
MAHIDOL UNIVERSITY

“—DEEP FACILITATION METHODOLOGY FOR RESTORATION IN DEEP DIVIDED SOCIETY—”

วิธีวิทยาการจัดกระบวนการเชิงลึกเพื่อฟื้นฟูความสัมพันธ์
สู่ความปรองดองในสังคมที่ขัดแย้งร้ายลึก

میتودولوژی فاسیلیتاسی اوتتوق قمولیهن قرسلیسیهن دالم مشارکت

INTERFAITH BUDDY: LEADERS FOR WEAVING PEACE AND RECONCILIATION IN THAILAND

โครงการเพื่อนรักต่างศาสนา: ผู้นำกับการถักทอสันติภาพและความปรองดองในสังคมไทย
قرصحابتن ییذا الٰام: قمیمقین جالینن کامانن دان کداماين دالم مشارکت تاي

PADTHEERA NARKURAIRATANA AND CHANCHAI CHAISUKKOSOL

Deep Facilitation Methodology

for Restoration in Deep Divided Society

Dalam Metodologi Fasilitasi Untuk Pemulihan Perselisihan Dalam Masyarakat

میتودولوجی فاسیلیتاسی اونتوق فمولیهن فرسلیسیهن دالم مشارکت

Thai Editor : Chumsak Nararatwong

Authors: Padtheera Narkurairatana and Chanchai Chaisukkosol

Translated by Sajin Prachason and Chanchai Chaisukkosol

ISBN : 978-616-586-784-9

First Edition 2021

600 copies

มหาวิทยาลัยมหิดล
Mahidol University
Wisdom of the Land

Cover design: Thatpong Rattanapan

Melayu Language (Jawi & Rumi) : Abdunasis Prasithima and Hara Shintaro

Proofreading: Phatrapea Meesad

Printing coordinator: Kanyanat Valajang

Funding by Mahidol University, 2020. Policy Advocacy Guiding Society Program

"Interfaith Buddy : Leaders for Weaving Peace and Reconciliation in Thailand"

Asst.Prof.Dr. Padtheera Narkurairatana (Project Head)

National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

Padtheera Narkurairattana.

Deep Facilitation Methodology for Restoration in Deep Divided Society. = วิธี
วิทยาการจัดกระบวนการเชิงลึกเพื่อฟื้นฟูความสัมพันธ์สู่ความปรองดองในสังคมที่ขัดแย้งร้ายลึก. –
Nakhon Pathom : Institute of Human Rights and Peace Studies, Mahidol University,
2021. 1.Social conflict 2.Social conflict – religion. I. Chanchai Chaisukkosol, co-
author II. Title. 303.6

Publisher: Institute of Human Rights and Peace Studies, Mahidol University

999 Panyapipat Building, Salaya, Nakhon Pathom 73170, Thailand

Tel.02-4410813-5

www.ihrp.mahidol.ac.th

Printing: S.K.S.Interprint Co.,Ltd.

16 Soi Ma Charoen 1 Yaek 3, Nong Khang Phlu, Nong Kham, Bangkok 10160

Tel. 02-8120597, 098- 2577319

Forewords

Assoc. Prof. Dr. Sompop Prathanturarug

Vice President for Quality Development and Academic Services,
Mahidol University

One of UN's Sustainable Development Goals (SDGs) is to promote peaceful and inclusive societies for sustainable development. Asst. Prof. Dr. Padtheera Narkurairattana, head of "Interfaith Buddy: Leaders for Weaving Peace and Reconciliation in Thailand" project and her staff member, Mr. Chanchai Chaisukkosol, used a health dialogue as a beginning point toward trust building and reconciliation, and moving toward peace in a society in conflict in the Deep South provinces of Thailand. This project is one of those supported by the Policy Advocacy Guiding Society Funding Program of Mahidol University that aims to advance research and academic work toward guiding society.

When I was invited by Prof. Padtheera to write a foreword for this book entitled *"Deep Facilitation Methodology for Restoration in Deep Divided Society,"* I accepted the invitation without hesitation. Throughout every progress report of the project, I could see the commitment and willingness of the team working in an area that others perceived dangerous. The findings are also useful for resolving deeply divided societies.

Reading this book gave me more understanding about the causes of conflicted society as well as ways to resolve them. The authors tactically present to the reader causes of social conflict, various methods to solve the problems, and case studies from Thailand and another country. I congratulate and am grateful to Asst. Prof. Dr. Padtheera Narkurairattana and Mr. Chanchai Chaisukkosol for documenting their experience in field research in this book, so that the reader can understand the situation of deeply divided societies and how it resolution, which is useful for Thai society in its current situation.

Foreword

Prof.Dr.Gothom Arya

Advisor, Institute of Human Rights and Peace Studies,
Mahidol University

Conflict is ordinary and happens everywhere and at all times. However, this booklet focuses on social conflict that is protracted, deeply divided, and sometime lethal. In politics, there are many such conflicts, such as the conflict that led to the massacre on 6 October 1976; conflict that provoked the massive protests of the People's Alliance for Democracy (PAD), the United Front of Democracy Against Dictatorship (UDD), and the People's Democratic Reform Committee (PDRC); conflict between the government and the youth movement since 2020 until now; and conflict between the government and insurgent groups in Deep South of Thailand since 2004 until now; Nevertheless, we still cannot overcome these conflicts. This booklet proposes to avoid "win-lose" solutions and seek for more sustained "win-win" solutions that respond to what each party values.

In deeply divided conflicts, it is difficult to bring the parties to the conflict to speak about their deep values and they are so vulnerable that do not want to. Therefore, it is necessary to build some facilitation process to encourage the expression of deep feelings. Before the facilitation process, organizers or facilitators tend to begin by having conversations with each party separately, until the facilitators gain more understanding and trust from them. Then the parties will be invited to join some event to make them familiar with each other.

This booklet presents an innovative facilitation process that allows conflicting parties to express their deeper feelings. The first step is Deep Dialogue which not only emphasizes deep listening and honest expression like ordinary dialogue, but the facilitator may also encourage participants to take roles and switch roles in order to have a sense of "putting oneself in another's shoes," as well as allowing (and sometimes stimulating) participants to express their emotions and feelings strongly.

Interfaith Buddy:
Leaders for Weaving Peace and Reconciliation in Thailand

After tough conversations, almost fighting with each other, participants might be ready for conversations that co-generate new things.

The second step presented in this booklet is very interesting, called "Process Work," pioneered and developed by Arnold Mindell, especially the methodology called "Deep Democracy" related to Carl Jung's psychology. This methodology values all kinds of voices, including verbal expression, body language, poetry, drama or other arts; whether those voices are from the periphery or the center, from the lower ranks of society or the privileged, etc. In Deep Democracy, voices reflect reality in three layers. The first layer, Consensus Reality, speaks about laws, rules, orders, facts, etc. The second layer, Dream-like Reality, allows the speaker to switch to other roles like in a dream, and sometimes expresses without speaking as the expression is made through the body, for instance, by sobbing or thumping; or voices like a ghost haunting; or voices from outside of the edge of the space that keeps one safe, etc. Voices from a dream might bring the conversation to a hot spot in which reality comes from the sub-consciousness. The third layer, Essence Reality, may speak from deeper values, or from committed principles, through which, if each side's values or principles can be met, a solution can be possible, though temporarily.

At the end, this booklet presents two interesting case studies.

I benefited from reading this booklet, at least theoretically, but have no chance yet to practice using the deep facilitation methodology elaborated here to resolve a deeply divided conflict. Overcoming conflict by a "win-win" solution is difficult, because there is a lot of complexity and factors involved. The innovation presented in this booklet, therefore, is needed for Thai political society which is still trapped. I believe that Thai society will develop to democracy, which is not only majority rule, but also Deep Democracy where all voices are being heard. I am, therefore, thankful to the authors, Prof. Padtheera Narkurairattana and Chanchai Chaisukkosol, in this regard.

October 2021

Editorial Note

“You can know a face but you can't know the heart.” This simple but meaningful proverb touches the deepest heart. It pains not only individuals, but also ripples through the deeply divided conflict through the nation at large.

It cannot be denied that the more the world moves forward with new innovative technology, the more society has to face violence in complicated forms, both direct and structural. People that we have known, that we have loved, that we have helped move farther and farther away though we live on the same land or in same country.

This small booklet entitled “Deep Facilitation Methodology” contains highly valuable content for every person and every party in conflict”- or as people who have joined in dissent, -who wish to restore relationships to reconcile the deep conflicts in our currently divided society.

While the book contains theoretical concepts and academic explanations, it explains in a simple way that enables heart-to-heart communication. There is case study from a foreign country, Croatia, where post-war reconciliation was facilitated using a Deep Democracy process,. and a case study of the Deep South of Thailand with a Buddhist-Muslim Dialogue led by highly experience teachers dedicated to field work. Instead of ‘looking at a crystal ball’ and imagining illusory peace-building, these teachers bring people’s souls and spirits together, using a new mindset and methodologies, working in a situation of deeply rooted conflict in Thai society.

Thai society has experienced mostly the use of emotion, instead of adhering to reason and compromise, especially when relationships have broken down. Weaving a curtain of peace can happen in real world, because conflict is dynamic and lives still go on. The new facilitation process, then, emphasizes grassroot communities, going beyond complicated structural conditions toward a simple but powerful approach

that transcends trauma and restores relationships and trust, and encourages responsibility and accountability in reconciliation and conflict prevention.

For whichever side of the conflict, the culture of communication and open-mindedness to 'listen' deeply to each other's heartbeat with empathy can alone truly resolve conflicts together, lead to sustained peace both individually and structurally, and reach "win-win" and "all-win" solutions grounded in friendship and trust. It is believed that "conflict does not always lead to war, but might bring new opportunities and ways of building relationships, closeness, and community."

Chumsak Nararatwong

Executive Summary

A society which has been deeply divided for decades is likely to experience a great deal of direct and structural violence as well as cultural violence, which causes physical losses and psychological and emotional trauma and also erodes and destroys mutual trust under an unjust structure which keeps suppressing and compelling people as if they are forever in a “submissive” state. Bringing about reconciliation in these circumstances is not an easy matter, and may not happen within a short period of time.

This article aims to offer a new methodology in working with deep-rooted and long term divisions in society. Lesson learned from many countries show that working at only rational levels or allowing each party in the conflict to have a sumptuous superficial conversation will end up with shallow changes or win-lose situations, rather than restoring a relationship between them or having them reconnect willingly. This article presents facilitation processes and methods in reconnecting both sides once again from the compassion in their own hearts, in order to reweave relationships and build peace and reconciliation from the grassroot community level up, while bearing in mind the necessity of structural change so that stakeholders have a sense of a fairer co-existence and more sustainable peace.

Key points are the moments when each party in the conflict can authentically express their true voice and feelings, and feel that they are being listened to by the other side, and fully and correctly understood in line with the speaker’s intentions, and that the listeners feel emotionally moved in their hearts. This is difficult, but possible. And when it happens, it will be the key shift in conflict transformation. This will be elaborated more in the “Deep Democracy Process” section.

Nevertheless, before reaching that moment, there needs to be a long process of getting to know each other, ice-breaking, and building a sufficient sense of psychological safety among them so that they can have the courage to enter more difficult conversations. This will be detailed in the sections on “Steps and Various Types of the Third Party

***Interfaith Buddy:
Leaders for Weaving Peace and Reconciliation in Thailand***

Engagement” and “Dialogue”. The last section will demonstrate case studies from other countries and Thailand in using the Deep Democracy Process in reconciliation and restoring relationships in divided societies after undergoing many years of war and violence.

Deep Facilitation Process: Summary

1. In deeply divided conflicts, reconciliation workers as a third party without any enforcement or judgmental authority, can support the process in 4 types of work related to the context and dynamic of the conflict.

2. The third party can begin with “shuttle diplomacy” (work #2) to introduce themselves and to build connections and trust with each party so that they understand the purpose of the third party, which is to listen empathetically to each side and encourage the relationship to be ready to enter the reconciliation processes.

3. When the parties to the conflict are ready to meet, the third party can shift to “icebreaking” (work #1) by holding some event where the parties do something together with no need yet to touch on difficult or divisive issues, such as screening for covid-19; promoting no-smoking and disease-free religious places; visiting bedridden patients and the housebound elderly; participation in traditional events that do not violate religious rules; helping the poor; other volunteer activities, etc.

4. When both parties feel more familiar with each other, then dialogue (work #3) can be arranged for them to exchange their opinions and to practice listening to each other without judgment. The dialogue can begin with some light topics, as it is the of ‘talking nice’ phase of dialogue (phase #1).

5. When both sides gain sufficient trust, then deeper dialogue can be encouraged for them to enter phase #2 (talking tough) with more difficult topics where they have doubts or resentment. Here comes mediation (work #4) as well as the Deep Democracy process.

6. During the ‘talking tough’ phase, the dialogue often is dealing with ‘Consensus Reality’ (reality layer #1) with concepts, theories, principles, reasons, information, and facts to convince others. Facilitators can monitor: What ‘role’ (or ‘representation’) is each voice speaking from? Is there any ‘ghost role’ (or ‘elephant in the room’) that participants keep mentioning? Is anybody (or the whole group collectively) on some ‘edge’ that if they can cross over, the dialogue will shift to next phase? Is there

any 'double signal' (or non-verbal language) that is not aligned with the verbal expression? And do any rank differences appear?

7. All these observations aim to deepen the dialogue into Dream-like Reality (reality layer #2) where the deadlock can be broken and move forward, and unspeakable truths, unspoken prejudices, unacceptable feelings, etc. can be voiced. The emerging of these items of (dream-like) reality will come with 'hot spots,' in which facilitators many times need to take risks moving the dialogue into unknown territory.

8. At a hot spot or risky moment, facilitators have the duty of being aware for the whole group by carefully encouraging the group to breaking through (not cooling them down to calm and reason, which is the 'talking nice' phase) to new unexpected understandings. Then some participants might temporarily switch 'role' to the other side and reach more empathy ('Reflective Dialogue/Role Switching' phase #3). New Essence Reality (reality layer #3) can be touched, such as, justice, dignity and being respected for ones' collective identity, care, safety, responsibility, accountability, etc.

9. When Essence Reality can be reached, the group automatically moves to Generative Dialogue (phase #4). Both sides feel hope and have a lot of new ideas and possible action plans for the next step in walking together. This is a small celebratory moment of a temporary solution or cool spot.

10. However, in deeply divided conflicts, there are a great number of small issues. So some hot spots might burst out once again and move the dialogue cycle further to 'talking tough/tension/conflict' (phase #2) and to Dream-like Reality (layer #2). So, it is always possible that the cycle of Deep Democracy dialogue recurs many times, in order to resolve into the phase of Reflexive Dialogue/Role Switching (phase #3) and Essence Reality (layer #3) and Generative Dialogue (phase #4).

11. All ten points above are things that facilitators should be aware of and prepared to manage the time both for themselves and for participants, about when and how (related to the big picture of the conflict transformation journey) to end each Deep Democracy dialogue.

Acknowledgements

This book is an output of the “Interfaith Buddy: Leaders for Weaving Peace and Reconciliation in Thailand” project, supported by the Policy Advocacy Guiding Society Program, Mahidol University.

Young people are being challenged by conflict, not only in the global society, but also in Thailand. The important question for universities now and in the more complex future is how universities -- which are the creators of a variety of knowledge and graduates to serve society -- can maintain the status as a repository of wisdom for society in tackling many complicated and ever more intense problems. Many problems have accumulated for a long time: political conflicts, socio-cultural conflicts, inequality, environmental problems, etc. Juliet Millican (2018) invites us to reflect on the universities’ role in resolving conflict by wisdom, or in other word, by nonviolent means.

We are very proud that the Institute of Human Rights and Peace Studies (IHRP) of Mahidol University has long been working closely on peace building in the Deep South of Thailand since the beginning of the new wave of violence starting in 2004, and remains committed and dedicated to working relentlessly on building peace and justice. Sustained peace cannot take place if the people who live their lives in the field are still distrustful and unable to live together in friendship.

In societies that experience protracted violent conflict, it is not easy to restore relationships and rebuild trust. Therefore, “tools” or “methodologies” are extremely important and necessary, especially when the conflict has created trauma based on many diverse factors in terms of ethnicity, religion and culture, as in the Deep South of Thailand. However, the method presented here is workable not only for the Deep South, but also other locations. The Ultimate purpose is to listen with care and support every voice. This will restore mutual compassion among human

beings. The authors strongly believe that this methodology, that can help parties in the conflict to explore and work with their own humanity and others, is the key to restoring relationships and reweaving the fabric of friendship.

The authors are grateful to Mahidol University for its long-standing support of the project. This has given the opportunity for the authors, the team, as well as the people in the Deep South to experience the taste of friendship and care from the university that vows to be “Wisdom of the Land,” and also gives a chance for the authors and team to work faithfully for this intention.

This booklet, therefore, gives back knowledge to communities, and is also a handbook for future work.

Authors are grateful to all participants of the project who came to greet, meet and support our work throughout the year 2020. Though we were unable meet in person during the pandemic, the stream of friendship still flows continuously with warmth and will foster reconciliation and peace building in Thai society ever after.

Respectfully,

Padtheera Narkurairattana

Chanchai Chaisukkosol

21 September 2021

International Day of Peace

Table of Content

Forewords Assoc. Prof. Dr. Sompop Prathanururug	42
Foreword Prof.Dr.Gothom Arya	43
Editorial Note	45
Executive Summary	47
Deep Facilitation Process: Summary	49
Acknowledgements	51
Table of Content	53
1. Introduction	54
2. Deeply Divided Conflict	54
3. Conflict Transformation and Transcendence	55
4. Steps and Various Types of the Third Party Engagement	55
5. Dialogue	58
6. Deep Democracy Facilitation	61
7. Case Studies	70
7.1. Croatia: Reconciliation after War	70
7.2. Deep South of Thailand: Buddhist-Muslim Dialogue	78
8. Epilogue	85
Reference	86
Index	89
About the Authors	90

1. Introduction

The journey toward reconciliation in a society that has experienced protracted conflict and direct violence is not smooth or linear, but wanders back and forth and sometimes even goes back to the starting point before peace and reconciliation can become anchored and deeply rooted. This also requires faith, a strong commitment, and collaboration among the community of reconciliation practitioners (McNeil, 2015)

Before reaching the concrete outcome of reconciliation, all processes leading toward forgiveness, healing and justice require time, commitment, and compassion (Lederach, 1999). These are invaluable investments that a society must make after deeply divided conflict. Similarly, ignoring violence and suppression will entail enormous investment in restoring peace and reconciliation.

2. Deeply Divided Conflict

A society which has been deeply divided for decades is likely to experience a great deal of direct and structural violence, as well as cultural violence. All these kinds of violence cause physical loss and psychological and emotional trauma. Mutual trust, which has been functioning as social capital, is eroded or destroyed. This has not happened only in the Deep South provinces of Thailand, but also in deep-rooted political conflict in the middle of Bangkok, such as the violence on October 6, 1976 or May 2010. The trauma that victims of these incidents have suffered has not healed. Their dignity and feeling of justice have not be restored in a fair, thorough, and timely manner. This generates a growing feeling of being repeatedly treated unfairly.

Under unjust and oppressive structures that suppress voices and with no process to build a community of reconciliation practitioners, the reconciliation process encounters more challenges and the conflict divisions become deeper and even more difficult to solve.

The political conflict that has arisen since 2020 until now also needs attention. New actors in the conflict are from the young generation who are trying to tackle both past and current structural problems of the country, which are so complicated that they have become divided into many sub-groups with many sub-issues entangle into an intractable Gordian Knot¹.

3. Conflict Transformation and Transcendence

In these circumstances, Thai society needs to find new methodologies of reconciliation and rebuilding trust, which go beyond each party speaking beautiful words to each other. We also need to go beyond emphasizing rationality alone, since humankind has always been able to justify oppression, destruction or revenge with 'good' reasons. Building trust requires much deeper work than mere rational explanation. We need to go beyond reason to feelings and emotions as well as the deep beliefs of each party.

Furthermore, we need to go beyond the either-or logic to both-and logic. We cannot make the other side lose completely and rid them from society, leaving us as the only winners. Instead, we need to build an infrastructure for peace, which are relationship systems and interaction processes which enable "win-win" or "all-win" situations, which respect what each party values and where all sides feel they can live together in common agreement.

4. Steps and Various Types of the Third Party Engagement

In deeply divided conflicts, conflict and peace workers as a third party are crucially important. The types of the third party intervention vary depending on the degree of enforcement (see Figure 1). Ranging

¹ A metaphor for intractably difficult problems that cannot be solved simply by rational strategy, but also require courage.

from the lowest to highest degree, these are: 1) Icebreaking; 2) Shuttle Diplomacy; 3) (Dialogue) Facilitation; 4) Coalition/Mediation; 5) Arbitration; 6) Litigation; 7) Third Party Enforcement.

The approach used in this booklet assumes a low degree of enforcement; therefore the possible engagement are from work #4 to work #1.

In many deeply divided societies, relationships break down to a level that each side is unfamiliar with the other. There is no trust; instead, stereotyping and labeling of each other are prevalent. **Anyone wishing to take a third party engagement is often met with suspicion and distrust from the start**, with concerns about which side s/he intends to take.

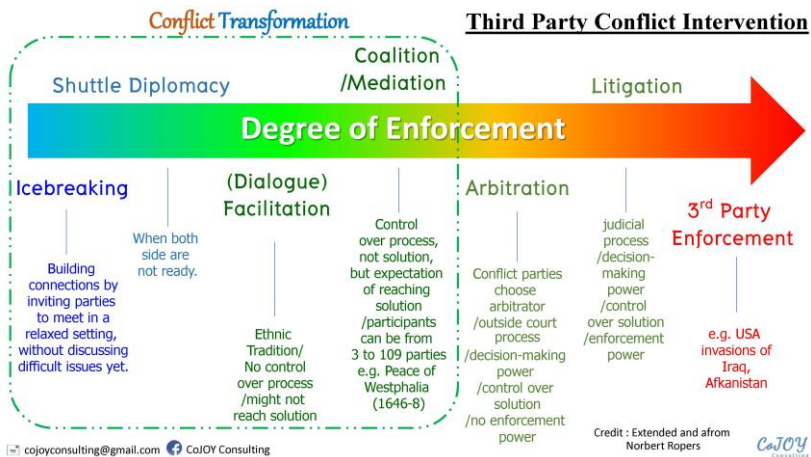

Figure 1 : Engagements of the Third Party in Dispute/Conflict

Though the goal of our work is to bring people into dialogue facilitation (work #3) and a mediation process (work #4), we need first of all to conduct shuttle diplomacy (work #2) to gain more trust directly from each side. Therefore, we visit each group in a place with which they feel familiar and where they feel safe, for example their village or one of their

meetings, to introduce who we are, our objectives and intentions, and to listen with empathy to their difficulties, suffering, anger, fear etc.

Listening with empathy is essential for the third party. Empathy is not equal to sympathy. It is **understanding in the heart what the other party needs or values from deep inside her/him**, for example, safety, respect, justice, etc. This does not mean we have to agree with their strategies or behavior. It is possible to “understand while having a different point of view.” This is different from sympathy which means to understand, to be in their shoes and to take sides without able to “step out”.

At the stage of shuttle diplomacy, the work of the third party also includes answering any arising questions or doubts regarding the third party and to gain willingness to meet the other party. If one party is not quite ready for such a meeting, their view should be respected. Meanwhile, it is better to continue with **a series of visits and conversations to create adequate trust and relationships** between the parties in the conflict and the third party.

While the meeting still cannot take place, it is recommended not to make the explanations, thoughts or feelings of B known to A or vice versa. This could be interpreted as defending the other side and potentially create mistrust and make unclear whether the objective of the third party is to listen and understand A, or to defend B.

It is permissible to elaborate B's reasons to A when A inquires, but this must be done with great care, keeping in mind the intention to maintain a good relationship between the two parties, not to “drive a wedge” between them. A preferable approach is to make B's deepest needs or values visible to A, which would explain why B had made a particular choice, and vice versa.

When both parties are ready to meet and have got to know one another better but are not quite ready to deal with issues of conflict, we could provide icebreaking (work #1), holding shared activities to help

foster new attitudes in the relationship. A few examples of such activities are tree-planting and excursions on topics of common interest.

When both parties are willing to converse on the conflict, we can shift to facilitation (work #3). The facilitation sessions may be organized separately or during the relationship building activities mentioned above.

5. Dialogue

Dialogue has been a vital tool used widely in tribal communities around the globe when conflict arises. Members of the communities gather to hold long conversations, sometimes for 3 days and nights, to seek a resolution.

The dialogue can happen either with or without a facilitator or leader. There is no intervention from the third party and no result is expected. For this kind of conversation, it is sufficient just to allow deeper or hidden feelings or thoughts to be manifested. It can also be used to further rehabilitate the relationship between the parties.

In modern times, dialogue is better known due to the recommendations of David Bohm, a key disciple of Albert Einstein, in 1991 to solve the problem of “smart people unable to work together”. At that time, leading physicists in the world were divided into two camps: Einstein’s and Werner Heisenberg’s. Bohm’s recommendations were later developed into the celebrated book, “On Dialogue” (Bohm, 1996).

Since then, there have been various approaches to dialogue such as Appreciative Inquiry, Open Space Technology, World Café, Theory U, Nonviolent Communication, and Deep Democracy (as will be discussed in this article) as studied in Mapping Dialogue (Marianne et al., 2012). These newly created tools are applied at the family, organizational and social levels with groups of between a handful people to thousands. All dialogues have 5 common key features (adapted from Isaacs 2008 and Rosenberg 2003).

1) Deeply attentive and careful listening; listening to the deeper feelings and needs of the speakers and ourselves.

2) Respecting and accepting speakers as they are and recognizing that they speak based on their deeper values and needs.

3) Temporarily suspending judgement by being aware that if we are evaluating or judging others; we do it on the grounds of our deeper needs and values, which might be different from those of the speakers; then let go of the judgement for the time being.

4) Empathetic reflection about what we hear from the speakers about their feelings, concerns, values and deeper longings, regardless of our agreement with their actions or choices.

5) Honest Expression; giving as honest expression as possible about how others' actions might affect our needs and values, without judging or blaming the others.

It might not be possible to adhere strictly to these 5 principles throughout a dialogue. They simply provide a guideline for participants the dialogue. Often, we face diversity and dynamics in real practice. Otto Scharmer and Arnold Mindell both suggest that in such dialogue or conflict resolution, there are 4 developmental phases.

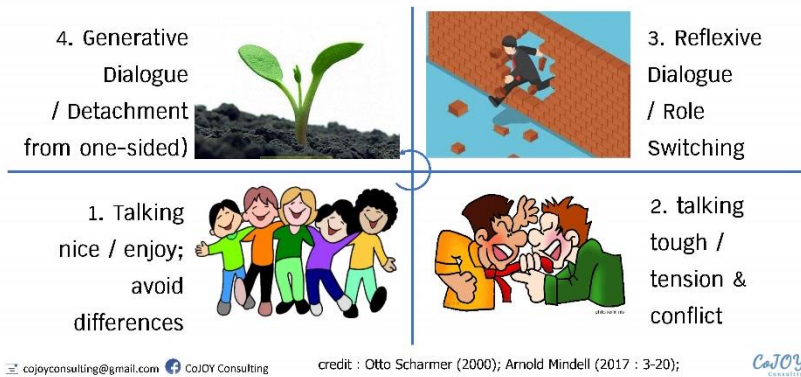

Figure 2: 4 Phases in Dialogue and Conflict Transformation

Phase #1: Talking Nice/Enjoy : People are well-behaved and avoid expressing their conflictual standpoints. Prioritizing harmony or good image of the group, authentic self-expression is discouraged.

Some feel to some extent frustrated in deferring to others to the degree that they want to speak with their real voice, even though it might go against the majority. This shifts dialogue to the second phase.

Phase #2: Talking tough/tension & conflict : Many people are ready to express their opinions more strongly and forcefully, or even debate with others. Some tension and conflict occurs. The second phase is often scary for many people who say something like “take it easy, guy! keep calm!” or “be rational, no emotions!”. This suppresses the development of dialogue back to the first phase of “talking nice” and sweeps the dirt back under the carpet.

The issue at this moment is supporting each other enough to ‘tolerate’ different standpoints. (The details will be elaborated in the section “Deep Democracy Process”.) If they can hear each other deeply, the dialogue can move to next phase.

Phase #3: Reflective Dialogue : When people have some opportunity to express their standpoint, there comes a time when some start to consider their own thoughts and want to understand others’ roles. They are able to step out of their present roles and switch to others’ (see concepts of ‘role’ and ‘role-switching’ in next section) to understand their feelings, thoughts and experiences. At this point the wall erected between the two sides either vanishes or can be broken through. An atmosphere of interconnection has been created. If the role-switching is sufficiently extensive and deep, the dialogue will develop into the last phase.

Phase 4: Generative Dialogue : People from each side no longer need their entrenched views and therefore can step back to gain an overview and a new perception. The dialogue is more pleasant with new answers and possibilities which were previously out of the picture.

However, Mindell says that the last phase does not last forever. As time passes, participants become more familiar with this new situation and repeatedly converse in a well-behaved manner, which does not help

to solve problems. In this situation, a new series of dialogues are needed to stimulate a new dynamic.

All four dialogue phases often cannot happen within just one dialogue event, and sometimes progress might move backward to a previous phase. In practical conflict fieldwork, there are many uncontrollable factors affecting the dialogue. Conflict workers need to be familiarized with this and remain committed to moving dialogue forward reconciliation.

However, there might be some time that dialogue can jump from 'talking nice' (phase #1) to 'generative dialogue' (phase #4) too. As Narkurairatana and Sitthirak (2018 : 70) shared about a teachers training on "Cultural Skills for Democratic Citizen." While Buddhists in Deep South of Thailand believe that Muslim education system teach student to kill monks, Narkurairatana and Sitthirak asked Muslim and Buddhist teachers getting into small group world café dialogue discussing about "In each teacher's school, is there any religious teaching related to building moral democratic citizen?" After 25 minutes, they reported to the big group a variety of religious teaching related to the topic, but no any teaching about hatred or killing each other at all. During world café dialogue, Muslim and Buddhist teachers also had chances to share their difficulties and huge responsibility as teachers too. So the dialogue shifted them from doubt and distrust toward understanding to each other.

6. Deep Democracy Facilitation

Deep Democracy is a top-up concept from Process Work Psychology, an interdisciplinary approach developed by the quantum physicist and Jungian psychologist Arnold Mindell (1995, 2004), aimed at individual and collective transformation. To find out the potential for change, Process Work Psychology studies many kinds of disturbing human experiences ranging from dreams, disease or physical symptoms, addictions, and family and relationship issues, to conflicts at the group/community/organizational level, social tension, environmental problems, and international issues.

Interfaith Buddy:
Leaders for Weaving Peace and Reconciliation in Thailand

Figure 3 : "Pun Pun Boon (Biking for Sharing Merit) for Panare District" at Pattani

Figure 4 : Dialogue during exposure for "Satul province model of Interfaith Buddy"

Figure 5 : Interfaith Buddy Dialogue at Yupo subdistrict, Yala

Interfaith Buddy:
Leaders for Weaving Peace and Reconciliation in Thailand

Figure 6 : Deep Democracy workshop for reconciliation in Rwanda (2017-2019)
 photo credit : <http://www.cfor.info/rwanda/>

Figure 7 : Deep Democracy group process on trauma among Chinese, Korea and Japan since WWII. photo credit : IAPOP (2015a) (<https://youtu.be/FKSvrTMmP6g>)

Figure 8 : Chanchai and Arnold Mindell at Yokohama, Japan (2013) When Mindell was invited by UN University to facilitate Deep Democracy group process on conflict after Fukushima Nuclear Disaster. Chanchai, later, applied this experience to facilitate Deep Democracy on conflict over Nuclear Power Plant Policy in Thailand too. (Chaisukkosol & Lersatienchai 2015; Chaisukkosol & Amphaikitpanich, 2020)

Focusing on conflict, Deep Democracy works with large-scale, intractable and deep-rooted conflicts with intergenerational trauma, involving various sectors, both domestic and international religious, ethnic, racial and other conflicts. These include racial conflict in the USA (Mindell 2002: 127-130); the Northern Ireland conflict (Mindell 2002: 25-28); the Israeli-Palestinian conflict (Reiss 2004); the traumatic history of Nazism and Stalinism affecting people in Western and Eastern Europe and Russia since WWII (Chanchai and Kanya 2557); intergenerational trauma between Chinese, Koreans, and Japanese since WWII (IAPOP 2015); reconciliation after the genocide in Rwanda (Audergon and Audergon 2017); and the relationship restoration process between different religions and ethnic groups after the Croatian War of Independence (Audergon 2005; Arye and Audergon 2005a, 2005b) which will be detailed in the case studies section in this article.

With an attitude of curiosity and respect, Deep Democracy sees all these experiences, including every “chaotic” phenomenon, as important clues that reveal some more systemic imbalance, and come with new key information for individual, collective, or whole societal growth.

While mainstream democracy emphasizes voting and majority rule, Deep Democracy believes that all kinds of voices, feelings, emotions, and belief systems about what is reality are important, because all have information that is necessary for understanding the complete process of the system. Therefore, Deep Democracy practitioners are sensitive to various kinds of perceptions and voices, both marginalized and in the center.

Usually, conflict work focuses only on rules, agreements, structures, policies, facts, rationales, and verbal communication. All these, for Mindell, are merely the tip of the iceberg above the surface of the water, or only 10% of all human experience. There is still the larger part of iceberg under the water that we haven’t worked with. Therefore, conflict has never been transformed and resolved.

In other words, Deep Democracy works not only with different perspectives at the top of iceberg, but also feelings, dreams, tensions

and modes of communication which constitute the rest of the iceberg under the surface. This also includes the atmosphere and subtle invisible signals that penetrate thoroughly and affect relationships and people's interactions. Furthermore, Deep Democracy brings awareness of differences in rank, power, and privilege that tend to unintentionally exclude or marginalize other people's experience. By working with all these subtle and almost invisible things, Deep Democracy brings about unexpected conflict transformation.

Therefore, it can be said that in Deep Democracy, "everyone wins." It's a win-win solution in the sense that everyone has more meaningful relationships and reaches more sustainable solutions.

5.1. Three Layers of Reality

In modern world, it is assumed that "reality" is merely something perceivable by human senses and explainable by rationality. In Deep Democracy, Mindell proposes that there are actually three layers of reality that exist simultaneously, depending on what level a human can experience in each moment. None of these layers is "more real" than others. Complete reality is the combination of all three layers. Conflicts can be solved or moved forward creatively only by recognizing each layer back and forth, and finally accepting all of them (see Figure 9).

5.1.1 First Layer: Consensus Reality. This is more empirical and concrete, situated at the tip of the iceberg and where it is quite easy to achieve consensus. It comprises behavior, situations, facts, information, rules and agreements, structures, policies, etc. Conflict practitioners usually work only on this layer. But as mentioned above, it is not enough to transform deep, important conflict. However, after processing the deeper layers of conflict, it is crucial to come back to establish new settings on these concrete issues.

5.1.2 Second Layer: Dream-like Reality. This term was influenced by Carl Jung who worked on a huge number of dreams (about 80,000). In Consensus Reality, a rule is a rule; a fact is a fact. But for

Dream-like Reality, a rule might no longer be a rule; a fact might no longer be a fact. Mindell suggests that things in this layer of reality are always expressed; at night, via our dreams (e.g. we can fly, which is not true in consensus reality, but is in dreams) and in the daytime, through body and other signals. But we are not aware enough to catch these daytime signals. In Deep Democracy, we focus on this layer quite a lot, though it looks irrational and not understandable (since rationality is something in the consensus reality layer).

Figure 9: Three Layers of Reality in Deep Democracy

To open and work without logic poses a great challenge to the present scientific paradigm. We might feel frustrated and averse because we have been told to concentrate and be attentive. To be conscious is to be able to control oneself and actually means to stay only in the consensus reality world.

Beside the accepted norms of society, there are in fact many other realities, many of which are unspeakable truths, unspoken prejudices, unacceptable feelings, unquestionable beliefs, etc.

In the politics of many countries, a number of realities are unspeakable at the consensus reality layer. An example comes from the Deep South of Thailand. Such realities exist in the form of literature, novels (e.g. "Sue Ko Sae Kor" by Na Songkhla, 1978) and stories which are

often seen as being made up and not having the credibility of a research paper, news item or government bulletin. In fact, such stories can present a more real actuality of the Deep South and convey unspeakable messages better than any research papers, documents and mainstream media (Chaiwat 2007).

Deep democracy opens up space for such voices and through a process transforms them into something understandable which brings a significant balance into the system. In dreamlike reality, there are sub-concepts which are important for the process:

(1) Role: Many participants of the process are concerned with their roles as representatives of organizations. Deep Democracy invites them to temporarily play the role of the other side and allow oneself to be on the opposite side. When we take a new role, we speak differently; for example, one might take the role of the rich and say: I want to spend my money to help the poor. Then he might take the role of the poor and say: 'I am not as rich as you but I am rich in resources, I have many resources, such that I do not need to be squeezed in overcrowded cities.'

Working within the dreamlike reality, one can take many roles. In conflict situations, each person comes from an organization and has a particular role—that is consensus reality. But in dreamlike reality, one can speak from many points of views and can take many roles. We flow as our roles change. Mindell uses the word "dream" which gives us a picture of endless possibilities at both the subconscious and unconscious levels in dream states. This also applies to the conflict facilitator who can take a different role each time.

In a Deep Democracy group process, one can always changes side when one's thoughts and feelings resonate to a particular point of view. This situation rarely happens in consensus reality when one sees oneself attached to a particular role.

The shifting of viewpoints in Deep Democracy is achieved either through thinking or not. For instance, one may say "I do not agree with you but I am sympathetic with you" and change sides. Some people may want to change sides without really being aware of the reasons, just feel something important making them move unexplainably. Others may want

to stay in the middle ground most of the time as they agree with neither side or some just walk very far away from the parties as they do not see the essence of what is being discussed. In each conflict, we meet a diversity of responses.

What Deep Democracy offers here is the opening up of space for all voices, including the non-participating. This situation is never allowed to happen in consensus reality.

(2) Ghost Role: In all conflicts, there is always one role which no one wants to take but somehow essentially impacts the dynamics of the conflict, like 'an elephant in the room'. This role, called the ghost role, includes the founders of an organization, shareholders, customers and competitors. By someone taking this ghost role and speaking for them, conflict might be able to move forward.

(3) Edge: People often build up a wall or an edge which provides a secure and safe space for their patterns of thought and values. Inside the wall or edge also refers to socially accepted thinking and gestures while the outer part is not yet accepted. For instance, in a conflict, people do not want to step away from their viewpoint to show their sympathy to the other side due to fear of creating a fallacy or being perceived by their own group as traitors; therefore, they remain in their safe space which prolongs the conflict.

To encourage people to take the risk of crossing over to a new unfamiliar state is consequently crucial for conflict resolution, although not so easy. Often, when they are able to do so, people will unexpectedly find fresh experiences and factual information which helps resolve the conflict.

(4) Rank and its dynamics: Conflicts in many cases involve differing status and privilege within an organization or group. These distinctions involve knowledge, skills, experience, social acceptance, language competence and many other structural factors such as religion, race, sex, gender, mother tongue, accent, economic status, education and organizational position. A conflict can potentially arise if, for example, a higher-ranked person, regardless of his awareness, expresses something that hurts a lower-ranked coworker, or a rich person remarks

on a poor person's economic situation. Unfortunately, it is an act often committed by members of an organization or society, without realizing the significance in their status when making comments on others.

Another example is a public comment by younger medical personnel that "our hospitals and communities must adapt along this direction as the world is now changing or we will miss the train". The older generations may respond with the concern: "This direction is too risky—who will take responsibility if something goes wrong?" This conversation reflects a clash between two different ranks. The younger seem to suggest "we are right", while the older suggest "No, we are more right."

A conflict may be expressed not only verbally, but non-verbal communication through status and privilege also plays an important part. We cannot deny the status and privilege that we all have, but awareness of these factors when we act and interpret the actions of others makes a really vast difference in conflict resolution.

5.1.3 Third Layer: "Essence Reality":

A major tool of Deep Democracy in working with (inter)group conflict is called "group process," where facilitators are needed to help maintain the group's consciousness and facilitating the group to work with all the concepts mentioned above.

Many times, when a group reaches a 'hot spot' when some crucial and heated topic arises, facilitators will try to carefully help each party to touch the deepest point in their heart, and express their ultimate values, longings, or yearnings, such as justice, dignity, trust, safety, peace, harmony, or responsibility. If participants can speak from this experience, they have reached a new stage called a 'cool spot' which is the third layer of reality, 'essence reality.' In this layer, we might disagree with a person's strategy or behavior, but can feel a temporary sense of connection, when polarization disappears for a moment, and hope and new solutions arise.

Those solutions are temporary, since **conflict is dynamic, and lives will always move on**. Often there are many sub-issues embedded within deeply divided conflicts. Whenever one issue is solved, next will arise, waiting to be processed. Continuous long-term facilitation work is therefore necessary.

7. Case Studies

7.1. Croatia: Reconciliation after War

During 1991-2001, people of various ethnicities and religions in the then Socialist Federal Republic of Yugoslavia experienced violence and wars including ethnic wars and genocide. The Slovenian War of Independence (1991), the Croatian War of Independence (1991-1995), the Bosnian War (1992-1995), the Kosovo War (1998-1999) and the Macedonian Insurgency (2001) killed as many as 130,000-140,000 people. Yugoslavia was eventually divided up into a number of small countries and territories -- Bosnia and Herzegovina, Croatia, Kosovo, Macedonia (now North Macedonia), Montenegro, Serbia, Slovenia and Vojvodina.

Croatia proclaimed independence from Yugoslavia in 1991 and entered into a War of Independence with the Yugoslav army, which was predominantly Serb. The Croatian forces gained an absolute victory only 5 years later in 1995 but lost approximately 20,000 people. The war resulted in massive movements of refugees in both Serbia and Croatia. Despite cooperative efforts between the Serbian and Croatian governments, trauma and stress from the war still permeates the atmosphere of people residing in the two countries.

1) Post-war Reconciliation: Project Overview

In 1996, one year after the end of Croatian War of Independence, Arlene Audergon and Lane Arye (2005, 2006), both senior teachers of Deep Democracy, accepted an invitation from the United Nations to facilitate a conference on wars and reconciliation for the future, which for the first time included Croats, Serbs, Muslims and people from all parts of Croatia and Bosnia. That event later led to a 6-year project of Building

Sustainable Communities in the Aftermath of War, organized by the NGO Udruga MI with financial support from the UN High Commission for Refugees.

The project encompassed 2 four-day forums each year, regional meetings, group training and documentation. The forums invited 60-90 people from various professions and ethnicities in Croatia including Croats, Serbians, Muslims, Hungarians and Roma for a dialogue.

The key idea of the project is to have the people work together on trauma after the war to enhance their ability to handle complications in their own communities and organizations. All forums represented a temporary microcosm of working with diversity in a community to learn how to deal with difficulties participants will encounter when they go back and work in their own communities.

Such inclusion of ethnic diversity, particularly in a discussion on war issues is extremely vulnerable to re-traumatizing. In this context, facilitators play an important role to encourage the group as a whole in their discovery of collective wisdom. They also need to respect the group's dynamics in terms of timing, direction and their feelings of fear about touching on painful issues.

Facilitators work with the mood of post-war fear by not leaving it to overcome people unconsciously in discussions. Talking about "differences" after the war is also a political issue; therefore facilitators must be extremely cautious not to emphasize this in such a way that would lead to division among participants.

2) Inside the forums: overcoming fear by talking about actual deeper feelings

At the first forum organized in Osijek, an explosion in a bakery in town before the discussion started caused one female participant to make an urgent phone call to her husband who worked nearby. Audergon and Ayre asked the participants to evaluate the level of danger as a result of the explosion. A man who described himself as a "(former) frontline fighter" during the war said "It's nothing to worry about - it's just

the local mafia.” The whole group felt a bit shaken, but moved on in their discussion.

Audergon and Ayre continued the process until true friendship between Croatia and Serbians really sprouted. Two participating friends, one Croat and one Serbian, shared the forbidden topics between them, which they really faced during the war and their feelings towards the other as Croat or Serbian. Such a genuine conversation had never happened since the war. They both wanted the other side to understand their experiences not merely as friends but as Croats and Serbians. This sincere sharing shocked the other participants because it was extremely rare for people to discuss politics in public after the war.

There were some unspoken messages such as “Do not talk about war”, “Do not talk to the other side”, and “Do not re-open the scars as it may re-traumatize and cause another conflict”. It happened often that when the discussion seemed to land on the wars, the whole group fell into silence as if a fog had spread throughout the room. Audergon and Ayre did not rush the process, since more suffering might be created, but sitting in the fog of silence would also further the distress and hopelessness.

As facilitators, Audergon and Ayre respected the people’s fear of being so-called “ethnically different”. They had observed that despite the apparent absence of conflict, during the break the participants talked only to those coming from the same area. However, one morning, a woman admitted later that she was more at ease in her ethnic group. When one person started to talk genuinely from her innermost feelings - a ghost voice for many people - others also started to express their feelings of discomfort towards the other ethnic groups that had committed violence against them and their families.

It is usual for people to mention the good points of their own side and the cruelty of the other side. A collective self is a reflection of how people in a society identify themselves and reject some features. During that moment, Audergon and Ayre made an intervention by creating another process of recreation and reconciliation of a new society. They invited people to talk about what had happened at both the individual and

social levels, and how they could prevent an explosion of violence against one another.

In the forum, the participants from Sarajevo stayed in their group throughout the process, which made the others feel excluded. They told the floor that they actually felt excluded from the rest as if they were items in a museum—only for viewing, not for touching. The participants wept over the fact that such discrimination really exists when one participant revealed that whenever he saw city at war on television, he was relieved to know that it was 200 kilometers away. At the beginning of the dialogue, the participants avoided discussing politics and discrimination; however, the divisions became more obvious when many participants confessed that they were more at ease with people of the same ethnicity. There is no doubt at this point that the war had torn society apart and when such suffering is hard to bear, the natural reaction of the people is to maintain a distance from their own feelings to survive in their daily lives. But this is rather counter-productive because at some point in time those hidden feelings revisit them and hurt them even more. However, when such isolation was felt at the group level, it brought about true understanding and sympathy, which allowed unity, friendship and interaction to grow.

3) “Killer,” wounds and shared responsibility

The responsibility of people and societies are paramount in post-conflict reconciliation. In the Deep Democracy process, Audergon and Ayre discovered that Croatian participants were reproached for not welcoming the return of Serbians after Serbia committed violence and occupied Croatia. Serbian participants responded to this claim by saying that this was what Croats had done to Serbians during World War II. Both sides wanted the other to take responsibility for this national problem. Even though blaming one another could lead to another conflict, this was for Audergon and Ayre an important step toward conflict resolution.

As they listened deeper, Audergon and Ayre realized that both sides were talking about same “ghost role” which is the “killer.” They asked for permission from the participants to re-enact this role representing the

aggressive killer. One woman was shocked and stood up to say that she had seen this man in her kitchen. Then she started taking and re-enacting this role, and telling her story of fighting with this man. Everyone was stunned for a while. Then, one by one, participants started taking the role, sharing their own experience confronting killers, as well as their fear, suffering, rage, and dispute with the killer. This continued for a while. After some time, the whole group became united against the killers and realized that humanness, fear and anger were present on both sides.

The process of taking the ghost role of killer suggested that the group needed to express its shock and outrage against the 'killers.' Such a consequence has a twofold important implication. Firstly, the expression of fear and anger has overcome indifference to the cruel experiences of the people and allowed the healing process to take shape. Secondly it is a pivotal step toward accountability because people normally will not think about this until their shock and suffering are expressed. The parallel processes of working with trauma and accountability are an important precondition for conflict reconciliation and prevention.

In both small family conflicts or large-scale conflicts like war, people have a need for accountability and an urge for justice. They also need someone to admit remorse for what happened. Concerning the controversial issue of sending those accused of war crimes to the tribunal in The Hague, some disagreed, arguing that no Croat should be prosecuted as they had courageously protected the country. Some argued that Croat war criminals could be sent to The Hague if Serb war criminals were sent first. Some thought that Croatia might not get international aid if it didn't cooperate by sending war criminals. Some saw this as a form of unfair collective punishment. Some felt that all criminals from every side should be held accountable by the Tribunal, so that society could move forward.

All participants held up the **principle of accountability as a key to conflict reconciliation and prevention** and individual responsibility for his/her own actions to ensure that there will be no collective responsibility. Nevertheless, some wanted individuals who might not be

directly involved in the war to share the responsibility of their nations; others still rejected this idea because individuals should only take responsibility for the acts they actually commit.

In that forum, one woman told brutal stories of her national comrades. Although she was not the perpetrator, she wanted to take responsibility by sharing the stories. That incident had a great impact on the forum. Another participant shared that instead of feeling guilty, the feeling of taking responsibility actually gave her hope for the future.

In a following forum, another woman said that she had been inspired from the previous forum and decided to take a lead on creating responsibility and change in the community where she lived. These stories are only some of the consequences of the forum. The participants were all aware that **conflicts do not necessarily lead to wars, but opportunities and new directions for relationships, friendships and communities**. We can work on conflicts together while discovering new opportunities and responsibilities for the future.

For Audergon and Ayre, there is an approach to working out conflicts in communities: to change attitudes and perspectives on the conflicts themselves, and see how they affect our inner being, and responsibilities to society and the world. The world needs not only to be peaceful but needs societies where people can live together in a world of conflict and difference.

The project in Croatia can be seen as a blueprint for managing the aftermath of conflict and violence, and their prevention. Reconciliation and prevention require intervention from the political and humanitarian sides at local, national and international levels. The participants all said that the forum had changed their views, given them hope for humanity and made them realize their important roles in creating a new society.

In 1996-2001, hundreds of people participated in a Deep Democracy Process facilitated by Audergon and Ayre. It created profound inner changes within the people who committed to work for changes in their own communities. After a standstill for 5 years, the project resumed for another 6 years in 2006-2012. (CFOR, n.d.)

Mahabodhi University
Institute of Peace Studies and Peace Studies

Interfaith Buddy:
Leaders for Weaving Peace and Reconciliation in Thailand

Figure 10 : Group process for restoring relationship in the Republic of Croatia
photo credit : <http://www.cfor.info/croatia-and-balkans/>

Interfaith Buddy:
Leaders for Weaving Peace and Reconciliation in Thailand

Figure 11 : Deep Democracy Process on "Buddhist-Muslim Dialogue" at Pattani, Thailand.

7.2. Deep South of Thailand: Buddhist-Muslim Dialogue

First established on 2004 as the Research Center for Peace Building, merging with the Center for Human Rights Studies and Social Development) resulting as the Institute of Human Rights and Peace Studies (IHRP), Mahidol University, it has taken various third-party roles in the conflict in the southern provinces: icebreaking, shuttle diplomacy, dialogue facilitation, and sometimes also mediation.

December 2015, Prof. Parichart Suwanbubha, the former Director of IHRP, and also the former Director of Religions for Peace, the Interreligious Council of Thailand (RfP-IRC Thailand), and her team held a “Buddhist-Muslim Dialogue” workshop, one of a hundred activities that IHRP has held.

IHRP has constantly introduced many new tools and approaches for facilitating dialogue to the region. Here, Prof. Parichart invited Chanchai to introduce the Deep Democracy facilitation process on the first day of workshop. About 40-50 participants came from the three southernmost provinces, including Imams, Ustaz, monks, Bhikkhunis (female monks), Muslim and Buddhist businesspeople, teachers, and university lecturers.

Since the beginning of 2015, the Peace Dialogue Process in Southern Border Provinces between the Thai state and the Mara Patani Group facilitated by Malaysian representatives has marked a shift in the approach to conflict resolution from military to political measures, which has greatly reduced fear in the area. Nevertheless, since the workshop was held in the very early phase of the Peace Dialogue Process, there was a great deal of distrust and suspicion among local people who are different in religion, ethnicity, and culture. Therefore, sitting face-to-face in the same dialogue circle was not typical and quite challenging for some participants. Some Muslims even said that it was the first time for them to sit in the same meeting room as monks. Some monks also said that this was the first time they had met an Imam in-person.²

² Content in the following sub-section#1-3, 5 is edited from Chanchai (2019)

Furthermore, it needs to be addressed here that the ability to express oneself clearly and naturally and to understand subtle nuances of language is important. Buddhist participants speak Thai fluently. Muslim participants can speak Thai also, but some, especially elders and religious leaders, can't speak Thai fluently and with local accent, as Melayu is their native language, and Thai is the second one. It was our limitation, as organizers, that can't find translator to support them, so that they needed to adjust themselves to speak Thai.

1) Introducing Deep Democracy

At the beginning, participants were still reluctant and waited to see what would happen next, and how the new method would yield different results from other methods that have been used in the area during past decades.

Prof. Parichart and Chanchai dedicated the whole morning to building a space for each party to feel safe enough to try this new method of talking to each other. Chanchai explained the crucial concept of "role," a method that gives a chance for anybody to speak not only from her/himself, but to take another role and speak from that role. A monk took a Bhikkhuni's role; some Muslims spoke from a soldier's role; some Buddhists spoke from Muslim roles, etc.

The method of "taking roles" is very important, because it temporarily lets identities be less rigid, with fewer stereotypes, and less strict about maintaining only one position or polarity in the conflict, and allows more fluidity so that some unspoken messages or reality might emerge, possibly transforming a stalemate into forward movement.

2) Rising to the Hot Spot

In the afternoon, we reached the core activity, which is the group process. Chanchai took a risk by openly challenging Muslims and Buddhists by drawing a line separating the room into two, and asked Buddhists to stand on one side, and Muslims on another one. Everyone was surprised, and a little frightened. This was so contrary to the traditional methods of peace and conflict work, which try not to

emphasize polarity, but encourage moderate conversation and compromise.

Chanchai explained that despite the dividing line, since anyone can speak from any role, then some Buddhists can stand on the Muslim side and speak from Muslim voices. Also, if Muslims want to speak from a Buddhist standpoint, they can cross to the Buddhist side. In the beginning, Muslims spoke from Buddhist's voices, and Buddhists did express Muslim's voices.

Both roles spoke of the beautiful stories of people in the area. *"Islam is a peaceful religion." "Loving-kindness and compassion are fundamental principles for Buddhists." "Since long ago, both Buddhists and Muslims have lived together peacefully, and it is still so nowadays."* Many practical examples from their communities were given.

Chanchai, as facilitator, said *"What both sides said is real, and now those friendships and interactions are still real. Now, I would like to invite everyone to express other realities that we haven't yet mentioned so that we get more complete realities."*

The atmosphere felt a little more intense. Muslim participants walked back to the Muslim side. Buddhist participants on the Muslim side also walked back across the line to the Buddhist side. Both started speaking from their own position and deep feelings.

A Buddhist woman leader spoke seriously about her experience: *"I live in a Buddhist village that is like a nucleus, surrounded by Muslim villages. In my village, the insurgents have killed 16 heads of family already. No Muslim neighbor has come out help. And you say Islam is peaceful religion!?"*

At that moment, the atmosphere in the room suddenly was intensely agitated.

3) Shift and Temporary Cool Spot

A Muslim woman came out to grasp the microphone and was about to counter the Buddhist woman, but stayed silent for a while, trying but unable to speak. Her body started shaking. Then she cried, still could not say anything.

Suddenly, to everyone's surprise, the Buddhist woman who had just raised the issue walked from the side identified as Buddhist, across the line in the center of the room, to the area identified as Muslim directly toward that crying Muslim woman. The Buddhist woman hugged her and said into the microphone *"I give you my moral support, before anything else. No need to say anything yet."* Then she moved back across the dividing line to the Buddhist side of the room, waiting for the Muslim woman's voice.

The Muslim woman gradually calmed down and said *"It's not that we don't want to help, but we can't. I once told a Buddhist who was targeted to be killed to escape. But next morning, there was a bag of rice and a boiled egg in front of my door."*

Everyone working in the Deep South of Thailand knows that these symbols are threats from the insurgents, meaning that *"Eat this! It's the last meal of your life!"*

The Muslim woman said that after getting this threat, she did not dare to help anybody anymore. Even when she knew when and which Buddhist was targeted to be killed, all she could do was hide in her house, staring out helplessly.

The whole room seemed frozen for a moment. Buddhist people just realized from direct experience sharing from Muslim that not only Buddhists that were harmed, but Muslims' lives were also in danger. And the threat was not only against that Muslim woman herself, but also her children and family. Though Buddhist participants were still angry with Muslims over many other cases, this experience of the Muslim woman taught them how much friendship and goodwill Muslim people were giving to Buddhists.

The intense atmosphere in the room disappeared in a moment.

In fact, hugging the Muslim woman who was crying before saying anything was already a practical expression the kindness and compassion of the Buddhist woman toward a fellow human in the midst of suffering. Both authentic expressions showed that both religious communities practice their religious teachings in their lives. It seemed that their hearts

were reconciled and reconnected, at least for a while, and similarly for other participants.

4) Appearance of “Ghost Role”: Buddhist-Muslim United

Before that moment, many participants from both religions repeatedly mentioned another conflict actor who has been a key factor in the violence in the Deep South, but no one openly identified this actor. For the Deep Democracy facilitator, this was a “ghost role.” Chanchai then decided to take another risk to further deepen the process by taking this “ghost role” as the “invisible hand” which benefited from the violence and keeping Muslims and Buddhists divided.

The “ghost” (the role taken by Chanchai) was very aggressive, shouting out loud, and expressing his power throughout the meeting room. He blamed, condemned, made sarcastic statements and challenged both Buddhists and Muslims to *“Keep fighting each other. Much more conflict is good. Don’t trust each other so that I can keep benefitting from all this.”* This ghost also satirized the peace-builders: *“Peace-builders?! Good!! Tell both to keep calm, so that it keeps the situation not too violent, so that I can enjoy this even longer.”*

Before the voice of the “ghost” finished, Muslims and Buddhists automatically united on the opposite side from the “ghost”. Just a moment before, both religious groups were still standing on the different sides of the dividing line. Now, both were fighting together against the “ghost.” The argument between the “ghost” on one side, and the Buddhist-Muslim alliance on other side, continued for a while.

Then one of the Buddhist-Muslim alliance asked the “ghost” *“So, what would you feel if recently your son’s throat was cut and he died? Do you now enjoy benefiting from the violence here all along?”*

... the room was deadly silent for a moment.

Chanchai, taking the ghost role, was speechless. Immediately after this question, Chanchai realized that the people there knew who this ‘ghost’ beneficiary of violence was.

This moment was the most dangerous point for both Muslim and Buddhist participants, since no one knew whether anyone in this meeting

room might be a spy from either side. We didn't know if what was said (by Buddhists, Muslims, and the one who took the 'ghost' role) might put his/her life in danger when they went back home. (Fortunately, we heard no bad news about participants even after many months passed.)

At that moment, the other facilitator on the organizing team could not let participants to remain at risk any longer, ended the group process, and ran the next activity to cool the meeting temperature back to normal.

5) Summary

In the dialogue, it was apparent that when the women from the two religions had touched each other's hearts by opening up their feelings and vulnerabilities, this had led to a temporary point of resolution. However, many problems in the South still remain and cannot be simply resolved by creating relationships in one activity.

A few minutes after that cool spot, much dissatisfaction about other violent cases burst out again. Recent killings, injuries, losses, anger and suffering were raised for almost an hour, until the "Big Ghost" role of the beneficiary of violence appeared. This is normal when we use the Deep Democracy process, since it gives space for every voice, and there is no need to stop the process at the moment when everyone feels good to each other as the case of the two Muslims and Buddhists women mentioned above.

What is important here is "Following the Process." Any issue that arises, the facilitator just follows and processes continuously, because conflict cannot be solved, or even moved a little forward, until deep feelings and authentic voices of the involved can be expressed and transformed.

At the end of the process, Chanchai as the facilitator pointed out that the real questions for the people there was "how to rehabilitate trust and maintain relationships between the Buddhists and the Muslims in a situation of violence, where there may be other groups benefiting from the violence and wanting to prolong it?"

In summary, this new approach of dialogue is not limited to politeness in conversation but welcomes conflicts, clashes and shouting between people. It may be puzzling at first for many people but appealing because it is rare for such negative emotions to be revealed in public. When the Buddhist woman expressed her concern over the Muslim woman in a conflict situation and the Muslim woman also shared similar feelings, it is the beginning of weaving relationships and friendship amid distrust and broken relationships that still remain even among participants in the room.

Only if we organize a series of dialogues along this approach over a period of time, is there hope of moving forward the conflict. As one Buddhist monk remarked on that day: I can tell there is no real trust yet to speak out from the deepest part; you (the author) have to organize this kind of dialogue more often, so that we trust each other more and could then open up”.

It is clear from the words “not yet trust” how much the process had provided them with a sufficient level of security and trust that the monk could use his deeper voice. Although his remark was beyond many people’s expectation, it invites us to rethink and improve the process and is in fact a good sign of moving forward to transform the protracted violent conflict toward peace in the future.

6) Final remark: not yet spoken ‘ghost’ voice

Though the group process ended, taking the role of the violent beneficiary who loses his son from the same violence situation from which he benefits, and being asked about his feelings, still another voice from Chanchai wants to reply. Though he wished to speak to the participant that asked the question after the group process, he has had no chance until now.

If that day, the ‘ghost’ could respond, he would say *“Sure! I feel sad, extremely sad!! My most beloved son that I have been cherished and nurtured! The sky fell. My world collapsed. For me, on that day, I wanted to stop doing all things that I benefited from here. But I have been doing all this too long to stop now. I cannot ‘get off the back of this tiger.’ I don’t*

know what I can do except continue. If I can, I wish somebody could help me stop doing all this. Can anybody help me out of this dark cycle?"

This voice let Chanchai sense the human heart of the violent profiteer. And if it could be spoken, it might raise the issue to another level. Nevertheless, it is so difficult and risky that no one dares to choose it, since it needs collaborative work with the actor who is in the dark to stop the "business of violence." This puts one at risk of being distrusted by his/her group, or being accused as a traitor or in the pay of other side, etc. It also risks being harmed and cheated by being involved with those benefiting from the violence.

8. Epilogue

Thailand has gone through many violent incidents but with no serious effort to change the underlying conditions that drive the growing and deepening conflicts and divisions in the society. The cost will be high and no one can tell how much resources, time and human capital are needed to recreate peace and harmony and bring about healing and relationships.

It is partly because Thai society is rooted without a culture of deep conflict transformation while it is trapped into using violence, authority and covering up. There is also no accountability after violent incidents, not to mention enough safe social space for people to ponder, reflect, review, inquire and listen to all voices with empathy, which will break the cycle of recurrent conflict.

It is sincerely hoped that the presentation of the Deep Democracy Process here will provide Thai society with an important tool and process for learning and experiments in daily practice. This is to create a culture of care and the embracing of differences with awareness -- no need to wait until the ruins overcome us to start restoration.

Reference

- Arye, Lane & Audergon, Arlene (2005). "Transforming Conflict into Community: Post-war Reconciliation in Croatia," *Psychotherapy and Politics International* 3(2) Wiley Publishers.
- Arye, Lane & Audergon, Arlene (2006). "Transforming Conflict into Community: Post-war Reconciliation in Croatia," in Totton, N. (Ed.), *The Politics of Psychotherapy: New Perspectives*, London: Open University Press/McGraw Hill
- Bohm, D. (1996). *On dialogue*. New York: Routledge.
- CFOR (n.d.). *Croatia and Balkans*. <http://www.cfor.info/croatia-and-balkans/>
- Chaisukkosol, Chanchai (2019). Give Space to "Emotions, Feelings, and Deeply Authentic Voices": Once Upon a Time, A Deep Facilitation in Deep South Thailand. *Journal of Human Rights and Peace Studies*, 5(2), 262-269. (in Thai). Retrieved from <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/HRPS/article/view/216258>
- Chaisukkosol, Chanchai & Linkanasuth, Kanya. (2014). *Video clip, Seminar on "Debating with 'Emotion,' 'Reason' Boiled : Deep Democracy Experience and Process Work Psychology Dialogue Method in Poland*. at Institute of Human Rights and Peace Studies, Mahidol University, published at 15 September 2014. Retrieved from <https://youtu.be/HCXjnHFt0vw>.
- Chaisukkosol, Chanchai. & Amphaikitpanich, Atcharee. (2020). "Deep Democracy" [Pra-Cha-Tip-Pa-Tai-Chueng-Luek]. *Social Justice and Inequality Journal*. 1(1). 15-33. (in Thai)
- Chaisukkosol, Chanchai. & Lersatienchai, Pakorn (2015). *Scientific and Technological Conflict Transformation : A Case Study of Nuclear Energy System in Thailand (Research Project)*. Institute of Human Rights and Peace Studies, Mahidol University and Social Research Institute, Chulalongkorn University. (in Thai)

Interfaith Buddy:
Leaders for Weaving Peace and Reconciliation in Thailand

- Chaisukkosol, Chanchai. trans. (2018a). *Process Work & Racism in USA*. Retrieved from <https://chaisuk.wordpress.com/2018/07/13/process-work-racism-in-usa-1/>
- Chaisukkosol, Chanchai. trans. (2018b). *Process Work / Worldwork : Northern Ireland Conflict*. Retrieved from <https://chaisuk.wordpress.com/2018/07/20/process-work-worldwork-northern-ireland-conflict/>
- IAPOP. (2015). WorldWork Videos: The Asian Process. [Video Clip] (<https://youtu.be/FKSvrTMmP6g>).
- Isaacs, William (2008). *Dialogue: The Art of Thinking Together*. USA: Crown Publishing Group.
- Lederach, John Paul. (1999). *The Journey Toward Reconciliation*. Scottsdale, PA: Herald Press.
- Marianne, M.B., Roehl, H., Knuth, M. & Magner, C. (2012). *Mapping Dialogue: Essential Tools for Social Change*. OH : Chagrin Falls, Taos Institute Publications.
- McNeil, Brenda Salter. (2015). *Roadmap to Reconciliation: Moving Communities into Unity*. Downers Grove: Inter Varsity Press.
- Millican, Juliet (2018). *Universities and conflict: the role of higher education in peacebuilding and resistance*. London and New York: Routledge
- Mindell, Arnold (1995). *Sitting in the Fire: Large Group Transformation Using Conflict and Diversity*. OR : Portland, Lao Tse Press.
- Mindell, Arnold. (2002). *The Deep Democracy of Open Forums: Practical Steps to Conflict Prevention and Resolution for the Family, Workplace, and World*. (Hampton Roads)
- Mindell, Arnold (2017). *Conflict: Phases, Forums, and Solutions*. SC: North Charleston, CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Na Songkhla, Sucheep (1978). *Sue Ko Sae Kor*. Bangkok : Pasiko Press (in Thai)

Interfaith Buddy:
Leaders for Weaving Peace and Reconciliation in Thailand

- Narkurairatana, P. & Sitthirak, N. (2018). *Technics and Tools for Data Collection from Field of Conflict to Collaboration*. Nakorn Pathom : Impress Printing. (in Thai)
- Reiss, Gary. (2004). *Beyond War and Peace in the Arab Israeli Conflict*. OR, Eugene : Changing World Publications
- Rosenberg, Marshall B. (2003). *Nonviolent Communication: A Language of Life*. Puddledancer Press.
- Satha-Anant, Chaiwat (2007). Violence and "Truth" Management : Pattani in Half-Century [Kwam-Roon-Rang-Kub-Karn-Jud-Karn-Kwam-Jing : Pattani-Nai-Rob-Kueng-Sa-Ta-Wat] Bangkok : Thammasat University Press (in Thai).
- Scharmer, C. O. (2000). "Self-transcending Knowledge: Organizing Around Emerging Realities," in: Nonaka, I. and D. J. Teece (eds.): *Managing Industrial Knowledge, New Perspectives on Knowledge-Based Firms*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- www.aamindell.net;
- www.deepdemocracyinstitute.org;
- www.rspopuk.com;

Index

- accountability, 46, 50, 74, 85
awareness, 50, 59, 65, 66, 67, 68,
69, 75, 85
community, 46, 47, 54, 61, 71, 75
compassion, 47, 51, 54, 80, 81
Consensus Reality, 44, 49, 65
cool spot, 50, 69, 83
cultural violence, 47, 54, 90
Deep Democracy, 44, 45, 47, 48,
49, 50, 58, 60, 61, 63, 64, 65, 66,
67, 68, 69, 70, 73, 75, 77, 78,
79, 82, 83, 85, 86
Deep South, Thailand, 42, 43, 45, 51,
52, 54, 66, 67, 78, 81, 82, 86
direct violence, 45, 47, 54
Dream-like Reality, 44, 50, 65
edge, 44, 49, 68
emotion, 43, 47, 54, 55, 60, 64, 84,
86
empathy, 46, 50, 57, 85
Essence Reality, 44, 50, 69
facilitator, 43, 49, 50, 58, 67, 69, 71,
72, 80, 82, 83
fair, 47, 54
feeling, 43, 47, 50, 55, 57, 58, 59,
60, 64, 66, 67, 71, 72, 73, 80, 83,
84
generative dialogue, 50, 60
ghost voice/role, 44, 49, 68, 72, 73,
74, 82, 83, 84
group process, 63, 67, 69, 79, 83,
84
healing, 54, 74, 85, 90
hot spot, 44, 50, 69, 79
icebreaking, 49, 57, 78
justice, 50, 51, 54, 57, 69, 74
listening, 43, 46, 47, 49, 51, 57, 58,
73, 85
mediation, 49, 56, 78
non-verbal expression, 50, 69
politics, 43, 44, 51, 54, 55, 66, 71,
72, 73, 75, 78, 90
privilege, 65, 68, 69
rank, 50, 65
rational, 47, 55, 60, 64, 65, 66
reason, 45, 50, 55
reflexive dialogue, 50
responsibility, 46, 50, 69, 73, 74, 75
risk, 68, 79, 82, 83, 85
role, 49, 50, 51, 60, 67, 68, 71, 73,
74, 79, 80, 82, 83, 84
safe, 44, 56, 68, 79, 85
safety, 47, 50, 57, 69
shift, 47, 49, 58, 78
shuttle diplomacy, 49, 56, 57, 78
structural violence, 45, 47, 54
sympathy, 57, 68, 73
talking nice (dialogue), 49, 50, 60
talking tough (dialogue), 44, 49, 50,
60
temporary solution, 50, 69, 70, 71,
83
trauma, 46, 47, 51, 54, 63, 64, 70,
71, 74
trust, 42, 43, 46, 47, 49, 51, 54, 55,
56, 57, 69, 82, 83, 84
unfair, 54, 74
values, 43, 44, 55, 57, 58, 59, 68, 69
verbal expression, 44, 50, 64
War, 64, 70, 73
win-lose, 43, 47
win-win, 43, 44, 46, 55, 65

About the Authors

Padtheera Narkurairattana

A scholar who is interested in Thai political conflict and realizes that conflict in every corner of Thai society results from a social and political culture where cultural violence and censorship is embedded. Padtheera believes that a "Dialogue Process" is the primary tool for restoring friendship and supportive and compassionate relationships that allow differing views with attention, argument and mutual tolerance even of different perspective. It is a process that can heal and cure the long-term and deep-rooted wounds in Thai society.

Chanchai Chaisukkosol

A co-founder of **CoJOY Consulting**, an organization aiming to help people reach peace in their lives and encourage organizations to evolve into living organizations. His specializations are conflict transformation, collaborative decision-making, communication across differences, and transformational coaching. Chanchai shifted from a student of computer engineering to researcher in peace studies and hate speech, and conflict transformation practitioner. He has for more than 15 years worked both in public and social conflict (e.g. ethno-religious conflict in the southern provinces of Thailand and in Myanmar as well as the Thai political conflict, etc.) and organizational conflict (top executives, managers, cross-levels and cross-departments). Recently, he co-translated into Thai a paradigm-shifting book in the field of organizational development and management entitled, "**Reinventing Organizations**" (กำเนิดองค์กรสายพันธุ์ใหม่).

INTERFAITH BUDDY:

LEADERS FOR WEAVING PEACE AND RECONCILIATION IN THAILAND

โครงการเพื่อนรักต่างศาสนา: ผู้นำกับการถักทอสันติภาพและความปรองดองในสังคมไทย

فرصايتن بيذا الام: قميمقين جالينن كامانن دان كدامين دالم مشاركت تاي

